

T.C.
MARDİN ARTUKLU ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI

Yüksek Lisans Tezi

SEYYİD TAHA NEHRİ (HAKKÂRİ)'NİN
HAYATI VE FAALİYETLERİ

Mehmet Kadafi KAYA

Danışman

Yrd. Doç. Dr. Ahmet KÜTÜK

Mardin-2017

T.C.
MARDİN ARTUKLU ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TEZ ONAYI

Enstitümüzün Tarih Anabilim Dalı 14751001 numaralı öğrencisi Mehmet Kadafi KAYA'ın hazırladığı “**Seyyid Taha Nehri (Hakkari)’nin, Hayatı ve Faaliyetleri**” başlıklı Yüksek Lisans tezi ile ilgili Tez Savunma Sınavı, Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliği uyarınca 25/05/2017 Perşembe günü saat 13:00’te yapılmış, tezin onayına ~~oy~~ **çokluğu**/oybirliğiyle karar verilmiştir.

Üye :Prof. Dr. İbrahim ÖZCOŞAR

Üye :Doç. Dr. Hatip YILDIZ

Danışman :Yrd. Doç. Dr. Ahmet KÜTÜK

ONAY:

Bu tezin kabulü, Enstitü Yönetim Kurulu'nun/...../2017 tarih ve/..... sayılı kararı ile onaylanmıştır.

...../...../2017

Enstitü Müdürü

Doç. Dr. Musa ÖZTÜRK

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	VI
ÖZET	VII
ABSTRACT	IX
KISALTMALAR LİSTESİ	XI

GİRİŞ

HAKKÂRİ BÖLGESİ'NİN TARİHİ COĞRAFYASI VE TASAVVUF AKIMININ BÖLGEYE YERLEŞMESİ

1. Hakkâri Coğrafyası ve Kısa Tarihi	1
2. Tasavvuf Kavramı ve Anadolu'ya Girişi	4
3. Seyyid Taha Nehri (Hakkâri) Öncesi Dönem	10
i. Mevlana Halid-i Bağdadi	10
ii. Seyyid Abdullah (Şemdini) Nehri	16

BİRİNCİ BÖLÜM

SEYYİD TAHA NEHRİ'NİN HAYATI VE DİNİ FAALİYETLERİ

1.1. Ailesinin Bölgeye Yerleşmesi ve Aile Şeceresi	20
1.2. Doğduğu Yer, Eğitim Hayatı ve Elkabı (Lakapları)	24
1.3. Tasavvuf Yoluna Girmesi ve Üstadları	25
1.4. Günlük Yaşamı	27
1.5. Sohbetleri	28
1.6. Kerametleri	29
1.7. İrşad Faaliyetleri	33
1.8. Müridleri	35
1.9. Vefatı	36

İKİNCİ BÖLÜM

SEYYİD TAHA NEHRİ'NİN SİYASİ VE SOSYAL FAALİYETLERİ

2.1. Siyasi Faaliyetleri	38
2.1.1. İran-Rus Savaşındaki Rolü (1826-1828)	40
2.1.2. Tanzimat Sonrası Bölgedeki Rolü	41
2.1.3. Osmanlı Devleti ile Nurullah Bey Arasında Geçen Olaydaki Rolü	44
2.1.4. İran Şahı ile Münasebetleri	45
2.2. Sosyal Faaliyetleri	47
2.3. Oğlu Şeyh Ubeydullah Nehri	50
2.4. Torunu Seyyid Abdulkadir ve Kürd Teali Cemiyeti	61

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

SEYYİD TAHA NEHRİ'DEN SONRAKİ DÖNEM

3.1. Seyyid Salih	66
3.2. Seyyid Sıbğatullah Arvasi (Gavs-i Hizan)	68
3.3. Seyyid Taha Hariri (Köse Halife)	82
3.4. Seyyid Fehim Arvasi	83
3.5. Şeyh Muhammed Küfrevi	86
3.6. Şeyh Seyyid Kemaleddin	89
3.7. Mevlana Hacı Hakkârî	90
3.8. Hacı Süleyman-i Bıradosti	90
SONUÇ	91
KAYNAKÇA	92
EKLER	108
ÖZGEÇMİŞ	118

ÖNSÖZ

Seyyid Taha Nehri, Osmanlı Devleti açısından stratejik bir öneme sahip olan Hakkâri'nin Şemdinli İlçesinin Nehri köyünü bir merkez olarak kullanıp burada irşad faaliyetlerini yürütmüştür. Seyyid Taha, Osmanlı Devleti'nin en uzun yüzyılı olarak adlandırılan 19. yüzyılda devletin doğu sınırında meydana gelen birçok gelişmenin merkezinde yer almıştır. Bu asırda mürşidi Mevlana Halid Bağdadi (öl.1826)'den aldığı eğitim sonrasında Kadiriyye tarikatını bırakıp Nakşi-Halidi koluna intisap etmiştir. Seyyid Taha ve yetiştirdiği müridleri Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgesi başta olmak üzere Osmanlı coğrafyasında önemli dini, siyasi ve sosyal etkiler meydana getirmişlerdir. Ayrıca, Hakkâri'ye bağlı Nehri bölgesini ilim merkezi haline getirerek, burada farklı inançlara mensup insanların bir arada yaşamasını sağlamıştır.

Seyyid Taha Nehri'nin bölgede iki temel misyonu olmuştur: İlk olarak bölgeyi mezhepsel açıdan Şii etkisinden korumuş; ikinci olarak da bölgenin o dönemde maruz kaldığı Rus işgaline karşı kendisi ve müridleri etkili bir mücadele vermişlerdir. Tanzimat'ın bölgede uygulanması ile başlayan sancılı süreçte ise bölgedeki mirlikler ile Osmanlı Devleti arasında çıkan çatışmalarda uzlaştırıcı bir rol oynamış, mirlikler ortadan kaldırıldıktan sonra da oluşan siyasi boşluğu dini nüfuzunu kullanarak doldurmaya çalışmıştır.

Bu çalışma konusunun belirlenmesinde beni yönlendiren ve çalışmanın altyapısının hazırlanmasında desteklerini esirgemeyen, fakat çalışma sürecinde ani bir vefatla aramızdan ayrılan çok değerli hocam ve eski tez danışmanım Yrd. Doç. Dr. Zübeyir AKÇE'ye öncelikle Allah'tan rahmet dilerim. Ayrıca sonraki süreçte bana yardımcı olan yeni tez danışmanım Yrd. Doç. Dr. Ahmet KÜTÜK'e, Osmanlı Arşivi'nden konuyla ilgili belgeleri bana gönderen değerli dostum Servet ACUN'a, düzeltmelerde bana yardımcı olan Kayhan DUMAN'a, araştırma belgelerinin değerlendirilmesinde yardımlarını esirgemeyen değerli ağabeylerim Avni KILIÇ ve Cemal ÜLKE'ye sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Mehmet Kadafi KAYA

Mardin-2017

ÖZET

Yüksek Lisans Tezi

SEYYİD TAHA NEHRİ (HAKKÂRİ)'NİN HAYATI VE FAALİYETLERİ

Mehmet Kadafi KAYA

Mardin Artuklu Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Tarih Anabilim Dalı

2017:118 Sayfa

19. yüzyılın en önemli mutasavvıflarından biri olan Seyyid Taha Nehri (öl.1853), ilk eğitimini ailesinden aldıktan sonra dönemin diğer bir büyük mutasavvıfı olan Mevlana Halid Bağdadi'nin yanına giderek ona bağlanmıştır. Burada 80 günlük bir eğitimin ardından Hakkârî bölgesine gelerek irşad faaliyetlerine başlamıştır. Seyyid Taha Nehri ve ailesi önceleri Kadiriyye tarikatına mensup iken daha sonra Halidiyye tarikatına geçmişlerdir; bölgede Kadiriyye tarikatına mensup olan aileler de onun irşad faaliyetleri sonucunda Halidiyye tarikatına bağlanmıştır. Hakkârî'nin Şemdinli ilçesi sınırları içerisinde bulunan Nehri'ye yerleştikten sonra 42 yıl boyunca irşad faaliyetlerini sürdürmüştür. Ayrıca burada birçok mürid yetiştirerek etkisi günümüze kadar ulaşan Nakşi-Halidiyye geleneğinin tohumlarının atılmasını sağlamıştır.

Seyyid Taha Nehri, tasavvuf ve irşad faaliyetleri dışında bölgedeki siyasi hareketlilikten de uzak kalmamış; Kırım, Kafkasya ve Azerbaycan'da bizzat kedisinin de katıldığı seferlerle bölge halkını uyandırmaya çalışmıştır. Bu çerçevede bulunduğu bölgeye yönelebilecek Şii etkisi ve Rus tehlikesine karşı halkı örgütlemeye çalışmıştır. Ayrıca bölge halkı arasında meydana gelen kişisel sorunlar, aşiretler arası kavgalar ve Tanzimat'la başlayan bölge mirlikleri ile Osmanlı Devleti arasında yaşanan çatışmalarda tarafları uzlaştırıcı bir rol üstlenmiştir. Üstlendiği bu roller, onu hem dini hem siyasi bir otorite haline getirmiştir. Böylece Seyyid Taha Nehri, Hakkârî bölgesi başta olmak üzere Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgeleri, Irak, Suriye, Azerbaycan, Kırım, Kafkasya, İran gibi geniş bir coğrafyayı etkisi altına almıştır.

Seyyid Taha Nehri'den sonra oğlu Seyyid Übeydullah (öl.1883) bölgede dini ve siyasi bir nüfuz kazanmış, Osmanlı'ya bağlı özerk bir idare oluşturmak için İran'a yaptığı seferde başarılı olamamış ve sürgünde vefat etmiştir. Torunu Seyyid Abdulkadir (öl.1925) ise Kürt Teali Cemiyeti'ni kurarak, bölgede otorite kurmak istemiştir. Daha sonra çok hızlı bir şekilde gelişen ve değişen politik şartlar sonrasında Şeyh Said İsyanında rolü olduğu gerekçesiyle 1925 yılında Diyarbakır Dağkapı meydanında idam edilmiştir. Bundan sonra Nakşi Halidiyye tarikatının bu bölgedeki dini ve siyasi otoritesi büyük oranda ortadan kalkmıştır.

Anahtar Kelimeler: Seyyid Taha Nehri, Seyyid, Nehri, Halidiyye Tarikatı, İrşad.

ABSTRACT

Master's Thesis

LİFE AND ACTIVITIES OF SEYYİAD TAHA NEHRİ (HAKKÂRİ)

Mehmet Kadafi KAYA

Mardin Artuklu Univesity

Institute of Social Sciences

Department of History

2017:118 Page

Being one of the most important Sufis of the 19th century, Seyyid Taha Nehri, after receiving his first education from his family, went to and latched on Mevlana Halid Bagdadi, another great Sufi of the period. After 80 days of training here, he came to Hakkâri region and started his activities of showing the true path. Seyyid Taha Nehri and his family were formerly member of the Kadiriyye sect and then of the Halidiyya sect. The families who were members of the Kadiriyye sect in the region became afterwards members of Halidiyye sect as a result of his activities of showing the true path. After settling in Nehri located within the borders of Şemdinli district of Hakkâri, he continued his activities for 42 years. In addition, by raising many followers, he planted the seeds of the Nakşı-Halidiyya tradition that reached its effect until today.

Apart from activities of suffism and the true path, he didnot keep away from political mobility in the region and campaigned personally in Crimea, Caucasia and Azerbaijan and awakened the local community. Within this framework, he tried to organize the local community against Shia and Russian danger that coul lead to the region. In addition, he played a mediating role in the personal problems among local community, in quarrel between the tribes, and in the conflicts between the emirates of region and Ottoman State that started with the Tanzimat Reform. The roles he assumed transformed him into a center of both religious and political authority. Thus, Seyyid Taha Nehri affected a wide geographical area such as especially Hakkâri, Eastern and Southeastern Anatolia Regions, Iraq, Syria, Azerbaijan, Crimea, Caucasia and Iran.

After Seyyid Taha Nehri, his son Sayyid Ubeydullah (died in 1883) gained a religious and political influence in the region but he failed at the campaign to Iran for an autonomous administration subject to the Ottoman Empire and died at exile. His grandson Sayyid Abdulkadir (died in 1925) established Kurdish Teali Society and wanted to be an authority on the region. Later, after a rapidly developing and changing political conditions, he was executed in 1925 in Dagkapi Square in Diyarbakir on the grounds that he had a role in the Sheikh Said Rebellion. After this, the religious and political authority of the Nakşi-Halidiyya sect in this region disappeared in great measure to a large extent.

Keywords: Seyyid Taha Nehri, Seyyid, Nehri, Halidiyye Sect, True Path.

KISALTMALAR LİSTESİ

a.g.e.	: Adı Geçen Eser
a.g.t.	: Adı Geçen Tez
A).AMD.	: Sadâret Âmedi Kalemî Defterleri
A. MKT.	: Sadâret Mektubî Kalemî
B	: Receb
Bkz.	: Bakınız
BEO.	: Bâb-1 Âlî Evrak Odası
BOA.	: Başbakanlık Osmanlı Arşivi
C	: Cemaziyelahir
Ca	: Cemaziyelevvel
C.	: Cilt
Çev.	: Çeviren
d.	: Doğumu
DH. MKT.	: Dâhiliye Nezâreti Mektubî Kalemî Evrakı
DH. ŞFR.	: Dâhiliye Nezâreti Şifre Evrakı
DİA	: Diyanet İslâm Ansiklopedisi
Ed.	: Editör
EV. D.	: Evkaf Defterleri
h.	: Hicri

HAT.	: Hatt-ı Hümayun Evrakı
HR. SYS.	: Hariciye Nezareti Siyasi
HR. TO.	: Hariciye Nezareti Tercüme Odası Evrakı
İÂA.	: İslam Âlimleri Ansiklopedisi
İ.HR.	: İrade Hariciye
İ. DH.	: İrade Dâhiliye
İ.MVL	: İrade Meclis-i Vâlâ Riyâseti Belgeleri
L	: Şevval
m	: Miladi
M	: Muharrem
MV.	: Meclis-i Vükela Mazbataları
MVL.	: Meclis-i Vâlâ Evrakı
N	: Ramazan
öl	: Ölümü
R	: Rebiyülahir
Ra	: Rebiyülevvel
s	: Sayfa
SBE	: Sosyal Bilimler Enstitüsü
S	: Safer
Ş	: Şaban
ts	: Tarihsiz

vd	: Ve Devamı
Y. A. HUS.	: Yıldız Sadaret Hususi Maruzat Evrakı
Y. A. RES.	: Yıldız Sadaret Resmi Maruzat Evrakı
Y. PRK.	: Yıldız Perakende Evrakı Sadaret Maruzatı
Y. PRK. ASK.	: Yıldız Perakende Evrakı Askeri Maruzat
Y. PRK. AZJ.	: Yıldız Perakende Evrakı Arzuhal Jurnal
Y. PRK. BŞK.	: Yıldız Perakende Evrakı Başkitabet Dairesi Maruzatı
Y. PRK. DH.	: Yıldız Perakende Evrakı Dâhiliye Nezareti Maruzatı
Y. PRK. EŞA.	:Yıldız Perakende Evrakı Elçilik Şehbenderlik ve Ateşemiliterlik
Y. PRK. HR.	: Yıldız Perakende Evrakı Hariciye Nezareti Maruzatı
Y. PRK. MYD.	:Yıldız Perakende Evrakı Yaveran ve Maiyyet-i Seniyye Erkan-ı Harbiye Dairesi
Y. PRK. UM.	: Yıldız Perakende Evrakı Umumi
Z	: Zilhicce
Za	: Zilkade

GİRİŞ

HAKKÂRİ BÖLGESİ’NİN TARİHİ COĞRAFYASI VE TASAVVUF AKIMININ BÖLGEYE YERLEŞMESİ

a) Hakkâri Coğrafyası ve Kısa Tarihi

Hakkâri bölgesi, tarihsel süreçte İran coğrafyasına komşu olması hasebiyle önemsenmiş tarihi bir coğrafyadır. Hakkâri, Dicle Nehri’nin kollarından Zap Suyu’nun (Büyük Zap) sağ kıyısına 3 km. uzaklıkta, deniz seviyesinden 1650 metre yükseklikte kurulmuştur.¹ Doğusunda İran İslam Cumhuriyeti, batısında Şırnak ili, kuzeyinde Van, güneyinde ise Irak Devleti ile çevrili bulunmaktadır.²

Anadolu’nun en engebeli bölgelerinden biri olan Hakkâri’nin tarihinin M.Ö. 7000 yılına kadar dayandığı tahmin edilmektedir. Ancak Hakkâri’nin yazılı tarihi M.Ö. 1300’den kalma Asur belgelerine kadar geriye götürülebilir.³ Bu uzun süreçte farklı kavimlerin yerleşimine sahne olan Hakkâri’nin etimolojisine ilişkin bilgilere 10. yüzyıl itibarıyla Arap tarih ve coğrafyacılarının eserlerinde rastlanır. Ortaçağ İslam coğrafyasıcısı İbn-i Havkal (öl.977), ismin kökeniyle alakalı Hakkâri’ye Zezevan (Zuzan) denildiğini aktarmıştır.⁴ Bu bölgede yerleşik olan Hakkar aşiretinden yola çıkarak Van Gölü’nün güneyine düşen bu bölgeyi Hakkariye (Hakkarların Beldesi) şeklinde adlandırmakta ve Hakkâri’nin bu şekilde oluştuğunu

¹ Metin Tuncel, “Hakkâri” *DİA*, C.15, İstanbul, 1997, s.205

² Komisyon, *1994 Hakkâri İl Yıllığı*, Ankara, 1994, s.19.

³ Peter Lang Publishers, *Kürtlerde Aşiret ve Akrabalık İlişkileri, (Tribe and Kinship among the Kurds)*, (Çev. Gülhan Erkaya), İstanbul, 2012, s.52.

⁴ İbn Havkal, *10. Asırda İslam Coğrafyası*, (Çev. Ramazan Şeşen), İstanbul, 2014, s.270.

iddaa etmektedir. Bölgeye adını veren Hakkâri aşireti, günümüzde de yaşamlarını sürdüren 12 Pinyanişi oymağı ile 12 Ertuşi (Hertuşi) oymağının birleşmesinden meydana gelmiş büyük bir boydur.⁵ Hakkâri adı, 639 yılında ilk Müslüman Arap akınları yöreye ulaştığı sırada bu bölge için kullanılan Hakariyye'den kaynaklanır. Bir bölge adı olarak Hakkâri, Van Gölü'nün güney kıyıları yakınından başlayarak günümüzde Türkiye sınırları dışında kalan dağlık kesimleri de içine alan çok engebeli bir yöreyi, Çölemerik ise buranın merkezi olan kasabayı ifade eder. Cumhuriyet'in kurulmasıyla birlikte coğrafi alanı eskisine göre daralmış ve bir kısmı sınır dışında kalmış olan vilayet için Hakkâri, bu vilayetin merkezi için Çölemerik adı kullanılmış; fakat zamanla Çölemerik adı unutulmuş hem il hem de merkezi için Hakkâri adı kullanılmıştır.⁶ Çölemerik adı, Süryani kaynaklarda Gularmak; Ermeni kaynaklarında İlmar ve batı kaynaklarında da Culamerg olarak geçmektedir. Çölemerik adının anlamı hakkında kaynaklarda bilgi yer almazken, halk arasındaki yaygın görüşe göre, "Merg" kelimesi "sulu arazi" anlamına geldiğinden, merkezde bulunan sulu arazi ve tarlalardan dolayı bu ismi almıştır.⁷

Siyasi tarihine baktığımızda Hakkariyye olarak adlandırılan bu bölgenin, tarih boyunca farklı güçlerin hâkimiyeti altına girdiği görülür. Selevkoslar (M.Ö. 331-129), Partlar (M.Ö. 247-M.S 226), Sasaniler (M.S. 226-636), Arap-İslam devletleri (M.S.636-1258) farklı dönemlerde şehirde egemen olmuşlardır.⁸ Sırasıyla Irak Selçuklularının, Musul Atabeyi İmadüddin Zengi'nin (1142-1143)⁹, İlhanlıların (1259) egemenliğinde kalmıştır. Sonraki dönemlerde Karakoyunluların, Celayirilerin, Timur Devleti'nin¹⁰ ve 15. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Akkoyunlular'ın¹¹ hâkim olduğu bu bölge, 16. yüzyıldan itibaren Osmanlılar'ın¹²

⁵ Komisyon, "Hakkâri", *Yurt Ansiklopedisi*, C.5, İstanbul, 1982, s.3305; Yaşar Kaplan, "Pinyaniş Hükümeti", *Uluslararası Tarihte Hakkâri Sempozyumu, (14-15-16 Kasım 2014 Hakkâri)*, (Ed. Yaşar Kaplan vd.), Hakkâri, 2014, s.480.

⁶ Tuncel, "Hakkâri", *DİA*, C.15, s.205.

⁷ 1994 *Hakkâri İl Yıllığı*, s.33.

⁸ Tarık Ziya Arvas, *Hakkâri Nasturileri (1836-1936)*, Yüzüncü Yıl Üniversitesi SBE, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Van, 2010, s.11.

⁹ İbnü'l Esir, *İslam Tarihi El Kamil fi't-Tarih Tercümesi*, (Çev. Abdülkerim Özeydin), C.9, İstanbul, 1991, s.88.

¹⁰ Şeref Han, *Şerefname Kürd Tarihi*, (Çev. M. Emin Bozarslan), İstanbul, 2006, s.76-77.

¹¹ Şeref Han, s.78.

¹² İdris-i Bitlisi, *Heşt Behişt VII. Ketibe Fatih Sultan Mehmet Devri 1451-1481*, (Çev. Muhammed İbrahim Yıldırım), Ankara, 2013, s.36-37.

egemenliğine geçerek Van eyaletine bağlanmıştır. Bu tarih itibariyle Osmanlı Devleti tarafından Ocaklık¹³ haline getirilmiştir.¹⁴ 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Hakkâri'nin idari statüsü bölgedeki gelişmelere bağlı olarak sürekli değişiklik arz etmiştir. 1846'ya kadar hükümetlik sancak iken bu tarihten sonra Van ile birlikte doğrudan Erzurum vilayetine bağlanmıştır. 1847-1848 yıllarında Hakkâri, Erzurum'dan ayrılarak vilayet haline getirilmiştir. 1858'de tekrar sancağa dönüştürülüp Van eyaletine bağlanmıştır. Van vilayetin de daha sonra Erzurum'a bağlanmıştır. 1876'da Van, Erzurum'dan ayrılarak vilayet yapılmış Hakkâri de Van'a bağlanmıştır. Osmanlı Devleti, 1880 yılında bölgedeki misyonerlerin zararlı faaliyetlerini ve Rus etkisini engellemek amacıyla Hakkâri'yi vilayet haline getirmiştir. "1886'da Hakkâri kent merkezi Çölemerg'den, Başkaleye¹⁵" aktarılmış, "1888'de ise Hakkâri kent merkezi Başkale'den tekrar Çölemerg'e¹⁶ taşınmıştır. 1889'da Nasturi-Kürt çatışmaları sebebiyle Osmanlı, bölgedeki gelişmeleri yakından takip edebilmek için Hakkâri'yi bir kez daha vilayet yapmış fakat bu statü çok uzun sürmemiştir. Bu çerçevede 1899 yılında Hakkâri'nin yine Van'a bağlı bir sancak olduğu görülmektedir. 20. yüzyılın ilk yıllarında da bu idari statü geçerlidir.¹⁷

7121 km² genişliğinde olan Hakkâri ili, Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulması ile birlikte ülkemizin sınırları içerisinde yer almıştır. Cumhuriyetin başlarında il merkezi yapılmasına rağmen, nüfusunun sadece 1.000 kişiden ibaret olduğu bilinmektedir. Bir ara Van iline kaza merkezi olarak bağlanan Hakkâri, daha sonra 4 Ocak 1936 tarih ve 2885 sayılı kanunla yeniden kurulmuştur. Merkez ilçeden başka Çukurca, Şemdinli ve Yüksekova adıyla üç ilçesi bulunmaktadır.¹⁸

¹³ **Yurtluk-Ocaklık:** "Bir yerin gelirini birine tevcihi yerinde kullanılr bîr tâbirdir. Yurtluk yalnız kayd-ı hayat şartıyla tasarruf edildiği belde yurtluk ve ocaklık yoluyla da tasarruf edilirdi. Bu sistem müstakil Beylerden zaptedilen yerlerde sadakat ve bağlılıkları görülen Beylerle hanedanlarının uhdelelerinde bırakılmak ve daha ziyade Devletin Şark hudutlarında yerli Beylere ve beyzadelere bulundukları yerler o adla tevcih olunmak suretiyle tatbik olunmuştur. Tanzimat sıralarında zaptedilerek buna mukabil kendilerine maaş bağlanmıştır." Bkz. Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, C.3, İstanbul, 1993, s.639.

¹⁴ Tuncel, "Hakkâri", *DİA*, C.15, s.206-207.

¹⁵ BOA. DH. MKT. Dosya No: 1366, Gömlek No: 82, Tarih 1303 Z 21.

¹⁶ BOA. DH. MKT. Dosya No: 1468, Gömlek No: 43, Tarih 1305 Ra 20.

¹⁷ Murat Gökhan Dalyan, *19. Yüzyıl'da Nasturiler (İdari Sosyal Yapı ve Siyasi İlişkileri)*, Süleyman Demirel Üniversitesi SBE, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Isparta, 2009, s.18-19.

¹⁸ Tuncel, "Hakkâri", *DİA*, C.15, s.207.

Nehri adı verilen yerleşim yerini içinde bulunduğu Şemdinli ilçesi Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulması ile birlikte Türkiye, Irak ve İran üçgeninde Hakkâri'ye bağlı bir ilçe olup yüzölçümü 1452 km²'dir. 2012 yılı nüfus sayımına göre 67.173 nüfusa sahiptir.¹⁹ Şemdinli ilçesi sınırları dâhilinde bulunan Nehri adlı yerleşim yerinin bugünkü ismi Bağlar Köyü olup Şemdinli ilçe merkezine 5 km. uzaklıkta bulunmaktadır. Bağlar Köyü'nün Hakkâri şehir merkezine mesafesi ise yaklaşık 76 km'dir.²⁰

b) Tasavvuf Kavramı ve Anadolu'ya Girişi

Tasavvuf sözcüğünün türetildiği Sûfî kelimesinin Yunanca sofos (hikmet)'tan geldiği söylenmektedir.²¹ Bunun yanında tasavvufun safâ ve vefâ kelimelerinin birleşiminden geldiği, zâhidlerin yedikleri çöl bitkisi olan sufânedan, kendisini Kâbe hizmetine adanmış kabilenin adı Sûfe'den, Hakk'a boyun eğenlerin uzattıkları sûfetü'l-kafâ (ense saçı) terkipteki sûfeden yahut ucuz bir giyecek sayıldığı için gurura yol açmayan sûftan (yün elbise) türetilmiş olabileceği belirtilmektedir. Tasavvufla ilgili yapılan ilk araştırmalarda sûfî kelimesinin bir unvan biçiminde ortaya çıktığı görülmektedir.²² Başka bir görüşe göre tasavvuf kelimesi Arapça'da saf ve suffe kelimelerinden türemiştir. Sufi dediğimiz bu kişilerin Allah'ın huzurunda ilk safta durmaları, Ashab-ı Suffa'yı dost bilmeleri, dünya işlerinden yüz çevirmelerinden dolayı kendilerine duruluk anlamına gelen safâ sözcüğüne atfen bu ismin verildiği söylenmektedir. Bu kişilerin tevazunun sembolü olarak yün elbise giymeleri sebebiyle onların sûfî diye anıldıkları, hayat tarzlarını ifade için sûf kelimesinden "tasavvef" (yün giydi) fiilinin türetildiği, tasavvuf tabirinin bu fiilin mastarı olarak kullanıldığı ileri sürülmüştür. Tasavvuf yolunu benimseyenlere sûfî, ehl-i tasavvuf veya mutasavvıf adı verilmiştir.²³ Batılılar tarafından tasavvuf,

¹⁹ Yaşar Kaplan, "Tarihte Hakkâri, Şemdinan, Bahdınan ve Nehri", *Uluslararası Seyyid Tâhâ-i Hakkâri Sempozyumu Bildirileri*, (24-25-26 Mayıs 2013-Hakkâri), (Ed. Halit Yalçın vd.), İstanbul 2014, s.9.

²⁰ <http://www.haritatr.com/baglar-koyu-haritasi-m4f1d> (Erişim Tarihi: 19. 11. 2016)

²¹ Mehmet Ünal, "Tasavvuf Tarihi İçinde Celvetilik", *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı: 26, Ağustos-2012, s.92.

²² Reşat Öngören, "Tasavvuf", *DİA*, C.40, Ankara, 2011, s.119.

²³ Öngören, "Tasavvuf", *DİA*, C.40, s.119.

“kâinatın sırlarını, kanunlarını ve bunların üzerinde tasarruf etme yollarını öğreten akım” (theosophy) olarak anlaşılmaktadır.²⁴

Tasavvuf, dinin daha içten ve derinden yaşanış biçimi olarak tanımlanabilir. Başka bir deyişle dinin şekilde kalmayıp öze inmesi, içselleştirilmesi, kâlden hâle, sözden fiile dönüştürülmesidir.²⁵ Tasavvufun temel unsurları nefsi hor görme, kanaatkârlık ve alçak gönüllülük, dünya ile ilgili şeylerde azla yetinme, kalbiyle Allah’a dayanma, taat ve ibadete yönelme, dünyevî arzulara karşı sabretme, eline geçebilecek şeylerin yararlısını seçme, Allah’a dönme, Allah’ı içten zikretme, vesveseye karşı ihlâsı gerçekleştirme, şüpheyeye karşı yakın elde etme, uzaklaşma ve yabancılaşmadan kurtulup Allah ile huzur bulma gibi konuları içermektedir.²⁶ Ayrıca tasavvuf ile ilgili başka bir tarifte “Kur’ân-ı Kerîm’de (el-Bakara 2/200; Âl-iİmrân 3/145; en-Nisâ 4/77; Hûd 11/15-16; el-Ankebût 29/64; eş-Şûrâ 42/20) müminlerin dünya hayatına ve maddî zevklere dalmamaları, ahirete ve manevi değerlere öncelik vermeleri hususundaki kuvvetli vurgu sûfilerin ahiret hayatına dünya hayatından daha fazla önem vermelerine yol açmış, Allah’ı görüyormuş gibi ibadet eden takvâ sahibi bir mümin olabilmek” şeklinde tanımlanmıştır.²⁷

Tasavvuf yoluna giren suffa, sûfî ya da sofî dediğimiz kişilerin dünyevi hayatlarında kendilerini her türlü kötü hareket ve davranışlardan soyutladıkları, nefislerini terbiye ederek girdikleri yola uygun bir hayat tarzı sürdürdüklerini görülür. Tasavvuf anlayışının ortaya çıkması, dinamik ve etkili bir yapı olarak varlığını sürdürmesi ve tarikatlara dayalı olarak şekillenmesi, tekke, zaviye, anlayışı geleneğini de beraberinde getirmiştir. Arapça’da yol anlamına gelen tarikat bir tasavvuf terimi olarak Allah’a ulaşma gayesini güdenlerin izledikleri yol, metot ve hareket biçimi olarak tanımlanmaktadır.²⁸

İslamiyet’in ortaya çıkmasından günümüze kadar etkisini sürdüren tasavvufun asıl amacının ne olduğu ve bu yola girenlerin ne yapması gerektiği

²⁴ Öngören, “Tasavvuf”, *DİA*, C.40, s.119.

²⁵ Mehmet Demirci, “İçe Dönük Cihad: Mücadele”, *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Tasavvuf/İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, Yıl: 8, (2007), Sayı: 19, s. 13.

²⁶ Öngören, “Tasavvuf”, *DİA*, C.40, s.119.

²⁷ Öngören, “Tasavvuf”, *DİA*, C.40, s.119.

²⁸ Mehmet Beşirli, “XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Tokat Mevlevihanesi ve Gelirleri ile İlgili Sorunlar”, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C.13, Sayı: 2, Elazığ, 2003, s.338.

hakkında farklı değerlendirmeler yapılmaktadır. Birinci değerlendirme; tasavvuf Müslümanların Allah'a ulaşmak için bir araç olduğunu söylemektedir. İkinci değerlendirme muhafazakâr kesimin girdikleri tasavvuf yolu ile İslamiyet'in asıl amacından uzaklaşıldığını savunmaktadırlar. Üçüncü değerlendirme konuya siyasi ve sosyal açıdan yaklaşarak tasavvufun bir tür köşeye çekilme, sorumluluktan kaçma ve gericiliğin hizmetinde bir araç olarak görmüştür. Dördüncü değerlendirme ise bu düşüncelerin aksine tasavvuf feodalizme, güç ve mal sahiplerine karşı verilen bir mücadele olduğunu savunmuştur.²⁹

İslamiyet'in kısa sürede geniş bir coğrafyada yayılmasıyla ilk mutasavvıfların ortaya çıktığı ve tasavvuf alanında da sistemli bir kurumsallaşmanın başladığı görülmektedir. İran, Hint, Yunan fikirlerinin ve Hristiyanlığın da belli oranda tesiriyle unsurlarından en fazlasını da İslâmiyet'ten almak şartıyla ortaya çıkan tasavvuf düşüncesi, kısa zamanda İslâm coğrafyasında yayılmıştır. Önce sûfî nâmını alan ve Suriye'de ilk zâviyeyi kuran Küfeli Ebu Hâşim (öl. m.777)'den sonra, Süfîân-ı Sevrî, Mısır'dan yetişen Zu'n-Nun (öl. m.859/860), Horasanî Bâyezîd-i Bistâmî (öl. m.874/75), Hallâc-ı Mansûr (öl. m.921/22), Cüneyd Bağdâdî (öl. m.909), Kerîm Kuşeyrî (öl. m.1072-73), Gazâlî (1058-1112), Şahâbeddin Suhreverdî (öl. m.1234), Abdülkâdir Geylânî (1077-1166) gibi mutasavvıflar irşad faaliyetleriyle tasavvufu yaymaya çalışarak müridleri ve halk arasında manevi nüfuz kazanmışlardır.³⁰

İlk Türk İslam mutassavvıfı sayılan Ahmed Yesevî'nin (öl.1166) ünü bütün Türkistan'ı, Mâverâünnehr'i, Horasan'ı, Hârizm'i içine almıştır.³¹ Ahmed Yesevi'nin Anadolu'da tasavvufun yerleşmesi üzerindeki etkisi şöyle bir rivayetle anlatılır: "Kendisinin yıllardır sakladığı emanetleri, sâhibine teslim ettikten sonra, "Yâ Hacı Bektaş Velî (öl.1271), işte nasibini aldın. Kutbı'l-aktâb'lık³² mertebesi senindir ve

²⁹ Muhammed Rauf Tavakkoli, *Kürdistan Tasavvuf Tarihi*, (Çev. Mehmet Polat), İstanbul, 2010, s.17.

³⁰ Fuad Köprülü, *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, Ankara, 1976, s.16.

³¹ Köprülü, s.32.

³² Kütbü'l-aktâb; "kütbü'l-ekber, kütbü'l-irşad en büyük veliye verilen isimler olup, halkı Hakk'a götürmekle görevlidirler. İki türlü kutup vardır; 1.Kütbü'l-irşad: Buna, kutbiyyet-i kübra denir. İrşad makamı nübüvvetin makamını temsil eder. 2. Kütbü'l-aktâb ve kütbü'l-vücüd: Bu hatemü'l-evliye olup derecesi batın-i, hatem-i nübüvvetir. Yani vücüd makamı son nebi Hz. Muhammedin batınını temsil eder". Bkz. İbrahim Fasih Haydari, *Büyük Doğu Mecdüt Talid Mevlana Halid Bağdadi'nin (k.s) Hayatı Halifeleri ve Menkıbeleri*, (Çev. Eser Sazak), İstanbul, 2011, s.10.

kırk yıl hükmün vardır. Şimdiye kadar bizim idi. Bundan böyle senin olsun. Zâten bizim de intikâl vaktimiz geldi. Haydi, git, seni Rûm (Anadolu)'a saldım ve Rûm abdallarına seni baş kılıp ser-çeşme eyledim demiştir"³³. Ahmed Yesevî'ye mensup bulunan kendi zaman ve dönemlerinde İslam coğrafyasında etkili tarikatlar olarak bilinen Nakşbendiye, Bektâşiye dışında meselâ İkânîye gibi küçük birkaç şubenin daha Ahmed Yesevî'nin tasavvuf anlayışından beslendiği düşünülmektedir.³⁴

Moğol istilâsından sonra, Türkistan, İran ve Hârizm'den birçok mutasavvıf, kaçarak batıdaki İslâm ülkelerine sığınmışlardır. İslâm coğrafyasında tekkeler inşa edilince etraftan gelen veya orada yetişen dervişler, şeyhler Anadolu'da da kuvvetli bir tasavvuf ağı oluşturmuşlardır. Bunlar arasında İran'dan, Mısır'dan, Irak ve Suriye'den gelmiş birtakım mutasavvıflar olduğu gibi, Horasan ve Mâverâünnehir Türkleri arasında yetişmiş birçok dervişler de Ahmed Yesevî tarikatı geleneğini bu coğrafyaya taşımışlardır.³⁵ 13. yüzyıla gelindiğinde birçok İslam ülkesinde olduğu gibi Anadolu'da da Ahilik, Bektaşilik, Mevlevilik ve Kadirilik gibi birçok tarikat ortaya çıkmıştır. Bu tasavvuf akımları, başta kurucuları Hacı Bektaş Veli, Mevlânâ Celâle'd-Dîn Rûmî (öl.1273), Sultan Veled (öl.1312), Yûnus Emre (ö.1320) olmak üzere Anadolu'da birçok büyük şâir ve mutasavvıfın yetişmesine vesile olmuştur.³⁶ Bu çerçevede Anadolu'da kurulan tarikatların yerleri şunlardır; Mevleviye Konya'da, Şabaniye Kastamonu'da, Çerkeşiye Çerkeşte, Sezaiye Edirne'de, Bayramiye Ankara'da, Gülşeniye Edirne'de, Eşrefiye Bursa'da, Bektaşiyeye Kırşehir'de doğup, örgütlenerek Anadolu'nun çeşitli bölgelerine yayılmışlardır.³⁷ Ancak Anadolu'da kurulmayıp burayı etkisi altına alan Nakşibendiyye ve şubeleri gelmektedir. Ahrariye Buhara'dan, Müceddiye Hindistan'dan, Halidiyye Irak'tan çıkmıştır.³⁸

Tasavvufun kurumsallaşması ile birlikte inşa edilen dergâh, zaviye, tekke gibi yapılar çok fonksiyonlu külliyeleeri andırmaktadır; Bunların içerisinde derslikler, aşevleri, darülaceze, şifahane, yetimhane gibi farklı amaçlar için hizmet veren yapılar bulunmaktadır. Bu dergâhlarda dersliklerin olması, burada ticaret, zanaat ve ziraate

³³ Köprülü, s.53.

³⁴ Köprülü, s.202.

³⁵ Köprülü, s.200

³⁶ Köprülü, s.216

³⁷ Hür Mahmut Yücer, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf (19. Yüzyıl)*, İstanbul, 2004, s.68-69

³⁸ Yücer, s.69.

yönelik eğitim verilmesi, fakir ve fukaranın buraya sığınması, evlilik ve cenaze işlerinin burada yapılması kurulan bu yapıların toplumsal fonksiyonlarını açıklayan örneklerdendir.³⁹ Osmanlı toplumunda orta kesimin ilgisini çeken, tasavvuf ilmi ile halkı ortak bir paydada buluşturan, toplumu şeri ilimlere yönlendiren Nakşibendiyye tarikatının sadece Osmanlı Devletinde orta sınıfını değil, son dönem Osmanlı yöneticileri üzerinde de pozitif etki yaratmıştır.

Siyasi otoritelerle ilişkileri bağlamında değerlendirildiğinde Anadolu'daki tasavvuf hareketinin bu coğrafyada hükmeden devletlerle ilişkilerinin çoğu zaman dirsek teması içerisinde olduğu gibi Baba İshak İsyanı (1240)'nda açıkça görüldüğü üzere zaman zaman devlete karşı bir çatışma durumuna dönüştüğü de görülmektedir. Özellikle bazı sufi kanaat önderlerinin halka zulüm yapan yöneticilere karşı mücadele ettiği, bunlardan dolayı hapis cezalarına, sürgünlere tabi tutulmuşlardır. Bununla birlikte çoğunlukla tasavvuf ehilinin siyasi irade ile pozitif bir ilişki ağı içerisinde bulundukları, siyasi fetihlerden önce manevi fetihleri gerçekleştirdikleri, bu sebeble de devletler tarafından taltif ve teşvik edildikleri görülmektedir. Sufiler Selçuklular döneminde başlayan Anadolu fütuhatında, batıya doğru yapılan büyük göçler için sistematik bir iskân ve kolonizasyon işi yürütmüşlerdir. Ayrıca batıya yapılan akınlarlarda öncü rol üstlenmişlerdir. Batıda yapılacak fetihler öncesinde bu bölgelerde zaviyeler kurarak oradaki halkın gönlünü kazanmışlardır. Böylece siyasi fetihler öncesinde manevi fetihler gerçekleştirilmiştir. Bu çerçevede yapılan akınlar ile beraber kendileri de ilerleyen siyasî nüfuzlarını padişahların hizmetinde kullanarak, yöneticiler ile yakın ilişkiler geliştirdiler.⁴⁰

Konu bu açıdan değerlendirildiğinde araştırma konumuz olan Seyyid Taha Nehri (ö.1853) ve müridlerinin İran ve Osmanlı Devleti'nin sınırlarının kesiştiği noktada bulunmaları bir tesadüf olmasa gerektir. Seyyid Taha Nehri, temsil ettiği Halidiyye tarikatı ile bir yandan Hakkâri ve çevresinde irşad faaliyetleri yürütürken, diğer yandan da bu bölgeyi Şii etkisine karşı korumuştur. Bunun dışında Osmanlı'nın

³⁹ Yücer, s.68.

⁴⁰ Ömer Lütfi Barkan, "İstila Devirlerinin Kolonizatör Türk Dervişleri ve Zaviyeler", *Vakıflar Dergisi*, Sayı: 2, Ankara, 1942, s.279-284.

sıkıntılı yüzyılını temsil eden 19. asırda Kırım, Kafkasya, Azerbaycan gibi geniş bir coğrafyada Rus işgaline karşı mücadele etmişlerdir.

Dönemin İslam dünyasında tarikatların yapısı incelendiğinde; Kadiriyye'den⁴¹ sonra en yaygın tarikat olan Nakşibendiyye, anavatanı Orta Asya'da Kübreviyye ve Yeseviyye başta olmak üzere hemen hemen diğer bütün tarikatların yerini almıştır.⁴² Nakşibendiyye tarikatı Arabistan, Mağrip ve Afrika'da Aşağı Sahra bölgesi dışında İslam dünyasının neredeyse her bölgesine yayılmıştır.⁴³ 15. asra kadar Nakşibendiyye-i Haceganiyye olarak tanınan Nakşibendiyye tarikatı, İmam-ı Rabbani ile birlikte Müceddidiyye-i Mazhariyye koluyla güçlü olarak temsil edilmiş, 19. asrın başından itibaren de Mevlana Halid-i Bağdadi (1779-1827)'nin kurduğu Halidiyye koluyla ünlenmiştir.⁴⁴ Osmanlı topraklarına Nakşibendiyye tarikatının gelmesinin Timur'un Yıldırım Bayezid ile yaptığı Ankara Savaşı (1402) dönemine rastladığı söylenilse de Nakşibendîliğin İstanbul'daki en erken izlerine Fatih döneminin sonlarına doğru rastlanmaktadır.⁴⁵

19. yüzyıl Osmanlı Devleti'nin dini ve kültürel hayatında öne çıkan en önemli yapı Nakşibendiyyenin bir şubesi olan Halidiyye tarikatıdır. Mevlana Halid Bağdadi, tarafından kurulmuş olan tarikat Mevlana Halid'in halifeleri tarafından geliştirilerek hem Osmanlı Devleti, hem de İslam coğrafyasında en etkili tarikat olmuştur.⁴⁶ Halidiyye tarikatına intisap eden Nehrî ailesi de Şemdinli-Hakkârî'de

⁴¹ “Kadirilik tarikatının kurucusu Abdülkadir Geylani'dir. Ehl-i sünnete ve şeriata bağlıdır. Günde 5 vakit namazlarını kılarlar. Zamanla 12 şubeye ayrılmışlardır. Kadiriyye tarikatına girmek için Hırka-i tarikat, Hırka-i teberrüktür, 1.Hırka-i tarikat müridin bir mürşidden inabe alarak tarikata intisap etmesidir. Hırka-i Teberrük, ise Hırka-i tarikat giymiş bir mürid diğer tarikata mensup bir Şeyhten feyiz almasına denir. Yani hem kadiriyye hem başka bir tarikatada intisap edebilir. (Bu konuyla ilgili detaylı bilgi için Bkz. (Enver Behnan Şapolyo, *Mezhepler ve Tarikatlar Tarihi*, İstanbul 2013. s.182.) Halidiyye tarikatı Mevlana Halid Bağdadi tarafından Nakşibendiyye'nin Halidiyye kolu olarak kurulmuştur. Ehl-i sünnete ve şeriata bağlıdır, Tarikat mensupları çok mutaassıptır, Çok fazla ibadet ederler, Durmadan kalpleriyle Cenab-ı Hakkı anmayı tarikatlerinin başlıca meselesi kabul etmişlerdir”. (Bkz. Şapolyo, 179-180.) Her iki tarikatta Ehl-i sünnettir. Ancak Kadiriyye tarikatında başka bir tarikatta intisap etme başka bir Şeyhe bağlanma varken Halidiyye tarikatında bu yoktur. Halidiyye tarikatında Hatme-i Hacegan (Nakşibendiyye silsilesini zikretmek) varken Kadiriyye tarikatında Hatme-i Hacegan zikri görülmemektedir.

⁴² Hamid Algar, “Nakşibendiyye”, *DİA*, C.32, Ankara, 2006, s.335.

⁴³ Necdet Tosun, “Nakşibendiyye”, *DİA*, C.32, Ankara, 2006, s.342.

⁴⁴ Yücer, s.245.

⁴⁵ Hakan Kaya, *XVII. Yüzyılda Osmanlı Toplumunda Nakşibendilik*, (İstanbul, Diyarbakır, Bursa), Ankara Üniversitesi SBE, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2011, s.11.

⁴⁶ Fatma Ergin, *Hüseyin Kudsi-i Edirnevi'nin Hayatı ve Pendi Mahduman Adlı Eseri*, Ankara Üniversitesi SBE, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2003, s.2.

bulunmaktaydı. Önceleri Kadiriyye tarikatına mensup olan bu aileden olan Seyyid Abdullah Nehri [Şemdîni] (öl.1813) ve Seyyid Taha Nehri (Hakkâri öl.1853) Mevlânâ Halid'den icâzet alarak Nakşibendi'ye girmiş ve bu tarikatı yaymaya başlamışlardır.⁴⁷ Seyyid Taha Nehri ve yetiştirdiği müridlerin Doğu ve Güneydoğu başta olmak üzere Osmanlı coğrafyasında önemli dini ve siyasi etkiler meydana getirmiştir. Halidiyye tarikatının Irak'ta ortaya çıkması, İslam dünyasının farklı coğrafyalarında kısa sürede yayılması, dini ve siyasi bir rol üstlenmesi çerçevesinde esas konumuz olan ve bu tarikata mensup olan Seyyid Taha Nehri'nin faaliyetleri oldukça önemlidir.

3. Seyyid Taha Nehri (Hakkâri) Öncesi Dönem

I. Mevlana Halid-i Bağdadi

Araştırmanın konusunu oluşturan Seyyid Taha Nehri'nin düşünceleri ve etkilerinin çözümlenebilmesi açısından onu ortaya çıkaran koşullar ve düşünceleri üzerinde etkili olan öncüllerin anlaşılması gerekir. Bu sebeple, bu bölümde Mevlana Halid-i Bağdadi ve tasavvuf felsefesinin ana unsurları ortaya konmaya çalışılacaktır.

Mevlana Halid Bağdadi, Nakşibendiyye tarikatını kendi adıyla anılan Halidiyye ile devam ettirmiş olup Nakşî-Halidi kolunun bütün İslâm dünyasında tanınmasını ve yayılmasını sağlamış olan önemli bir tasavvuf ehlidir. Mevlana Halid kurduğu Nakşî-Halidi koluyla İslam dünyasına yeni bir tarikat kolu ve bakış açısı kazandırmıştır. Şafii mezhebine bağlı olan Mevlana Halid 18. yüzyılın sonları ve 19. yüzyılın başlarına kadar gerçekleştirdiği faaliyetlerle kendi döneminin en önemli mutasavvıflarından biri olmuştur. Kuzey Irak bölgesinde, Süleymaniye kentine bağlı ve birçok âlimin yetişmesine beşiklik eden Karadağ kasabasında dünyaya gelmiştir.⁴⁸ Aile şeceresine baktığımızda baba tarafının Hz. Osman (r.a.)'a anne tarafından da

⁴⁷ MahmutUlucan, *Nureddin Birifkani'nin Hayatı, Eserleri ve Tasavvufi Görüşleri*, Dicle Üniversitesi SBE, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Diyarbakır, 2012, s.5-6.

⁴⁸ Süleyman Ateş, "Tasavvufun Kaynağı", *Uluslararası Mevlana Halid-i Bağdadi Sempozyumu Bildirileri, (11-13 Haziran 2010 Van)*, (Ed. Erdal Baykan-Mehmet Keskin), Ankara, 2012. s.39; Mehmet Halil Çiçek, "Mevlana Halit el- Bağdadi'yi Evrensel İnsanî Değerler Açısından Farklı Bir Okuma", *Türk Dünyası Bilgeler Zirvesi (26-29-Mayıs) Eskişehir, 2014*, s.2; Tavakkoli, s.215; Gündüz, *Devlet/Tekke Münasebetleri*, s.237; Bülent Akot, "Seyyid Sibğatullah Arvası (öl.1287/1870) ve Bazı Tasavvufi Kaynaklara Yaklaşımı", *Ekev Akademi Dergisi*, Yıl:18, Sayı: 58, 2014, s.252.

Hz. Ali (r.a.)'ye kadar ulaştığı söylenmektedir.⁴⁹ Halk arasında şeş engüşt (altıparmak) lakabı ile bilinen Mikail aşiretine mensup olan Mevlana Halid Bağdadi'nin, babasının isminin Ahmet, dedesinin isminin Hüseyin olduğu ailenin isim künyesinden anlaşılmaktadır.⁵⁰

Mevlana Halid'in çocukluk dönemiyle ilgili çok sınırlı bilgi bulunmaktadır. Ancak o dönemde geçerli olan ritüellere göre ilk eğitimini ailesinde alıp daha sonra Karadağ'da bulunan Şeyh Abdüllatif Medresesi'nde tahsil hayatına başlamıştır. Kur'an-ı Kerim'i hatmettikten sonra "Tasrîf-u Zencânî", "Avâmil-i Cürçânî", "el-Muharrer" gibi Karadağ'daki medreselerde okutulan sarf, nahiv ve Şafii fihhına ait sıralı eserleri okumuştur.⁵¹ Daha sonra Süleymaniye'ye giderek Abdurrahim Berzenci (öl.1800) ve Abdülkerim el-Berzenci (öl.1798) gibi dönemin önde gelen âlimlerinden ders aldığı bilinmektedir. Ardından Bağdat'a giderek buradaki âlimlerden de kalam, fıkıh, hadis, tefsir, edebiyat ve hikmet gibi ilimler tahsil etmiştir.⁵² Bağdat'taki eğitimini bitirdikten sonra tekrar Süleymaniye'ye dönmüştür. Kendisine Süleymaniye'de müderrislik yapması için teklifte bulunan Baban Beyi İbrahim Paşa'ya bu görevi yapacak ehliyeti olmadığını söyleyerek bu teklifi kabul etmemiştir.⁵³

Mevlana Halid'in yukarıda belirttiğimiz müderrisliğe karşı gösterdiği liyakatli olunması tavrı sonraki dönemlerde şahsi, fikri, tarikat ve irşad hayatını olumlu etkileyip pozitif ilimlere olan ilgisini daha da arttırmıştır. Daha sonra Senendec'e (Tahran'ın batısında) gidip kendi döneminin önde gelen âlimlerinden Muhammed Kasim Es-Senendeci'den (öl.1818) dersler aldığı söylenmektedir.⁵⁴

⁴⁹ Mustafa Necati Bursalı, *İstanbul ve Anadolu Evliyalari*, İstanbul, 2011, s.161; Haydari, s.76; Ali Yurtgezen, "İzleri Tazeleyen Kılavuz: Mevlâna Halid-i Bağdadi (k.s)", <http://www.semerkanddergisi.com/izleri-tazeleyen-kilavuz-mevlana-halid-i-bagdadi-ks/>, (Erişim Tarihi: 07.10.2105).

⁵⁰ İrfan Gündüz, *Devlet/Tekke Münasebetleri*, İstanbul 1989, s.237. Abdulcebbar Kavak, *Mevlana Halidi Bağdad-i ve Halidi Tasavvuf Geleneğinin Tarihi Gelişim Süreci*, Atatürk Üniversitesi SBE, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Erzurum, 2013, s.36.

⁵¹ Kavak, a.g.t, s.38.

⁵² Gündüz, *Devlet/Tekke Münasebetleri*, s.238; Tavakkoli, s.215-216.

⁵³ Kavak, a.g.t, s.40.

⁵⁴ Gündüz, *Devlet/Tekke Münasebetleri*, s.238.

Mevlânâ Hâlid'in hayatı süresince farklı konularda farklı hocalardan ders aldığını görmekteyiz. Kendisinin “Şerhu şemsiyye”, “mutavvel”, “hikmet” ve “kelam” ilimlerini Süleymaniye'deki medreselerde tahsil etmiştir. Celaleddin Devvânî'nin “Tehzîbü'l-Mantık” adlı kitap üzerine yazdığı “Şerhü'l-Celâl” adlı haşiyeyi Harir bölgesinde Abdürrahim Ziyarî'nin medresesinde okumuş, İran'ın Sine şehrinde Şeyh Muhammed Kasîm Senendecî'nin müderrislik yaptığı medresede ise, hesap, hendese, felekiyyât ve üstürlâb gibi ilimleri tahsil etmiştir. Usûlü'l-fıkıh alanında yazılan “Muhtasarü'l-müntehâ” şerhini de Bağdat'ta Sibğatullah Haydari el-Mavrânî'den (öl.1805)' okumuştur.⁵⁵ Döneminin medreselerinde sırayla okutulan dersleri; sarf, nahiv, ma'ânî, beyân, bedî, vaz, mantık, âdâb, arûz, kâfiye, lûgat, münâzara, hikmet, hendese, hey'et, hesap, tasavvuf, fıkıh, hadis, tefsir, kelam gibi ilimleri okuduğu ve Arap-Fars edebiyatına da hâkim olduğu bilinmektedir.⁵⁶

Süleymaniye'ye dönen Mevlana Halid, hocası Abdülkerim El-Berzenci'nin bu dönemde vefatı sonrası boşalan medrese müderrisliğine gelmiş, burada 7 yıl boyunca bu görevi sürdürmüştür.⁵⁷ Tedris faaliyetinden sonra içinde bulunduğu manevi boşluğu doldurmak için görevini bırakarak hac farızasını yapmak üzere yola koyulmuştur. Bilahare Şam'a giderek bu şehrin ünlü müderrislerinden Şeyh Muhammed el-Küzbürî (öl.1806)'den hadis icazeti aldı. Ayrıca Kadiri Şeyhi Mustafa El-Kürdi (öl.1823)'den de Kadiriye tarikatı hilafet icazeti aldığı görülmektedir.⁵⁸

Hac yolculuğu sırasında önce Medine'ye, oradan da Mekke'ye geçerken yolda rastladığı bir dervişin kendisine söylediği “İrşad edici işaretler Hindistan havalisinden gelecektir.” sözü üzerine Süleymaniye'ye dönüp bu işaretin gelmesini beklemeye başlamıştır.⁵⁹ Süleymaniye de tedris faaliyetine devam ettiği sırada Şeyh Abdullah-ı Dihlevî (öl.1824)'nin seyyah halifelerinden olan Mirza Rahimullah

⁵⁵ Kavak, a.g.t, s.40-41.

⁵⁶ Kavak, a.g.t, s.41.

⁵⁷ Ali Tenik, “Kürtlerde Tasavvuf ve Tarikatlar”, *Kürtler (Toplum, Din)*, (Ed. Adnan Demircan Vd.), İstanbul, 2015, s.310; Gündüz, *Devlet/Tekke Münasebetleri*, s.238-39; Ali Çoban. *19. Yüzyıl Osmanlı Şeyhlerinden Bozkırlı Muhammed Bahaeddin Efendi ve “İkazu'un-Nâimin” Adlı Eserindeki Tasavvuf Anlayışı*, Selçuk Üniversitesi SBE, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya, 2007, s.8; Kemal Yıldız, “Zahir-Batın Dayanışması: Mutasavvıf Mevlana Halid İle Fakih İbn Abidin Örneği”, *Tasavvuf: İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, Yıl: 6, Sayı: 5, 2005, s.126; Ateş, “Tasavvufun Kaynağı”, s.40.

⁵⁸ Gündüz, *Devlet/Tekke Münasebetleri*, s.238-39.

⁵⁹ Haydari, s.82.

Derviş Muhammed Azim-abadi'nin irşad için Süleymaniye'ye gelmesi Mevlana Halid'in hayatında bir dönemin başlangıcı olmuştur. Mevlana Halid bu seyyah dervişler ile Hindistan'a gidip Abdullah-ı Dihlevi'nin dergâhının bulunduğu Cihanabad'a (Hindistan'ın başkenti Delhi) ulaşır.⁶⁰ Şeyh Abdullah-ı Dihlevi'nin nezaretinde beş ay süresiyle manevi terbiye ve Seyr-ü sülûka tabi tutulan Mevlana Halid, Tuhfe-i İsna Aşerriyenin müellifi Nakşi Şeyhi Molla Abdülaziz El-Hindi'nin derslerine devam ederek bütün merviyattan icazet almıştır.⁶¹

Şeyhleri Abdullah Dihlevi, Şeyh Ebu Said el-Hindi ve Şah Beşaretullah Nakşibendi, Mevlana Halid'i aralarına alarak, kendisine yapılan manevi terbiyeden sonra Nakşibendiyye, Kadiriyye, Sühreverdiyye, Kübreviyye ve Çeştiyye tarikatlarından irşad, hadis, tefsir, tasavvuf, evrad vb. ilimler ile ilgili icazet verilmiştir. Böylece manevi terbiyesi tamamlanarak Mevlana Halid Bağdadi Nakşibendiyye tarikatının Irak bölgesindeki bir temsilcisi olmuştur.⁶²

Mevlana Halid öncesi dönemde Nakşibendiyye'nin 1402 Ankara savaşı ile birlikte Anadolu'ya girdiği söylenmektedir. Hindistan merkezli Nakşibendiyenin Müceddiyye kolu Osmanlı coğrafyasında yayılmaya başladığı sırada irşad faaliyeti yürüten Nakşi halifeleri Osmanlı yönetici kesimiyle bağlantılarının oldukça kısıtlı olduğu görülmektedir. 18. yüzyılda Osmanlı Devleti'nin tasavvufa yaklaşımı 19. yüzyılda Mevlana Halid Bağdadi ile birlikte değişime uğramıştır.⁶³ Bunun nedeni ise Mevlana Halid Bağdadi'nin Nakşi-Halidi kolunu kurarak Osmanlı Devleti sınırları içerisinde varlığını sürdüren diğer güçlü tarikatlara rakip olması ve kısa zamanda İslam coğrafyasının en etkili tarikatlardan birisi olmasıdır.

1811 yılında Senendec üzerinden Süleymaniye sancağına dönen Mevlana Halid Bağdadi bir süre Süleymaniye'de kaldıktan sonra Bağdat'a giderek Vali Said Paşanın yardımıyla İhsaiyye Medresesi'ni (ilk Halidiyye tekkesi olarak bilinen)

⁶⁰ Tavakkoli, s.216.

⁶¹ Gündüz, *Devlet/Tekke Münasebetleri*, s.241.

⁶² Gündüz, *Devlet/Tekke Münasebetleri*, s.241.

⁶³ Suraiya Faroqhi, *Osmanlı Tarihi Nasıl İncelenir (Kaynaklara Giriş)*, (Çev. Zeynep Altok), İstanbul 2001, s.36; Halil İbrahim Şimşek, "Anadolu Müceddidilerine İlişkin Bazı Tarihi Bilgilerin Kullanışı Üzerine Bir Değerlendirme", *Gazi Üniversitesi Çorum İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C.1, Sayı: 2, 2002, s.225.

kurmuş ve burada irşad faaliyetlerine başlamıştır.⁶⁴ Bu irşad faaliyetleri sırasında kendisine bazı ulema tarafından yöneltilen suçlamalara maruz kalmıştır. Bir süre sonra Süleymaniye Mirleri olan Babanlar tarafından şehre davet edilerek burada bir dergâh açması için teşvik edilmiştir.⁶⁵ Ancak bir süre sonra çeşitli nedenlerden dolayı buradan ayrılmak zorunda kalmıştır. Süleymaniye bölgesinde gerilimin azalması üzerine Mevlana Halid buraya dönerek bir zaviye yaptırmış ve irşad faaliyetlerine başlamıştır.⁶⁶

Mevlana Halid Bağdadi'nin, bölgede zaviye açıp irşad faaliyetlerine başlaması, Süleymaniye'de bulunan ve etkinliği oldukça fazla olan Kadiri şeyhlerinin sert muhalefeti ve tepkisiyle karşılaşmıştır. Mevlana Halid gördüğü tepki sebebiyle Süleymaniye ve Bağdat arasında zaman zaman yer değiştirmek zorunda kalmıştır.⁶⁷ Mevlana Halid, İhsaiyye medresesinde bir süre kaldıktan sonra Şam Müftüsü Hüseyin Muradi Efendi'nin daveti üzerine Şam'a giderek Salihyye dergâhını inşa ettiği ve böylece üçüncü irşad merkezini açtığı bilinmektedir.⁶⁸ Bu sırada Hac dönüşünde veba hastalığına yakalandığı ve çok geçmeden 9 Haziran 1827 yılında bir cuma günü vefat ettiği bilinmektedir.⁶⁹ Türbesi günümüzde Suriye'nin başkenti Şam (Kasiyun Dağı) eteklerinde bulunmaktadır. Mevlana Halid'in Şam'da bulunan türbe ve tekkesi Sultan Abdülmecid (1839-1861) dönemimde 1857'de ve 1858'de yıllarında iki defa restore edilmiştir.⁷⁰ II. Abdülhamid'in (1876-1909) emriyle hazırlanmış olan sırma işlemeli sanduka örtüsünün varlığı⁷¹ ve 1911 yılında Sultan V. Mehmed Reşad (1909-1918) tarafından "Mevlana Halid'in kabrine örtülmek üzere, Topkapı Sarayı'nda muhafaza edilen kabe örtülerinin bir kısmının

⁶⁴ Gündüz, *Devlet/Tekke Münasebetleri*, s.242.

⁶⁵ Metin Atmaca, "Şeyh, Şah ve Sultan: Kürtlerde Tarikat ve Devlet İlişkisi", *Uluslararası Seyyid Taha Hakkâri Sempozyumu Bildirileri*, (24-25-26 Mayıs 2013 Hakkâri), (Ed. Halit Yalçın vd.), İstanbul, 2014, s.232.

⁶⁶ Mehmet Akif Köseoğlu, "İstanbul'da Nakşi-Halidi Şeyhlerinin Vazife Yaptığı Tekkeler ve Bu Yapılarının Günümüzde ki Durumları", *Uluslararası Seyyid Taha Hakkâri Sempozyumu Bildirileri*, (24-25-26 Mayıs 2013 Hakkâri), (Ed. Halit Yalçın vd.), İstanbul 2014, s.456; Gündüz, *Devlet/Tekke Münasebetleri*, s.242.

⁶⁷ Rüya Kılıç, "Osmanlı Devletinde Yönetim-Nakşibendi İlişkisine Farklı Bir Bakış, Halidi Sürgünleri", *Tasavvuf: İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, Yıl:7, Sayı:17, 2006, s.105.

⁶⁸ Ateş, "Tasavvufun Kaynağı", s.41; Gündüz, *Devlet/Tekke Münasebetleri*, s.243.

⁶⁹ Gündüz, *Devlet/Tekke Münasebetleri*, s.243.

⁷⁰ BOA. MVL, Dosya No:752, Gömlek No:25, Tarih:1275 Ca 25; BOA. A)AMD, Dosya No: 83, Gömlek No:92, Tarih: 1274.

⁷¹ Gündüz, *Devlet/Tekke Münasebetleri*, s.244-45.

verilmesi”⁷² Osmanlı Devleti Sultanlarının Mevlana Halid’e ve Halidiyye tarikatına verdiği önemi ve yakın ilgiyi göstermektedir.⁷³ Mevlana Halid’in müntesipleri arasında Sultan II. Mahmud’un Şeyhülislamı Mekkizade Mustafa Asım Efendi (1773-1846), Mehmet Refik Efendi(1813-1872) adlı iki Şeyhülislam başta olmak üzere Said Paşa, Davut Paşa, Abdullah Paşa, Necip Paşa ve Namık Paşa gibi Osmanlı Devleti idarecileri de vardır.⁷⁴

Mevlana Halid Bağdadi’nin kurduğu Nakşi-Halidi kolu Irak ve Suriye toprakları ile sınırlı kalmayıp Mekke, Medine, Kudüs, Şemdinli, Mardin, Antep, Urfa, Diyarbakır, Rum beldeleri, Hindistan, Afganistan, Dağıstan, Maveraünnehir, Mısır, Umman ve Mağrib gibi İslam coğrafyasında birçok bölgede olgunlaşıp gelişmiştir.⁷⁵ Nakşi-Halidi Şeyhlerinin etkin olarak irşad faaliyeti yürüttükleri bölgeler Kuzey Irak bölgesi, Suriyenin kuzeyi, Doğu ve Güneydoğu Anadolu ile birlikte İran’ın kuzey ve batı bölgeleri gösterilebilir. Bu bölgeler Mevlana Halid Bağdadi dönemine kadar Berzenci, Talabani ve Sadat-ı Nehri gibi Kadiriyye tarikatına mensup şeyhlerin hâkimiyetinde olan bölgelerdir.⁷⁶ Mevlana Halid’in ilme ve liyakata önem vermesi halifelerini sıkı bir tedris sürecinden geçirip tam donanımlı birer âlime dönüştürmesi, şeriata ve tarikat kurallarına bağlı olunması, halifeleri arasında ilmiye mensuplarının olması da Halidiliğin kısa sürede nüfuz alanını genişletmesinde başlıca etkenlerdendir.

Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgesinde Abdullah Hakkâri (öl.1813), Seyyid Taha Nehri (öl.1853), Halid el Ceziri (öl.1839), Muhammed el Firaki (öl.1845)’yi nüfuzu altına alan Mevlana Halid, Muhammed el Mehdi Dağıstani, Şeyh Şamil Şirvani (öl.1860) ile Kafkasya ve Kazan bölgelerinde Halidiyye tarikatının yayılmasında etkili olmuştur.⁷⁷ Halidiyye’nin İslam dünyasının geniş bir alanında yayılmasında Mevlana Halid Bağdadi’nin, Mekke’ye tayin ettiği Abdullah Mekki (Erzincani) önemli bir rol oynamıştır. Abdullah Mekki’nin müridleri arasında yalnız

⁷² BOA. BEO. Dosya No: 3900, Gömlek No: 292452, Tarih:1329 C 03.

⁷³ Gündüz, *Devlet/Tekke Münasebetleri*, s.244-45.

⁷⁴ Yücer, s.324; Gündüz, *Devlet/Tekke Münasebetleri*, s.244.

⁷⁵ Haydari, s.95; Ateş, “Tasavvufun Kaynağı”, s.41.

⁷⁶ Süleyman Uludağ, “Halidiyye (Anadolu’da Halidilik)”, *DİA*, C.15, Ankara, 1997, s.298.

⁷⁷ Gündüz, *Devlet/Tekke Münasebetleri*, s.245-46.

Türkler, Kırımlılar, Kazanlılar ve Tatarlar değil, Halidiyye tarikatını Güneydoğu Asya'ya kadar taşıyan Sumatralı Şeyh İsmail Minangkabavi de bulunmaktadır.⁷⁸

Nakşibendiyye'nin Hâliidiyye kolu, 19. yüzyıl Osmanlı Devleti'nin dini-kültürel hayatında etkili olmuştur. Halidiyye tarikatı başta Osmanlı Devleti'nin başkenti olmak üzere Anadolu, Balkanlar ve diğer eyaletlerde yoğun bir irşad faaliyeti yürütmüştür. Nakşi-Halidi tarikatının İstanbul'da kurduğu tekkelere bakıldığında İsmet Efendi Tekkesi (Fatih-1853-54), Hüsrev Paşa Tekkesi (Eyüp-1857), Feyzullah Efendi Tekkesi (Fatih), Safvetî Paşa Tekkesi (Hocapaşa-1845), Gümüşhanevî Tekkesi (Hocapaşa-1859), Alaca Minare Tekkesi (Üsküdar-1730), Murad Molla Tekkesi (Fatih-1769), Kelâmî Dergâhı (Fatih), Tâhir Ağa Tekkesi (Fatih-1760) ve Kaşgârî Tekkesi (Eyüp-1745) gibi isimler sayılabilir.⁷⁹

Bunlar içerisinde en önemlisi II. Abdülhamid'in ziyaret ettiği İsmet Efendi Tekkesidir. Burada Sultan Abdülmecid Han'ın (1839-1861) vasiyeti üzerine, türbesi girişinde, her cuma gecesi, tekke şeyhinin on müridi ile birlikte Hâlidî âdâbı üzere Hatm-i Hâce zikrini icra ile görevlendirilmiş olması oldukça önemlidir. Osmanlı Sultanı Abdülmecid'in isteği üzerine yapılan bu Hatm-i Hâce zikri 1925 tekke ve dergâhların kapatılmasına kadar devam etmiştir.⁸⁰

Buraya kadar anlattıklarımıza dayalı olarak 19. yüzyılda ortaya çıkan Halidiyye tarikatının kısa sürede gelişip yayılmasında kurucusu Mevlana Halid Bağdadi'nin ilme ağırlık veren, şeri kurallara bağlılığı esas alan tarikat anlayışı, müridlerinin Osmanlı Devleti'nde ilmiye sınıfına mensup olmaları ve tarikatın ilmi fikirleri yanında eğitim verdikleri müridlerin memleketlerine dönerek Halidiyye öğretisini yaymaları da etkili olmuştur.

II. Seyyid Abdullah (Şemdini) Nehri

Seyyid Abdullah'ın doğum yeri tam olarak bilinmemekle beraber, Seyyid Abdullah Nehri'nin babası Seyyid Salih'in kurduğu Diman köyünde doğmuş olması muhtemeldir. Küçüklüğünden beri Mevlana Halid ile beraber eğitim gördüklerinden

⁷⁸ Hamid Algar, "Halidiyye", *DİA*, Ankara, 1997, C.15, s.296.

⁷⁹ Ergin, *a.g.t.*, s.2.

⁸⁰ Ergin, *a.g.t.*, s.3.

geçmişe dayalı bir dostlukları vardır. Öyle ki “yaptıkları her hayırlı işte birbirlerine ortak olduklarını söylemişlerdir”⁸¹. Sadat-ı⁸² Nehri diye bilinen aileden gelir. Seyyid Abdullah bu dönemde Nehri ailesinin başında bulunmaktadır. Nehri ailesi Abdulkadir Geylani’nin (öl.1166) nesebinden gelmektedir.⁸³ Abdülkadir Geylani’nin neslinden geldikleri için Nehri ailesine Geylaniler de denilmektedir. Günümüzde bile bu ailenin bir kısmının soy ismi Geylani’dir.⁸⁴

Seyyid Abdullah Nehri, Anadolu’da yetişmiş “Silsile-i Aliyye” denilen büyük âlim ve veliler silsilesinin otuzuncusudur. Lakabı: Siracüddin ve Menba’ul-Hilm’dir. Şafii mezhebi âlimlerinden olup ahlakı, Hz. Osman (r.a)’ın ahlakına benzetilir. Ancak Seyyid Abdullah’ın doğumu, eğitimi, hocaları, evliliği çocukları, yetiştirdiği müridlerinin kim olduğu bilinmemektedir.⁸⁵ Aile şeceresine baktığımızda Ali isminde bir oğlu olduğu ve neslinin devam ettiği bilinmektedir.⁸⁶

Nehri ailesi bu döneme kadar Abdulkadir Geylani’nin Kadiriyye tarikatına mensup iken Seyyid Abdullah Nehri, Nakşibendiyye’nin Mevlana Halid Bağdadi ile anılan Halidiyye koluna intisap etmiştir.⁸⁷ Nehri ailesi Halidiliğe intisap ettikten sonra özellikle Doğu ve Güneydoğu Anadolu’da bulunan Kadiriyye tarikatı mensupları da bu ailenin irşad faaliyetleri sonucunda Halidiliğe geçmişlerdir.

Mevlana Halid’in Hindistana gideceği sırada Seyyid Abdullah Nehri’nin de kendisi de onunla birlikte gitme planları yaptığı, fakat bazı nedenlerden dolayı bu girişimden vazgeçtiği bilinmektedir. Bundan dolayı Seyyid Abdullah Nehri,

⁸¹ “Seyyid Abdullah”, *İÂA*, C.18, s.206; Korkusuz, *Nehri’den Hazneye*, s.9.

⁸² **Sadat**; Seyyidler anlamına gelmektedir. Şemseddin Sami, *Kamus-i Türki*, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1317, s.299.

⁸³ Mehmet Saki Çakır, *Nakşibendî-Hâlidiliğin Seyyid Taha Hakkârî Nehrî Kolu (XIX. Yüzyıl)*, İstanbul Üniversitesi SBE, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, 2016, s.13; Martin Van Bruinessen, “Kâdiriyye ve Kürtler Arasında Kâdiriyye Kolları”, (Çev. Hür Mahmut Yücer), *Karabük Üniversitesi Tarih Kültür ve Sanat Araştırmaları Dergisi*, C.2, No.1, 2013, s.385; Ali Yurtgezen. “Yolda Bir Kutlu Köprü: Seyyid Abdullah-ı Şemdinî k.s.”, <http://www.semerkanddergisi.com/yolda-bir-kutlu-kopru-seyyid-abdullah-i-semdini-ks/> (ErişimTarihi: 07.10.2105).

⁸⁴ Korkusuz, *Nehri’den Hazneye*, s.9.

⁸⁵ Komisyon, “Seyyid Abdullah (Abdullah-ı Şemdinî)”, *İÂA*, C.18, İstanbul, ts, s.206.

⁸⁶ M. Şefik Korkusuz, *Nehri’den Hazneye Meşayihî Nakşibendi*, İstanbul, 2010, s.9.

⁸⁷ Hüseyin Hilmi Işık, Tam İlmihal Saadet-i Ebediyye, İstanbul 2014, s.1169; Nizamettin Yakışık, “Mukaddime”, *Uluslararası Seyyid Taha Hakkârî Sempozyumu Bildirileri*, (24-25-26 Mayıs 2013-Hakkârî), (Ed. Halit Yalçın vd.), İstanbul, 2014, s.415; Martin Van Bruinessen, *Ağa, Şeyh ve Devlet Kürdistan’ın Sosyal ve Politik Örgütlenmesi*, (Çev. Remziye Arslan), Ankara, 1989, s.320.

biriktirdiği parasını da Mevlana Halid'e vererek onu yolcu etmiştir.⁸⁸ Daha sonra Mevlana Halid Bağdadi'nin Hindistan'dan Süleymaniye'ye dönmesiyle yanına gitmiş ve onun tarikatına girerek müridi olmuştur. Aldığı eğitimden sonra hilafet almıştır.⁸⁹

Seyyid Abdullah Nehri, hilafet aldıktan sonra da bir süre müridinin yanında kalmıştır. Mevlana Halid'in Süleymaniye medresesinde bulunmadığı zamanlarda onun yerine vekâlet etmiştir. Mevlana Halid'in bir süre sonra Seyyid Abdullahı vefat edinceye kadar kalacağı Nehri bölgesinde irşad hizmeti için görevlendirdiği bilinmektedir.⁹⁰ Mevlana Halid'in, Seyyid Abdullah Nehri hakkında şöyle söylediği aktarılmaktadır: “Seyyid Abdullah Nehri ne güzel bir şeyhtir, çünkü onun ayıp ve kusuru yoktur. Ancak onun tek kusuru vardır ki; o da onun hiçbir münkirinin olmamasıdır.”⁹¹

Mevlana Halid'in, Seyyid Abdullah Nehri hakkında söylediği bu sözlerle Seyyid Taha Nehri şüpheyle yaklaşır. Ancak bir süre sonra Berdesor'da, çarsıda bir insanın amcası aleyhinde konuştuğunu şahit olur, sevinir. “Hamd olsun demek ki amcamın da münkiri varmış” der.⁹²

Sadat-ı Nehri önceleri Abdulkadir-i Geylaninin soyundan gelip Kadiriye tarikatına bağlı iken Seyyid Abdullah Nehri döneminde Mevlana Halid Bağdadi'ye bağlanmıştır. Böylece Kadiriye tarikatını bırakıp Nakşi-Halidiye koluna geçmiştir. Seyyid Abdullah'ın yeğeni Seyyid Taha Nehri de Mevlana Halid'in müridi olup kendisinden icazet almıştır. Seyyid Abdullah, 1813 yılında Nehri köyünde vefat etti.⁹³ Seyyid Abdullah'ın ölümünden sonra yerine yeğeni Seyyid Taha Nehri geçmiştir. Böylece Kadiriye'nin bölgedeki yerini Halidiye kolu almıştır.⁹⁴

⁸⁸ Korkusuz, *Nehri'den Hazneye*, s.9.

⁸⁹ Ahmed Faruk, *Eshab-ı Kiram*, İstanbul, 2014, s.392.

⁹⁰ “Seyyid Abdullah”, *İAA*, C.15, s.207-208.

⁹¹ Yakışık, s.414. Çakır, *a.g.t.*, s.15.

⁹² Mevlana Halid-i Şirvani *Öleki, Minah Seyyid Sibğatullah Arvasi (Kuddise Sırruhu)*, (Çev. Siraceddin Önlüer, Hüseyin Okur), İstanbul, 2013. s.153.

⁹³ Işık, s.1169.

⁹⁴ Martin Van Bruinessen, *The Sâdatê Nehrî or Gilânîzâde of Central Kurdistan*, <http://www.hum.uu.nl/medewerkers/m.vanbruinessen/publications/> (Erişim Tarihi. 12.11.2015).

BİRİNCİ BÖLÜM

SEYYİD TAHA NEHİRİ’NİN HAYATI VE DİNİ FAALİYETLERİ

19. yüzyılın önemli mutasavvıfları arasında yer alan Seyyid Taha Nehri, Nakşi-Halidi kolunun kurucusu Mevlana Halid’den aldığı eğitim sonrası Hakkâri’nin Şemdinli İlçesine bağlı Nehri (bugünkü Bağlar) köyünü ilim ve irfan merkezi haline getirmiştir.⁹⁵ Seyyid Taha Nehri’nin yaşamını sürdürdüğü yerleşim alanı, günümüzde Türkiye, İran ve Irak toprakları arasındaki üçgende yer almaktadır. Bu bölgeyi tarihi ve toplumsal açıdan önemli kılan iki temel unsurdan biri, Hz. Ömer (r.a.) döneminde fethedilen 40 sahabenin şehit düşmesinden ismini alan Şehidan Dağı, diğeri ise Seyyid Taha Nehri’nin bu bölgede yürüttüğü tasavvuf faaliyetleri olmuştur.⁹⁶

Kürt nüfusunun yoğun olduğu bu bölgede inanç ve değerler sisteminin şekillenmesi üzerinde Mevlana Halid önemli bir etkiye sahip olmuştur. Halidiyye’nin doğuşu ile birlikte bölgede hâkim olan Kadiriyye tarikatının, faaliyet alanı neredeyse tümüyle Nakşibendiyye’nin Halidiye koluna geçmiştir. Bu dönemde Saadat-ı Nehri ailesinin de Kadiriye’yi bırakıp Nakşibendiyye’nin Halidiyye koluna geçtiği

⁹⁵ Komisyon, “Taha-i Hakkâri”, *İAA*, C.18. İstanbul, ts, s.247. Nuran Çetin, “Seyyid Taha Hakkâri (ö.1269/1853)’yi Anlamak”, *Uluslararası Seyyid Taha Hakkâri Sempozyumu Bildirileri, (24-25-26 Mayıs 2013 Hakkâri)*, (Ed. Halit Yalçın vd.), İstanbul, 2014, s.524-525.

⁹⁶ “Taha-i Hakkâri”, *İAA*, C.18. s.253; Sefer Kaçmaz, “Uluslararası Seyyid Taha-i Hakkâri Sempozyumu “Şan ve Şöhret Afettir”, *Uluslararası Seyyid Taha Hakkâri Sempozyumu Bildirileri, (24-25-26 Mayıs 2013 Hakkâri)*, (Ed. Halit Yalçın vd.), İstanbul, 2014, s.543.

görülmektedir. Tarikatın önemli özelliklerinden birisi de liderliğin babadan oğula geçişidir.⁹⁷

Seyyid Taha Nehri, amcası Seyyid Abdullah Nehri'nin vefatından sonra (öl.1853) bölgedeki ilim ve irşad faaliyetlerini kendisi üstlenmiştir. Seyyid Salih (öl.1865), Molla Ahmed Meczup, Seyyid Abdulahad, Seyyid Hacı Hakkâri, Seyyid Fehim Arvasi (öl.1895), Şeyh Muhammed Küfrevi (öl.1898) ve Şeyh Seyyid Sıbğatullah Arvasi (öl.1870) gibi pek çok mutasavvıf yetiştirmiştir.⁹⁸ Seyyid Taha Nehri, adı geçen bu müridler dışında, bölgede sürdürdüğü irşad faaliyetleriyle toplumun her kesiminden kişileri eğitim halkasına dâhil etmeyi başarmıştır. Onun bölgede yürüttüğü faaliyetler sonucunda Nakşi-Halidiyye tarikatı İran topraklarında da yayılmaya başlamıştır. Ayrıca İran'a komşu olan Şemdinli bölgesinde Mevlana Halid Bağdadi ve onun müridi Seyyid Taha Nehri'nin faaliyetleri sonucunda İran üzerinden gelebilecek olası bir Şii etkisi önemli ölçüde engellenmiştir.⁹⁹

Seyyid Taha Nehri, yürüttüğü irşad faaliyetleri dışında bölgede meydana gelen siyasi ve toplumsal sorunlara da çözüm bulmaya çalışmıştır. İlerleyen bölümlerde anlatacağımız üzere kendi döneminde meydana gelen politik anlaşmazlıklarda Osmanlı Devleti yöneticileri ile bölge mirleri ve halk arasında arabulucu bir rol üstlenmiştir. Kendisi yaşanan bu siyasi ve toplumsal anlaşmazlıkları gidermek için önemli adımlar atmış; böylece saygınlığını kullanarak bölgede yaşanabilecek olası çatışma ortamını engelleyebilmiştir.

1.1. Ailesinin Bölgeye Yerleşmesi ve Şeceresi

Seyyid Taha Nehri'nin nesebi Seyyid Abdulkadir Geylani (öl.1165)'ye oradan da Peygamberimiz Hz. Muhammed (s.a.v.) dayandığı söylenmektedir. Abdulkadir Geylani'nin torunu olan Seyyid Ebubekir'in dönemin İlhanlı hükümdarı Hülagü (öl.1265)'nün zulmünden kaçarak ailesiyle birlikte Anadolu'nun Irak sınırına yakın bulunan Herki bölgesine geldikleri ve burada bulunan Sütunı köyüne yerleştikleri bilinmektedir. Aile birkaç kuşak burada kaldıktan sonra Seyyid Taha

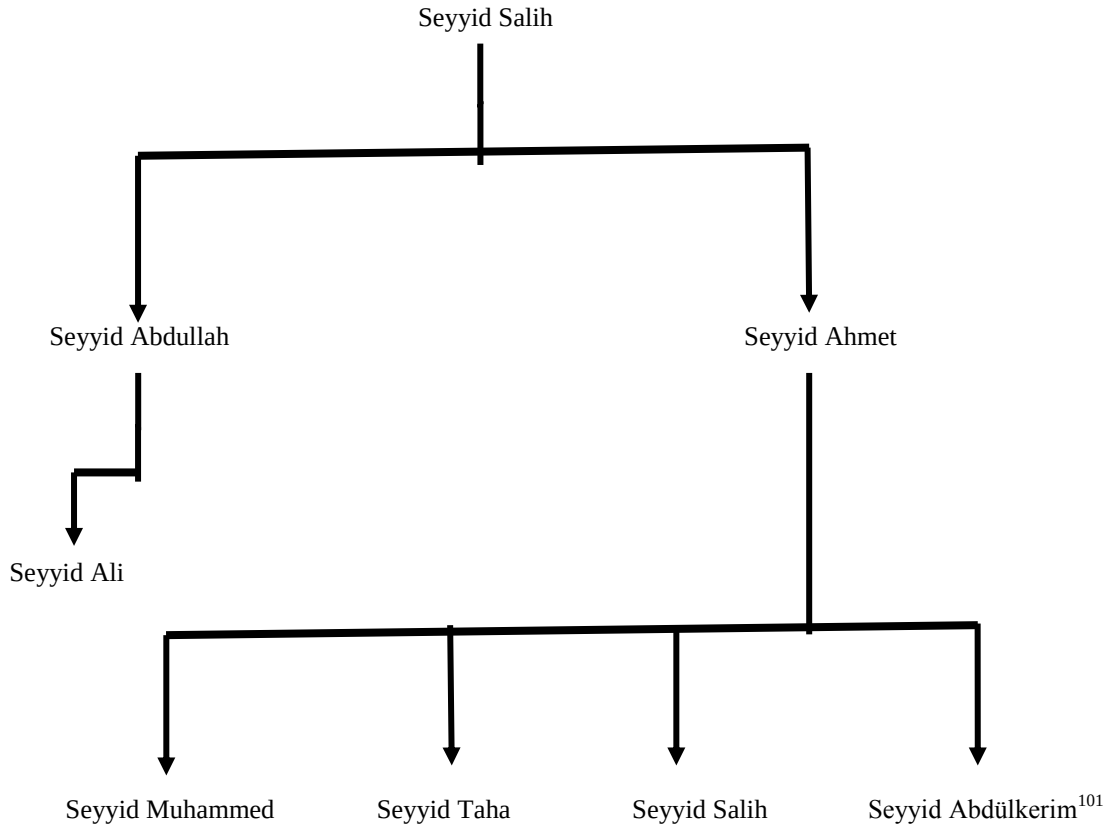
⁹⁷ Ali Tenik, *Tarihsel Süreçte Kürt Coğrafyasında Tasavvuf ve Tarikatlar*, İstanbul, 2015, s.97.

⁹⁸ Çetin, "Seyyid Taha Hakkâri", s.526.

⁹⁹ Çetin, "Seyyid Taha Hakkâri", s.526.

Nehri'nin dördüncü kuşak babası Molla Hacı zamanında Humaro bölgesine yerleşmişlerdir.¹⁰⁰

Seyyid Taha Nehri'nin ailesi burada Meleyan köyünü inşa etmiştir. Dedesi Seyyid Salih döneminde ailenin bir kısmı ise Diman köyüne giderek oraya yerleşmişlerdir.

Seyyid Taha Nehri'nin genellikle kabul gören aile şeceresi şöyledir;

Asıl adı: Taha.

Babası: S. Ahmed.

Dedesi: S. Salih.

¹⁰⁰ Korkusuz, *Nehri'den Hazneye*, s.13.

¹⁰¹ Korkusuz, *Nehri'den Hazneye*, s.13.

Dedesi: S. İbrahim.

Dedesi: S. Hacı.

Dedesi: S. Muhammed.

Dedesi: S. İbrahim.

Dedesi: S. Abdullah.

Dedesi: S. Hacı.

Dedesi: S. Ebubekir.

Dedesi: S. Abdülaziz.

Dedesi: S. Abdülkadir Geylani.

Dedesi: S. Musa.

Dedesi: S. Abdullah.

Dedesi: S. Yahya.

Dedesi: S. Muhammed Ruhi.

Dedesi: S. Davud.

Dedesi: S. Musa.

Dedesi: S. Abdullah.

Dedesi: S. Musa.

Dedesi: S. Abdullah

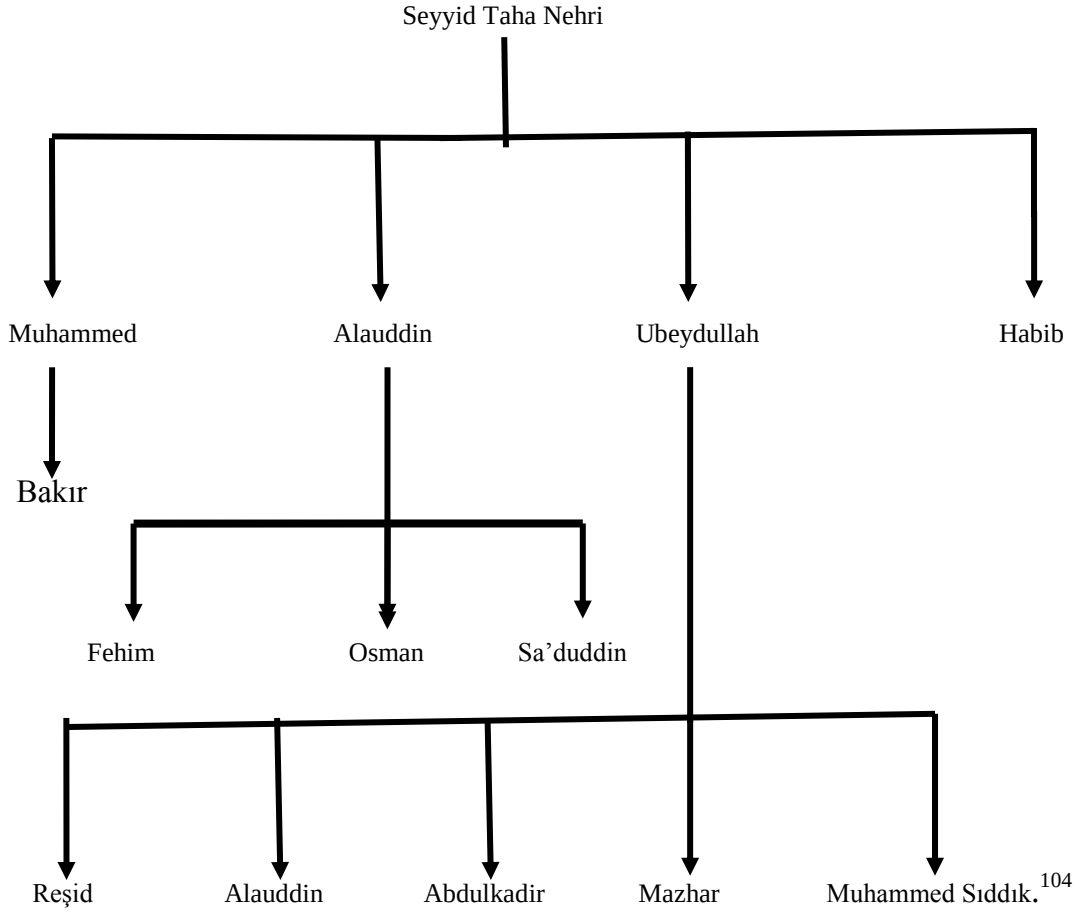
Dedesi: S. Hasan el Mūsenna.

Dedesi: S. İmam Hasan (r.a.)¹⁰²

¹⁰² **Seyyid**; “Hz. Peygamber’in soyundan gelenleri ifade eden bir terimdir. Câhiliye döneminde kabilenin yaşlıları tarafından seçilen ve başkan olarak tayin edilen kimselere Seyyid, reis veya şeyh

Dedesi: S. İmam Ali (r.a.).¹⁰³

Seyyid Taha Nehri'nin kaç eşi olduğu tam olarak bilinmemektedir ve yalnızca erkek çocuklarının isimleri günümüze ulaşmıştır.

adı veriliyordu. Arap toplumunda Seyyid gibi Şerif'de asil bir soydan gelen, şeref sahibi kuvvetli bir asabiyetle çevresinde etkin olan kabile reisinin kimliğini ifade ediyor, Kâbe ve Mekke yönetimiyle ilgili vazifeleri üstlenenler için kullanılıyordu. İslâmiyet'ten sonra Hz. Peygamber'in soyunu devam ettiren kızı Hz. Fâtıma ile Hz. Ali'nin çocukları Hz. Hasan ile Hüseyin'e Seyyid ve Şerif unvanı verilmiştir. 969 yılından itibaren Hz. Hasan'ın soyundan gelen Mekke emirlerine Şerif, Hz. Hüseyin'in soyundan gelen Medine emirlerine Seyyid unvanı verilerek bir ayrımına gidildiği görülmektedir". Hz. Hasan'ın soyundan gelenlere Şerif, Hz. Hüseyin'in soyundan gelenlere ise Seyyid denmektedir. (Mustafa Sabri Küçükbaşcı, "Seyyid", *DİA*, C.37, Ankara, 2009. s.40-41.) Burada yazar Seyyid Taha Nehri'yi Aile şeceresi olarak Hz. Hasan (r.a.) dayandırmaktadır. Bkz. (Korkusuz, *Nehri'den Hazneye*, s.13-14). Buna göre Seyyid Taha Nehri'nin Şerif olması gerekmektedir. Ancak Taha Nehri'ye Seyyid denilmektedir. Bu şecerenin sıhhati kuşku olabileceği göz önünde bulundurulmalıdır.

¹⁰³ Korkusuz, *Nehri'den Hazneye*, s.13-14.

¹⁰⁴ Korkusuz, *Nehri'den Hazneye*, s.24.

Bunlar dışında Seyyid Taha Nehri'nin Abdulahad isimli bir damadı olduğu bilinmektedir. Böylece en az bir kızının olduğu da söylenebilir. Yukarıdaki soyağacı tablosunda adı geçen isimlerin sonraki kuşak nesli günümüze ulaşmıştır.¹⁰⁵

1.2. Doğduğu Yer, Eğitim Hayatı ve Elkabı (Lakapları)

Seyyid Taha Nehri Hakkâri'ye bağlı Şemdinli İlçesi'nin Nehri (Bağlar) köyünde doğmuştur. Doğum tarihi tam olarak bilinmemekle birlikte yaşamının önemli bir kısmının 19. yüzyılı kapsadığı anlaşılmaktadır.¹⁰⁶ Eğitim hayatı ile ilgili detaylar da çok net değildir. Onun ilk eğitimini babası Molla Ahmed b. Salih'ten aldığı, daha sonra Kerkük, Musul, Erbil ve Bağdad gibi dönemin önde gelen ilim merkezlerinde eğitim hayatını sürdürdüğü görülmektedir.¹⁰⁷ Seyyid Taha Nehri zekâsı ve yeteneği ile çocukluktan itibaren birçok kişinin dikkatini çekmiştir.¹⁰⁸ Yetenekleri ile alakalı şu hikâye anlatılır: “Seyyid Taha Nehri ilim ve irfanda o derece yükselmiştir ki üstadı olan Mevlana Halid Bağdadi, bir sohbeti sırasında kendisini sohbette bulunanlara şöyle tarif etmiştir: “Efendiler, beni Seyyid Abdullah ve Seyyid Taha Nehri'den üstün bilmeyiniz.” der. Bu söze şaşırıp: “Nasıl olur? Siz onların üstadı onlar da sizin talebeniz değil mi?” diye itiraz edenlere Mevlana Halid: “Benim onlarla olan ilişkim şehzadeleri eğiten lalaları gibidir. Şehzadeler nihayetinde Sultan olup bizden üstün olurlar.” demiştir.¹⁰⁹

Mevlânâ Hâlid-i Bağdadi'nin yetiştirdiği birçok müridi arasında ulema ve evliyanın en üstünü, âlim, fâdıl, veliyyi kâmil, sayısız kerâmetler sâhibi Seyyid Tâhâ-i Nehri (kuddise sirruh) hazretleridir.¹¹⁰ Seyyid Taha Nehri, bölgedeki tasavvuf faaliyetleri sebebi ile farklı lakaplar almıştır. Onun lakapları arasında Şihabüddin, İmamüddin, Seyyid Taha-i Nehri, Kutb'ul İrşad vel-Medar ve Seyyid Fedevi gibi

¹⁰⁵ Korkusuz, *Nehri'den Hazneye*, s.24.

¹⁰⁶ Tenik, *Tasavvuf ve Tarikatlar*, s.114.

¹⁰⁷ “Taha-i Hakkâri”, *İAA*, C.18. s.247; Çetin, “Seyyid Taha Hakkâri”, s.52; Yakışık, 414.

¹⁰⁸ “Taha-i Hakkâri”, *İAA*, C.18. İstanbul, s.247; Ali Yurtgezen, İrşad Kutbu: Seyyid Taha-yı Hakkâri k.s.”, <http://www.semerkanddergisi.com/irsad-kutbu-seyyid-taha-yi-hakkari-k-s/> (Erişim Tarihi: 07.10.2015).

¹⁰⁹ “Taha-i Hakkâri”, *İAA*, C.18. s.256; Öleki, s.91-92; Yakışık, 414; Abdulcebbar Kavak, “Mevlana Halid-i Bağdadi Nakşibendi'de Ehl-i Beyt Sevgisi ve Seyyid Taha Hakkâri”, *Uluslararası Seyyid Taha Hakkâri Sempozyumu Bildirileri, (24-25-26 Mayıs 2013 Hakkâri)*, (Ed. Halit Yalçın vd.), İstanbul, 2014, s.87.

¹¹⁰ Faruk, s.392.

lakaplar ile anılmıştır.¹¹¹ Bu lakaplar arasında Fedevi ismini alması ile ilgili hikâye şöyledir: Seyyid Taha Nehri bir gün Mevlana Halid Bağdadi'nin huzurunda iken Mevlana Halid Bağdadi'nin İslam âleminin içinde bulunduğu zor şartlardan bahsederken, birden: “Kim İslam için kendini feda edecek?” diye sorar, orada bulunan tüm halife ve talebeler suskun beklerken, Seyyid Taha Nehri ayağa kalkarak: “Ben kendimi İslam’a feda ederim.” der. Bu sebeple mürşidi tarafından “Fedevî” lakabı verilir.¹¹²

1.3. Tasavvuf Yoluna Girmesi ve Üstadları

Seyyid Taha Nehri'nin gün geçtikçe artan ilmi ve gelişen özellikleri amcası olan Seyyid Abdullah'ın da dikkatini çekmiştir. Seyyid Abdullah, Mevlana Halid Bağdadi'nin yanında bulunduğu bir sırada fırsatını bulunca yeğeni Seyyid Taha Nehri'den bahseder. Bunun üzerine Mevlana Halid de ona bir daha ki gelişinde yeğeni Seyyid Taha'yı da yanında getirmesini söylemiştir. Böylece bir sonraki görüşmede Seyyid Abdullah yeğenini yanında götürerek Mevlana Halid ile tanıştırır. Seyyid Taha Nehri, Mevlana Halid'in huzuruna girince onun karşısında tam bir edep ve hayâ ile başını önüne eğerek bekler.¹¹³

Mevlana Halid, Seyyid Taha Nehri'ye: “Oğlum hemen kalk ve Bağdad’a, deden Abdülkadir Geylani'nin mezarına git ve murakabe et. Bakalım neler tecelli edecek?” deyip kendisini dedesinin türbesine gönderir. Seyyid Taha Nehri, Bağdad’a vararak dedesi Abdülkadir Geylani'nin türbesine ulaşır ve murakabeye yatar. Bir süre sonra Seyyid Taha Nehri'ye Abdülkadir Geylani'nin silüeti görünür: “Oğlum benim tarikatım çok büyük olduğu halde bugün taliplisi kalmamıştır. Mevlana Halid zamanının Abdülkadir'idir; hemen ona koş.” diyerek kendisini Mevlana Halid'den ders alması için onun yanına göndermiştir.¹¹⁴ Bu diyalogtan sonra Seyyid Taha Nehri

¹¹¹ “Taha-i Hakkâri”, *İÂA*, C.18. İstanbul, s.247; Ramazan Ayvallı, “Seyyid Taha-i Hakkâri'nin Yüksek İlmi Şahsiyetine Teşekkül eden Amiller”, *Uluslararası Seyyid Taha Hakkâri Sempozyumu Bildirileri*, (24-25-26 Mayıs 2013 Hakkâri), (Ed. Halit Yalçın vd.), İstanbul, 2014, s.195; Korkusuz, *Nehri'den Hazneye*, s.14; Zeki Tan, “Mevlânâ Hâlid-i Bağdadi'nin Talebelerinden Seyyid Taha el-Hakkâri”, *İğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı: 3, Nisan-2013, s.100.

¹¹² Kavak, “Ehl-i Beyt Sevgisi”, s.87.

¹¹³ Faruk, s.392; “Taha-i Hakkâri”, *İÂA*, C.18. İstanbul, s.247; Tan, “Seyyid Taha el-Hakkâri”, s.100-101; Yakışık, s.415; Tenik, *Tasavvuf ve Tarikatlar*, s.114-115; Kavak, *a.g.t.*, s.92.93.

¹¹⁴ Faruk, s.392; Yakışık, s.415; Korkusuz, *Nehri'den Hazneye*, s.15.

Bağdad'a döner. Mevlana Halid yaptığı bu davranışıyla Peygamber evlatlarına izinsiz ders vermekten imtina ettiğini ve onlara duyduğu saygıyı ortaya koymuştur.¹¹⁵

Mevlana Halid Bağdadi'nin huzuruna çıktığında kendisine hiç bir soru sorulmadan derhal süluka¹¹⁶ sokulmuştur. Seyyid Taha Nehri girdiği Süluk dönemi boyunca dağdan taş getirme, müridlerin abdesti için su taşıma gibi ağır işlerde çalıştırılmıştır. Ancak Seyyid Taha Nehri tam bir teslimiyetle görevini yerine getirmiştir. 80 günlük Süluk dönemi başarıyla tamamlandıktan sonra bitiren Seyyid Taha üstadı tarafından hilafet ile görevlendirilmiştir. İlk görev yeri olarak doğduğu Nehri köyüne yakın Berdesor köyü ile görevlendirilmiştir.¹¹⁷

Seyyid Taha Nehri, Berdesor'a gitmek üzere yola çıkacağı vakit ve müridlerinin onu uğurlamak için toplandıklarından bahsedilir. Seyyid Taha, üstadı Mevlana Halid'in ayrılıp gittiğini sanarak atına binmeye çalıştığı sırada atının yularını tutan kişinin Mevlana Halid olduğunu görür ve büyük bir hayret ve utanç içerisinde atından inerek Mevlana Halid'in ellerine kapanır ve özür dilemeye çalışır. Mevlana Halid ise ona: "Bir zamanlar nefsinizin terbiyesi için size dağdan taş taşıttırıyordum. Bugün ise büyük ceddiniz, Resulü Ekrem (s.a.v.)'e karşı büyük saygı ve muhabbetimin bir nişanesi olarak atınızın yularını tutmak istiyorum ve bundan beni kimse men edemez." der. Böylece Seyyid Taha Nehri'nin, atına binmesini emrederek bir müddet bu şekilde gidildiği söylenir.¹¹⁸

Mevlana Halid ve Seyyid Taha Nehri arasında geçen bu vedalaşma olayı, Mevlana Halid'in Ehl-i beyt sevgisini ve Seyyid Taha Nehri'nin ne kadar önemli bir şahsiyet olduğuna işaret etmektedir. Böylece Seyyid Taha Nehri, tüm bölgede

¹¹⁵ Faruk, s.392; "Taha-i Hakkâri", *İÂA*, C.18. İstanbul, s.247; Kavak, Ehl-i Beyt Sevgisi", s.87.

¹¹⁶ **Süluk**; "Yola girmek, yolda yürümek; (bir şey) başka bir şeyin içine nüfuz etmek, katılmak, intikal etmek" anlamlarına gelen sülûk kelimesi tasavvufta "insanı Hakk'a ulaştıran tavır, amel, ibadet, fiil, hareket ve davranış tarzları" mânasında kullanılmıştır. Bkz. Süleyman Uludağ, "Süluk" *DİA*, C.38, İstanbul, 2010, s.127.

¹¹⁷ "Taha-i Hakkâri" *İÂA*, C.18, s.247-248; Zeynelabidin Zınar, "Seyid Taha Nehri", *Uluslararası Seyyid Taha Hakkâri Sempozyumu Bildirileri*, (24-25-26 Mayıs 2013 Hakkâri), (Ed. Halit Yalçın vd.), İstanbul, 2014, s.169-170.

¹¹⁸ "Taha-i Hakkâri", *İÂA*, C.18, s.248; Kavak, Ehl-i Beyt Sevgisi", s.87; Yakışık, s.415.

tanınmış; bu olaydan sonra ailesinden gelen herkese Sadat-ı Nehri denilmiş ve tarih boyunca böyle anılmıştır.¹¹⁹

Mevlana Halid Bağdadi ile tanışıp tasavvufi eğitimini tamamladıktan sonra 19. yüzyılın en önde gelen Nakşi-Halidi temsilcisi ve bölgenin en büyük mutasavvıflarından birisi olmuştur. Seyyid Taha Nehri, bulunduğu coğrafyada uzun bir süre toplumsal sorunlara çözüm bulma ve insanların bir arada yaşamalarını sürdürmelerinde aktif bir rol üstlenmiştir. Bunu yaparken de hem kendisi hem müridleri önemli rol oynamıştır. Seyyid Taha Nehri ilmiyle hareket eden bir kişiliğe sahiptir. Hayatı boyunca çok konuşmayan bir kişiliğe sahiptir. Doğu ve Güneydoğu Anadolu’da Nakşi-Halidiyye kolunun hızla yayılıp gelişmesinde özel bir gayreti ve etkisi bulunmaktadır.¹²⁰

1.4. Günlük Yaşamı

Kaynaklarda Seyyid Taha Nehri’nin günlük yaşamı ile ilgili sınırlı bilgi bulunmaktadır. Buna göre Seyyid Taha Nehri’nin gece namazlarını evinde kıldığı, sabaha kadarki vaktini de namaz ve zikirle geçirdiği bilinmektedir. Sabah namazını cemaatle kıldıktan sonra bir müddet daha tekkede kalmakta, buradaki mürid ve talebeleri ile ilgilenerken varsa ihtiyaçlarını halletmektedir.¹²¹ Nüfusu 1750 haneye ulaşan Nehri köyünde neredeyse hiçbir hanede yemek pişirilmediği, herkesin tekkeden yemek yediği anlatılmaktadır.¹²² Seyyid Taha Nehri’nin kişiliği şöyle anlatılır: “Vefa ve sadâkatte Hz. Ebû Bekri Sıddîk (r.a.)’ı, yiğitlik ve adâlette Hz. Ömer (r.a.)’i, edep ve vakarıyla Hz. Osman (r.a.)’ı, vilâyet-i kübrâda Hz. Ali (r.a.)’yi temsil ederdi. Tıpkı Resûlullah’a yakın Eshâb-ı Kirâm’dan” birisi gibi idi.¹²³

Tekkede ikindi namazından sonra Hatme-i Hâcegân yapılır, buna müteakip İmam-ı Rabbani Hazretleri’nin (1563-1624) Mektubat isimli eseri bir mürid tarafından okunurdu. Mektubat okunduktan sonra talebeler tarafından anlaşılmayan

¹¹⁹ “Taha-i Hakkâri”, *İAA*, C.18, s.248. Korkusuz, *Nehri’den Hazneye*, s.18

¹²⁰ Tenik, *Tasavvuf ve Tarikatlar*, s.116.

¹²¹ “Taha-i Hakkâri”, *İAA*, C.18, s.253; Kaçmaz, s.547; Yakışık, s.416.

¹²² Kaçmaz, s.548.

¹²³ “Taha-i Hakkâri”, *İAA*, C.18, s.248-249.

bölümleri bizzat kendisi açıklardı.¹²⁴ Akşam namazından önce yemek Nehri halkıyla yenirdi. Akşam ve yatsı namazı kılındıktan sonra herkes evine dağılırdı.¹²⁵

Seyyid Taha Nehri, yılda iki kez Çiyaye Şehidan (Şehitler Dağı)’ı ziyaret ederdi. Bu dağ Şemdinli’nin doğusunda ve İran sınırına yakındır. Rivayete göre Hz. Ömer (r.a.) döneminde Sahabe-i Kiram’ın fetih için buraya geldiği ve burası birçok şehit verdiği yerdir.¹²⁶

1.5. Sohbetleri

Seyyid Taha Nehri, irşad faaliyetleri çerçevesinde bölgede sohbetler düzenlemiştir. İnsan nefsi ile ilgili bir sohbet: “Nefsini zelil edene ne mutlu, nefsinin kendisini helak edenin vay haline. Ey heva ve hevesi kalbinde devamlı gelişen kimse, imanını tazele! Ancak yalnız dil ile değil.” diye buyurmuştur.¹²⁷

Sabır üzerine yaptığı bir sohbetlerinde ise: “Bela ve üzüntüler acı görünseler de, büyük bir nimettir. Dünyanın en kıymetli hazinesi ve cihan sofrasının en tatlı yemekleri, acı bile olsa dert ve musibetlerdir. Cenab-ı Hak’tan ne gelirse, alıp sabır ile şükretmemiz lazım. Bela ve musibetlere şekva (şikâyet) edip ağlamak, irade-i Rabbani’ye zıt bir davranıştır. Şükretmek ise o bela ve musibetlerin yükünü hafifletir, saadet ve huzur verir.” diye buyurmuştur.¹²⁸ Seyyid Taha Nehri, bir başka sohbetinde insanlar ile iletişim konusunda şöyle söylemiştir: “İnsanlara işaretle muamele edin, bu fayda etmezse söz ile anlatın, bu da fayda etmezse artık ondan vazgeçin. Siz birinden yüz çevirerseniz, kâinatın efendisine kadar tüm Sadat ondan yüz çevirir.”¹²⁹

Seyyid Taha Nehri, ihlas ve itaat konulu bir sohbetinde şöyle buyurmuştur: “İki şeyi muhafaza lazımdır: Birincisi, iki cihanın Efendisine uymak; diğeri ise, Allahü Teâla’nın evliyasını ihlasla sevmek. Bu iki şey olunca, ne verilirse nimettir. Bu ikisi kuvvetli olup başka bir şey verilmezse, hiç üzülmemelidir. Eğer Allahü

¹²⁴ Ayvalli, s.200.

¹²⁵ “Taha-i Hakkâri”, *İÂA* C.18, s.249; Kaçmaz, s.548.

¹²⁶ “Taha-i Hakkâri”, *İÂA*, C.18, s.253.

¹²⁷ Korkusuz, *Nehri’den Hazneye*, s.20.

¹²⁸ Korkusuz, *Nehri’den Hazneye*, s.20.

¹²⁹ “Taha-i Hakkâri”, *İÂA*, C.18, s.257; Öleki, s.89.

Teâla korusun, bu iki şeyden birinde noksanlık olursa, o zaman tehlike var demiştir.”¹³⁰

Seyyid Taha Nehri, diğer sohbetinde şunları dile getirmiştir: “Allah (c.c.) beni seviyor mu, sevmiyor mu diye merak ediyorsanız, her gün yaptığınız işlere, amellere bakınız. Eğer faydasız şeylerle uğraşıyorsanız; bilin ki sevmiyor, işte işaret budur. Bilin ki bir kul hayırlı ise, hep hayırlı işlerle meşgul olur. Dikkat edin! Mütevazı olun, kibirden kaçının, yoksa mahvolursunuz.” diye aktarmıştır.¹³¹

1.6. Kerametleri

Kaynaklarda ve belgelerde Seyyid Taha Nehri’nin kerametlerine dair bilgilere de rastlamaktayız. Bunlardan ilki şöyledir: “Seyyid Taha, bir gün talebe arkadaşları ile kırlara çıkıp gezmeye başlarlar. Bir ara Seyyid Taha Nehri küçük bir akarsu kenarında durup abdest almak ister, ancak arkadaşları duruma itiraz ederek: “Burası çok küçük bir su birikintisi, buradan abdest alınamaz.” diye karşı çıkarlar. Ancak Seyyid Taha Nehri arkadaşlarına: “Bu su akıcı bir sudur, sizler de ilim talebesisiniz bilirsiniz ki, bundan abdest alınabilir. Ayrıca Rabbim isterse burada balık bile yaşar.” der. Arkadaşları da biraz hayalden bahsediyorsun, eğer balık karada yaşasaydı burada da yaşayacağına inanırdık.” deyince Seyyid Taha Nehri, elini hemen suyun içine daldırıp çıkardığında, elinde büyük bir balık görülür. Bu durumu gören arkadaşları büyük bir hayret içerisinde kalıp kendisine karşı saygıları daha da artmıştır.”¹³²

Bir başka gün kendisi bir gün şöyle bir rüya görüyor: “Dağdan bol bir su akıyor ve herkes ondan içmeye koşuyor. Seyyid Taha ise o gün suyu kaynağından içmek için dağın tepesine tırmanıyor. Bir de görüyor ki suyun kaynağını, Allah

¹³⁰ “Taha-i Hakkâri”, *İAA*, C.18, s.253; Ayvalli, s.201.

¹³¹ Nazife Dalar, “İrşad Kutbu Seyyid Taha-i Hakkâri”, *Uluslararası Seyyid Taha Hakkâri Sempozyumu Bildirileri, (24-25-26 Mayıs 2013 Hakkâri)*, (Ed. Halit Yalçın vd.), İstanbul, 2014, s.535.

¹³² “Taha-i Hakkâri”, *İAA*, C.18, s.247.

Resulü'nü ve bütün sahrayı kol kol dolaşan sular, O'nun mukaddes parmakları arasından akmaktadır. Seyyid Taha o suyu kaynağından içiyor.”¹³³

Onun kerameti ile ilgili aktarılan bir başka hadiseye göre: “O yöredeki Herki aşiretinden Molla Abdullah isminde bir müderris ve iki talebesi, bir gün Nehri'ye doğru yola çıkarlar, köyün yakınlarındaki dereye biraz dinlenirler. Bu arada iki talebe abdest alır. Ancak Hoca Efendi bastonuna yaslanmış halde dinlenirken talebelerine: “Bu köye giren herkes abdest alarak giriyor, bu dini bir vecibe değil, ben bu âdeti bozacağım ve abdestsiz gireceğim.” der. Talebeler: “Aman efendim, ne olur bunu biz bozmuş olmayalım, dini bir vecibe olmasa da kötü bir şey değil, hiç olmazsa oradaki zat hürmetine gel yapma.” der. Hoca Efendi hiç oralı olmaz ve kalkarken bastonu dereye düşer, almaya kalkışınca sanki bastonu gizli bir el tutmuş ve Hoca Efendi'ye habire vurmaya başlar. Talebeler hayretler içinde durumu izlerken; Hoca, durumu anlar ve tövbe ederek abdest alır. Geriye dönüp bastonunu almak istediğinde, kaybolduğunu görür ve çaresizce yola devam ederler. Seyyid Taha Nehri'nin huzuruna girdiklerinde bakarlar ki baston duvarda asılmış bir halde. O anda Seyyid Taha Nehri: “Herhalde Hoca Efendi bu bastondan dayak yemişe benziyor.” diye tebessümle söyleyince, Hoca Efendi hemen ellerine kapanıp tövbe eder.”¹³⁴

Bir başka gün: “Bir gün misafirlerle ilgilenen talebelerinden biri huzura girer ve “Efendim bugün 1000 erkek ve 500 kadın misafire ekmek ve yemek dağıttım, şu anda 500 kadar da yeni misafir Nehri'ye girmek üzereler ambarda da un kalmadı ne emredersiniz?” diye sorar. Seyyid Taha Nehri: “Ambara git, tekrar bak; olması lazım.” der. Talebe: “Aman efendim şimdi süpürdüm ambarı.” deyince Seyyid Taha Nehri: “Sen git bir daha bak.” diye emredince talebe gidip bakar ve ambarın ağzına kadar dolu olduğunu görür.”¹³⁵

Bir başka rivayette şunlar anlatılır: “Irak'tan iki genç seyyid altı katırı hediyelerle yükleyip, Nehri'ye, getirmek için yola çıktılar. Hârûnân köyünden geçerken, Seyyid Tâhâ'nın, büyüklüğünü inkâr eden Mûsâ Bey, katırlara ve

¹³³ İbrahim Baz, “Necip Fazıl Kısakürek'in Seyyid Taha-i Hakkâri'nin Hayatını Anlatımı ve Kabrini Ziyareti”, *Uluslararası Seyyid Taha Hakkâri Sempozyumu Bildirileri*, (24-25-26 Mayıs 2013), (Ed. Halit Yalçın vd.), İstanbul, 2014, s.443; “Taha-i Hakkâri”, *İAA*, C.18. İstanbul, s.252.

¹³⁴ “Taha-i Hakkâri”, *İAA*, C.18, s.254.

¹³⁵ “Taha-i Hakkâri”, *İAA*, C.18, s.256.

yüklerine el koydu. Gençler ağlayarak, Nehrî'ye gelip yaşanan olayı Seyyid Tâhâ'ya bidirdiler. Seyyid Tâhâ, bunun üzerine Mûsâ Bey'e haber gönderip: "Bu katırların yükleri bana âit olduğundan, yükler senin olsun. Bu gençler Seyyiddirler. Onlara merhamet et, katırlarını teslim et." diye buyurdu. Mûsâ Bey emirlerini dinlemedi. Katırları vermedi. İkinci defa haber gönderip: "Benim nâmıma ve hatırıma versin." diye buyurdu. Buna da karşı çıkınca, Seyyid Tâhâ, büyük hiddetle: "Cum'a gecesi gelsin de o vermesin görelim." diye buyurdu. Cum'a gecesi, Nehrî'den, talebeler gidip, neticeyi öğrenmek için nöbet beklediler. Meğer Bey, divanhânesinde kendine inananlarla oturmuş, Seyyid Tâhâ'nın, evliyâlığını inkâr husûsunda konuşuyormuş. Bu meclisin dağılmasından sonra, Musa bey yatak odasına gidip yatağına uzanırken, midesine bir ağrı girdi. "Karnım! Karnım!" diye bağırarak can verdi. Vaziyeti anlayan dokuz oğlu hemen Nehrî'ye gelip, katırları yükleri ile birlikte teslim ederek Seyyid Tâhâ'ya sığındılar. "Lütfen, merhameten babamızın defin merasiminde bulunup, duâ buyurunuz." dediler. Onlara cevaben: "Benim bulunmam, ona bir menfaat sağlamaz." diye buyurdu. Çocukları çok ısrar ettiler. Seyyid Taha, kalkıp, cenâzeye gitti. Cenâzenin kapkara kömür gibi olduğu görüldü. Definden sonra, Seyyid Tâhâ; "Benim gelişimden zerre kadar menfaatlenmedi." diye buyurdu. Cenâb-ı Hak, bir Seyyide hakaret etmenin onu üzmenin cezasını verdi. Bunu herkes açıkça gördü."¹³⁶

Bir başka kerametiyle ilgili şunlar aktarılır: "Berzenc Seyyidlerinden Seyyid Musa, bir kervanla İran'a mal götürürken, sarp bir yerde katırının ayağı kayar ve tam uçuruma yuvarlanmak üzere iken Seyyid Musa: "Meded Ya Seyyid Taha!" diye haykırır. Katır bir anda yerine çakılırcasına durur ve ardından tutulup yukarı çekilir. İran seferinden döndükten sonra Şeyhin huzuruna çıktığında, Seyyid Taha Nehri gülümseyerek: "Seyyid Musa! Bir katır için bizi İran'a çekiyorsun." deyince Seyyid Musa mahcubane bir eda ile ellerine sarılıp öper."¹³⁷

Başka bir gün: "Bir hırsız gece yarısı Seyyid Taha Nehri'nin zahire ambarına girer ve bir çuval unu alıp götürmek ister. Çuvalı alıp kaldırmaya kalkışınca bir türlü kaldıramaz, çuvalın ağır olduğunu zannedip birazını geri boşaltır ve yine kaldırmaya

¹³⁶ "Taha-i Hakkâri", *İÂA*, C.18, s.252.

¹³⁷ "Taha-i Hakkâri", *İÂA*, C.18, s.254.

çalışır ama nafiye yine kaldıramaz. O anda arkasında bir ses: “Evladım herhalde kaldıramıyorsun, dur sana yardım edeyim.” der. Hırsız arkasına dönüp baktığında Seyyid Taha Nehri’yi görür ve o anda ne yapacağını şaşırır, buna rağmen Seyyid Taha Nehri, çuvalı yüklemesine yardım edip ardından: “Evladım bunu götür ve bundan sonra ihtiyacın olduğunda gece değil de gündüz bize gel ve iste, aksi takdirde mollalar seni görürlerse durum iyi olmaz.” dediğinde hırsız, hemen çuvalı bırakıp Seyyid Taha Nehri’nin ellerine kapanıp tövbe eder ve sadık müridleri arasına katılır.”¹³⁸

Onun kerametlerine dair bir başka olay şöyle anlatılır: Seyyid Taha Nehri “Berzenci aşireti ile Haydari aşiretleri arasında yapılan barıştan sonra geri dönerken her zaman olduğu gibi Nehri yolu üzerindeki Zi Tuvan çeşmesi başında bir müddet istirahat eder. Bu dinlenmede etrafını saran insanlara öyle bir nazar eder ki, orda bulunanlardan 500 kişi bir anda velayet derecesine ulaşır ve keramet sahibi olurlar. Böyle bir keramet tasavvuf tarihinde çok az zata nasip olmuştur.”¹³⁹

Kerametlerine dair anlatılan bir diğer anekdot şöyledir: Seyyid Tâhâ Nehri, “Birgün câmide büyük bir cemâate namaz kıldırmak için ayağa kalkmıştı. Niyetten önce, mübârek sağ elini birden ileri uzattı. Geri çektiğinde bir miktar su, mübârek cübbelerinin kolundan döküldü. Canlı bir balık da yere düştü ve çırpınmaya başladı. Cemâat hayrette kaldı. Namaz kılındıktan sonra Köse Halife cesâret edip: ‘Efendim, bu su ve balık nereden geldi?’ diye sordu. Seyyid Tâhâ cevaben: Kızıldeniz’de bir gemi batıyordu. Talebelerimizden birinin ‘İmdât yâ mübârek hocam!’ diye çağırması üzerine, yardım edip, gemiyi düzelttik. Büyük âlimlerimizin himmeti, bereketiyle kurtuldular. Bu su ve balık oradandır.” buyurdu.¹⁴⁰

Bir diğer gün: “Musul taraflarında Şeyhlik iddiasında bulunan müteşeyihlerden biri, Seyyid Taha Nehri’nin şöhretinden rahatsız olduğundan dolayı, talebelerinden birini çağırıp der ki; “Derhal Nehri’ye git ve Seyyid Taha Nehri’ye sünnete aykırı bir iş işletmeden geri dönme.” Adam Nehri’ye gelir, ikinci vakti namazı yaklaştığından cemaat, aralarında Seyyid Taha Nehri olduğu halde mescitte

¹³⁸ “Taha-i Hakkâri”, *İAA*, C.18, s.250.

¹³⁹ “Taha-i Hakkâri”, *İAA*, C.18, s.253.

¹⁴⁰ “Taha-i Hakkâri”, *İAA*, C.18, s.254-255.

namazı bekliyorlar. Adam, Seyyid Taha Nehri'nin ayakkabılarından sağ tekini biraz uzakça bir yere atar ki, namazdan çıkarken Seyyid Taha, önce sol tekini giysin ki sünnete aykırı hareket etmiş olsun ve ardından da içeri girer. Bir müddet sonra Seyyid Taha Nehri dönüp: "Yabancı, o ayakkabıyı yerine bırak, senin aradığın şey burada bulunmaz. Burası hakka vuslat kapısıdır." Adam tam bir mahcubiyet içerisinde oradan ayrılır."¹⁴¹

Seyyid Taha Nehri'nin bildiğimiz son kerameti şöyle aktarılır: Bir Ermeni, Seyyid Tâhâ Nehri'ye gelip; "Çocuğum olmuyor, sizin büyük bir zât olduğunuza inanıyorum. Duâ edin de, çocuğum olsun." dedi. Seyyid Tâhâ hazretleri, talebesinden birine; "Git bir beze iki tane koyun kılı koy, sar, getir!" diye buyurdu. Talebesi emri yerine getirdi. Seyyid Tâhâ, Ermeniye: "Bu bezi beline sar, hiç çıkarma." diye buyurdu. Aynı Ermeni beş sene sonra gelip: "Efendim, her bâtında iki çocuk olmak üzere, beş senede on tane çocuğum oldu. Artık yeter" dedi. Seyyid Tâhâ da: "Belindekini artık çıkarabilirsin" diye buyurdu.¹⁴²

1.7. İrşad Faaliyetleri

Seyyid Taha Nehri'nin irşad faaliyetleri, ilk görev yeri olan Berdesor köyünde yapmıştır. Bununla birlikte onun irşad alanında şöhret kazandığı yer Nehri köyü olmuştur.¹⁴³ Aslında ilk görev yeri olan Berdesor köyü amcası Seyyid Abdullah'a oldukça yakın bir yerdir. Seyyid Taha Nehri'nin amcasına yakın bir yerde görevlendirilmesi şaşkınlıkla karşılanmıştır. Ancak Seyyid Abdullah'ın kısa süre sonra vefat etmesi Mevlana Halid'in bir kerameti olarak görülmüştür. Amcasının vefatı üzerine Seyyid Taha, yerine kardeşini bırakarak Nehri köyüne yerleşmiştir. Seyyid Taha Nehri'nin, Nehri bölgesindeki irşad faaliyetleri 42 yıl aralıksız devam etmiştir.¹⁴⁴ Seyyid Taha Nehri, mürşidi Mevlana Halid tarafından görevlendirildiği Berdesor köyüne dönüşünün ardından zaman kaybetmeden irşad faaliyetlerine girişmiştir. Onun şöhreti kısa zaman içinde Süleymaniye, Musul, Van,

¹⁴¹ Korkusuz, *Nehri'den Hazneye*, s.22-23.

¹⁴² "Taha-i Hakkâri", *İAA*, C.18, s.250.

¹⁴³ Çakır, *a.g.t.*, s.19.

¹⁴⁴ "Taha-i Hakkâri", *İAA*, C.18, s.248; Yakışık, s.416; Korkusuz, *Nehri'den Hazneye*, s.18.

Hakkâri, Azerbaycan, Kafkasya, Anadolu, Irak, Suriye, Mısır, İran ve Balkanlar’a kadar yayılmış ve halifeleri de bu nispetle artmıştır.¹⁴⁵

Seyyid Tâhâ Nehri ile ilgili anlatılan bir anekdot şöyledir: “İran Şahı, Şemdinan’a yakın 145 Pare köyü, her şeyi ile beraber Seyyid Tâhâ’ya bağışladı. Kendisine bu haber verildiğinde “Elhamdülillah” dedi. Daha sonra İran Şahı ölünce, oğlu bu köyleri geri aldı. Bu haberi duyan Seyyid Tâhâ, yine “Elhamdülillah” dedi. Seyyid Taha Nehri’nin müridlerinden Taha Hariri (Köse Halife): “Efendim, köyleri size hediye ettikleri zaman da hamd ettiniz. Geri aldıklarında da hamd ettiniz. Hikmeti nedir acaba?” diye sorduğunda Seyyid Taha: “Hediye ettikleri zaman kalbimi yokladım. Dünyâ malına sevinmediğimi gördüm, bunun için hamd ettim. Şimdi geri aldıklarında, yine kalbime baktım. Hiç üzüntü bulunmadığını gördüm. Yine hamd ettim.” buyurdu.¹⁴⁶

Seyyid Taha Nehri’nin uzun yıllar boyunca süren irşad faaliyetlerinin temelinde babasından aldığı ahlaki eğitimin etkisi oldukça önemlidir. Yaptığı irşad faaliyetiyle binlerce insanı kendisine bağlamıştır. Yaşamı boyunca farklı coğrafyalardan farklı insanları etkileyerek velayet derecesine yükseltmiştir. Seyyid Taha Nehri ve amcası Seyyid Abdullah’ın tasavvuf alanındaki ünleri geniş bir alana yayılmıştır. Mevlana Halid-i Bağdadi’nin müridi Seyyid Taha Nehri’nin tasavvuf anlayışı daha sonra da Seyyid Taha’nın kardeşi Seyyid Salih’in halifesi olan ve bölgede Allame olarak bilinen Seyyid Fehim (1825-1895) ile Ğavs-i Hizan’i olarak bilinen Seyyid Sıbgatullah Arvasi (öl.1876) ile sürdürülmüştür. Bu iki önemli isim Van ve çevresinde Seyyid Taha Nehri’nin tasavvuf anlayışının yayılmasında etkili olmuştur.¹⁴⁷

Seyyid Taha Nehri, Nehri bölgesindeki irşad faaliyetleri çerçevesinde burada tekke ve medrese inşa ederek irşad faaliyetlerini daha organize bir şekilde yürütmüştür. Bir süre sonra bu eğitim kurumları Osmanlı Devleti’nin resmi tekke ve medreseleri arasına girmiş burada görev yapanlar belirli bir maaş almışlardır. Seyyid

¹⁴⁵ Tenik, *Tasavvuf ve Tarikatlar*, s.114.

¹⁴⁶ “Taha-i Hakkâri”, *İAA*, C.18, s.249-250; Yakışık, s.417.

¹⁴⁷ Nimetullah Arvas, “Nakşi Geleneğinin Bir Takipçisi Olan Seyyid Abdulhakim Arvasi’nin İstanbul Yansımaları”, *Türk Dünyası Bilgeler Zirvesi: Gönül Sultanları Buluşması, (26-28-Mayıs Eskişehir)*, 2014, s.6.

Taha Nehri'nin Tekke ve Medresesindeki görevliler ve aldıkları maaşlar şöyledir:
(h.1273-1280/m.1857-1864)

Şemdinan kazasının Şeyh Hazreti Taha Efendi hazretlerinin mahdumu: Ubeydullah Efendi'nin maaşı: Şehri (aylık): 200 kuruş.
Müşarun ileyh hazretlerinin diğer mahdumu: Alaeddin Efendi'nin maaşı: Şehri: 200 kuruş.
Müşarun iley hazretlerinin Emmizadesi: Seyyid Ali Efendi'nin maaşı: Şehri: 200 kuruş.
Müşarun iley hazretlerinin biraderzadesi: Muhyiddin Efendi'nin maaşı: Şehri: 50 kuruş.
Cevami ve tekyeler hademesi maaşı ve dervişanın taamiyeleri Şemdinan kazasında Şeyh Taha Efendi Müşarunileyh hazretlerinin Camii Şerif'inde ve Hanegâhi Şerif'indeki dervişanın İmam ve Müezzin maaşları Şehri: 500 kuruş.
Taamiyesi:
İmam Abdülvahit Efendi maaşı: 20 kuruş.
Müezzin Abdülgafur Efendi maaşı: 15 kuruş.
Müderriş Mahmud Efendi maaşı: 25 kuruş.
Ahmed Efendi maaşı: 15 kuruş. ¹⁴⁸

1.8. Müridleri

Seyyid Taha Nehri'nin tekke ve medresesinde bilindiği kadarıyla yetişen müridlerinin isimleri şunlardır;

1. Molla Ahmedî Meczub.
2. Seyyid Abdulahad. (Seyyid Taha Nehri'nin damadıdır.)
3. Mevlana Hacı Hakkârî.
4. Şeyh Süleyman Bradosti.

¹⁴⁸ BOA, EV.D. 16257. Sh:10/b Tarih: 127317 B. Seyyid Taha'nın Tekke ve Medresesindeki Görevliler ve Aldıkları Maaşlar (h.1273-1280. m.1857-1864) Ayrıca Bkz. Korkusuz, *Nehri'den Hazneye*, s.19.

5. Molla Muhammed Munhani-i Hoşabi.
6. Seyyid Salih. (Seyyid Taha Nehri'nin kardeşidir.)
7. Seyyid Fehim Arvasi.
8. Seyyid Taha Hariri (Köse Halife).
9. Şeyh Muhammed Kufrevi.
10. Seyyid Sıbğatullah-i Arvasi.¹⁴⁹
11. Şeyh Abdullah El-Neyniki.
12. Mele Muhammed Minhani.
13. Mele Resul Es-Sibki.
14. Şeyh Seyyid Kemaleddin.
15. Şeyh Abdüsselam Berzani.¹⁵⁰

1.9. Vefatı

Mürşidi Mevlana Halid Bağdadi'den hilafet aldıktan sonra 42 yıl boyunca irşad faaliyetinde bulunmuş Seyyid Taha Nehri,¹⁵¹ 17 Mayıs 1853 yılında Nehri köyünde vefat etmiştir.¹⁵² O tarihten Nehri köyü ziyaret yeri haline gelmiştir. Her yıl ülkenin farklı coğrafyalarından insanlar buraya gelip kabrini ziyaret etmektedir. Seyyid Taha Nehri'nin mezarı türbe şeklinde değildir. Rivayete göre mezarının üzerine türbe¹⁵³ yapılmasını istememiştir. Mezar taşında hayatı ile ilgili bazı bilgiler

¹⁴⁹ Zınar, "Seyid Taha Nehri", s.171-172.

¹⁵⁰ Yakışık, s.423. Çakır, *a.g.t.*, s.27-28.

¹⁵¹ Işık, s.1181; Korkusuz, *Nehri'den Hazneye*, s.23; Zeki Tan, "Seyyid Taha el-Hakkâri", s.100; Mehmet Salih Gecit, "Seyyid Taha-i Nehri'ye Nisbet Edilen "Akide-i Kürdiyye" Adlı Eserdeki İtikadi-Kelami Görüşler ve Diğer Akide Metinleriyle Mukayesesi", *Uluslararası Seyyid Taha Hakkâri Sempozyumu Bildirileri*, (24-25-26 Mayıs 2013 Hakkâri), (Ed. Halit Yalçın vd.), İstanbul, 2014, s.205.

¹⁵² Çakır, *a.g.t.*, s.25.

¹⁵³ "Bir gün Seyyid Tâhâ Nehri'ye; "Amcanız Seyyid Abdullah hazretlerinin üzerinde türbe vardır. Başkalarında ise yoktur. Acaba hikmeti nedir?" diye sordular. Seyyid Tâhâ hazretleri de şöyle buyurdu: "Biz Berdesûr'dan Nehri'ye gelmeden önce, basit bir şekilde örtmüşler. Amcam sağ olsaydı, babasının üstünü dahî örtmezdi. Mademki, siz örttünüz, biz birşey demiyoruz. Ama bizim üzerimiz örtülmeyecektir." (Gerçekten bu emir devam etmektedir. Başkale'de, Gayda'da, Arvas'da, Van'da,

bulunmaktadır. Asıl mezar taşları sökülerek yeni mermer mezar taşları dikilip, kitabeleride aslına uygun bir şekilde üzerine işlenmiştir. Mezarın Seyyid Salih'in mezarı ile bitişik olması üç mezar taşının bulunmasını sağlamıştır. Kabir ziyareti için gelenler burada kurban, sadaka vb. adaklarda bulunmaktadır.¹⁵⁴

Seyyid Taha Nehri'nin ölümü ile ilgili şu hikâye anlatılır: Bir gün Kaniya Heram (Haram Çeşme) denilen yerde müridleri ile beraberken Şam'dan gelen iki kişinin kendisine getirdiği mektubu damadı olan Abdulahad'a okutur. Daha sonra damadına dönerek: "Abdulahad şöhet afettir, bizim bu dünyadan göçme zamanımız geldi." demiştir.¹⁵⁵ Damadı ve orada bulunan müridleri mektubun ne anlama geldiğini kendisine sordukları halde cevap alamazlar. Seyyid Taha Nehri evine döndükten sonra hastalanmıştır. Bu durum 12 gün boyunca devam etmiştir. Seyyid Taha Nehri bu süre boyunca namazlarını ayakta kılmaya çalışmıştır. 12 gün sonra cumartesi günü müridleri, yakınlarıyla helalleşip, kardeşi Seyyid Salih'i de yerine bırakarak, vasiyetini açıklamıştır.¹⁵⁶

Ankara'da ve diğer yerlerdeki ona bağlı Seyyidlerin, hiç birinin üstü örtülü yanî türbe içinde değildir."

Bkz. "Taha-i Hakkâri", *İÂA*, C.18, s.253.

¹⁵⁴ Mehmet Top, *Hakkâri*, Hakkâri, 2010, s.190.

¹⁵⁵ "Taha-i Hakkâri", *İÂA*, C.18, s.257.

¹⁵⁶ Faruk, s.395; Yakışık, s.418.

İKİNCİ BÖLÜM

SEYYİD TAHA NEHRİ’NİN SİYASİ VE SOSYAL FAALİYETLERİ

2.1. Siyasi Faaliyetleri

Seyyid Taha Nehri’nin, Osmanlı yönetimi nezdinde önemli bir mutasavvıf olduğu onunla ilgili anlatılan olayla anlaşılmaktadır. Buna göre, Sultan Abdülmecid (1839-1861) döneminde Reml-ilmi (gelecekte haber verme) ile şöhret bulmuş kişilere zamanın Kutbu’l-Ferd’inin¹⁵⁷ kim olduğunu ve nerede yaşadığını sorar. Yapılan araştırmalar sonucunda bu kişinin Seyyid Taha Nehri olduğu ve Nehri’de yaşadığı kendisine bildirilir. Bunu duyan Sultan Abdülmecid, mektup yazarak onu İstanbul’a davet eder. Seyyid Taha mektuba cevaben: “Reml ilmi tahminidir, dolayısıyla itimat edilmez. İstanbul’a gelmem ise mümkün değildir. Sultan ısrar ederlerse, başka bir tarafa hicret edeceğim.” der.¹⁵⁸

Kürdistan bölgesinin Osmanlı himayesine girdiği 16. yüzyılın ilk yarısından, 19. yüzyılın ilk çeyreğine kadar bölgedeki siyasal ve sosyal yapının büyük oranda

¹⁵⁷ **Kutbu’l-Ferd;**“Sözlükte kutb kelimesi (çoğulu aktâb) değirmenin mili, eksen demiri, eksen; gökyüzünün kuzey yarım küresinde bulunan yıldız; bir topluluğun yöneticisi" gibi anlamlara gelir. Tasavvufta ise "veliler zümresinin başkanı, dünyanın ve âlemin mânevî yöneticisi olduğuna inanılan en büyük velî" mânâsında kullanılmış, onun işgal ettiği makama da kutbiyyet denilmiştir. Kutub derecesine eren en büyük velîye kendisinden mânevî yardım istendiği için Gavs da denilir. Gavs-ı a'zam tabiri de kutb-i ekberi karşılar". Bkz.Süleyman Ateş, “Kutub”, *DİA*, C.26, Ankara, 2002, s.498.

¹⁵⁸ Korkusuz, *Nehri'den Hazneye*, s.23.

mevcut yapısını koruduğu görülmektedir.¹⁵⁹ Kürtler, 19. yüzyıl başlarında yoğun olarak bugünkü Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgesi ile Kuzey Irak bölgesinde yaşamaktaydılar.¹⁶⁰ Osmanlı Sultanı II. Mahmud'un (1808-1839) 1834'te yönetimi merkezileştirme çalışmaları aynı zamanda bu bölgede de Osmanlı otoritesini sağlamlaştırma çabaları olarak yorumlanmıştır.¹⁶¹ Osmanlı Devleti'nde yaşanan merkezileşme çalışmaları, bölgede yönetsel anlamda köklü değişiklikler meydana getirmiştir.¹⁶² Osmanlı Devleti'nin aldığı tedbirler sonucunda Hakkâri'de yönetimi ellerinde bulunduran Şembu mirlerinin yönetim gücü ellerinden alınarak merkezden atanan valilere verilmiştir. Yapılan vali atamalarına bölgede bulunan mirler karşı çıkarak ayaklanmışlardır. Neticede mirler Osmanlı Devleti'nin otoritesini kabul etmek zorunda kalmıştır.¹⁶³

Seyyid Taha Nehri, Rusların Kırım, Kafkasya bölgesinde yayılması ve müslümanlara karşı katliamlara girişilmesi üzerine konu ile ilgili önlem alınması gerektiğini savunmuştur. Rusların bu bölgeleri işgal etme girişimlerine karşın kendisi de Kırım ve Kafkasya bölgesinde müridleri ile birlikte müslümanlar arasında birlik ve direnişi sağlamak için mücadele etmiştir.¹⁶⁴ 1853'te yapılan Osmanlı-Rus (Kırım Harbi) savaşında kardeşi Seyyid Salih ve Şeyh Şamil ile birlikte Ruslara karşı savaşmıştır.¹⁶⁵ Böylece ailesi ve müridleri ile birlikte Kırım, Kafkasya, Doğu Anadolu ve Azerbaycan bölgelerinde Ruslara karşı verdiği fedakâr mücadele ile lakablarından biri olan Seyyid Fedevi isminin hakkını vermiştir.¹⁶⁶

Osmanlı Devleti, Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgesinde genişleme politikası çerçevesinde zaman zaman bölgede dini ya da siyasi anlamda ön plana

¹⁵⁹ Sinan Hakan, *Osmanlı Arşiv Belgelerinde Kürtler ve Kürt Direnişleri (1817-1867)*, İstanbul, 2011, s.67.

¹⁶⁰ Ahmet Demir, "Kürdistan Teali Cemiyeti ve Seyyid Abdülkadir", *Uluslararası Seyyid Taha Hakkâri Sempozyumu Bildirileri*, (24-25-26 Mayıs 2013 Hakkâri), (Ed. Halit Yalçın vd.), İstanbul, 2014, s.390.

¹⁶¹ Sinan Hakan, *Müküs Kürt Mirler Tarihi ve Han Mahmud i*, İstanbul 2002. s.57.

¹⁶² Martin Strohmeier, Lale Yalçın-Heckman, *Kürtler; Tarih, Siyaset*, (Çev: Atilla Dirim), İstanbul, 2013, s.48; Engin Korkmaz, "Şeyh Ubeydullah Ayaklanması", *Uluslararası Seyyid Taha Hakkâri Sempozyumu Bildirileri*, (24-25-26 Mayıs 2013 Hakkâri), (Ed. Halit Yalçın vd.), İstanbul, 2014, s.338-339; Abdurrauf Sino, *Osmanlı'nın Sancılı Yıllarında Araplar, Kürtler, Arnavutlar(1877-1881)*, (Çev. Ahsen Batur), İstanbul 2011, s.131; Bruinessen, *Ağa, Şeyh ve Devlet*, s.216.

¹⁶³ Korkmaz, s.338-339.

¹⁶⁴ Korkusuz, *Nehri'den Hazneye*, s.17.

¹⁶⁵ Tenik, *Tasavvuf ve Tarikatlar*, s.114.

¹⁶⁶ Korkusuz, *Nehri'den Hazneye*, s.17-18.

çıkılmış kişileri bölgedeki hâkimiyetin tesisi amacıyla aracı olarak kullanmıştır. Bölgede ilk Osmanlı hâkimiyetinin tesisi sırasında 1514'te İdrisi Bitlisi'yi¹⁶⁷ (öl.1520) bu amaçla aracı sıfatıyla kullanmıştır. Klasik Osmanlı Sancakları, Yurtluk-Ocaklık ve Hükümet Sancakları¹⁶⁸ şeklinde düzenlenmiştir.¹⁶⁹ 16. yüzyılda yapılan bu ahidname ile Kürt mirlerine bulundukları bölgelerde yarı bağımsız özerk bir yapı kurmalarına müsaade edilmiştir. Ancak Osmanlı Devleti'nde 19. yüzyılda Tanzimat Fermanı (1839) ile başlayan sancılı süreçte Osmanlılar merkezileşmeye doğru gidince bölgede hâkim olan bu oluşumlar teker teker ortadan kaldırılmıştır.¹⁷⁰ Sonraki asırlarda bölgede Osmanlı hâkimiyetinin sağlamlaştırılması amacıyla bölgenin önde gelen siyasi ya da dini nüfuzlu kişiler kullanılmıştır. 19. yüzyıl Hakkâri bölgesinde bu amaçla görev yapan kişinin Seyyid Taha Nehri olduğu anlaşılmaktadır.

Seyyid Taha Nehri, Osmanlı Devleti ile bölge mirlikleri arasında yaşanan sorunlarda teskin edici bir rol oynayarak Nakşi-Halidi kolunun bölgede hızla taban bulmasını sağlamıştır. Böylece Kürt mirlerinden doğan sosyal ve siyasal boşluk Seyyid Taha Nehri ve onun tasavvuf hareketi tarafından doldurulmuştur.¹⁷¹

2.1.1. İran-Rus Savaşındaki Rolü (1826-1828)

Seyyid Taha Nehri'nin bölgede siyasi bir otorite olarak ortaya çıkıp etkili olduğu ilk dönem 1820'li yılların sonuna denk gelmiştir. Bu dönemde henüz Kürt mirliklerinin var olduğu Hakkâri bölgesinde varlığını sürdürmekteydi, Fakat bu dönem aynı zamanda Hakkâri ve Mahmudi bölgesinde İran'la zaman zaman sıcak

¹⁶⁷ Çaldıran seferinde Yavuz Sultan Selim'in Şerafettin Bitlisinin racılığıyla Kürdistan'ı Osmaniye bağlamıştır. Serbesti Gazetesi, Costantinople (İstanbul), 8 Mayıs 1919. Ahmet Kankal, İbrahim Özcoşar, Hüseyin H. Güneş, vd, *183 Nolu Mardin Şer'iye Sicili Belge Özetleri ve Mardin*, İstanbul, 2007, s.93.

¹⁶⁸ "Müslümanlara imaretlerin inkiyad-ı müsaddikanelerin nazar-ı dikkate alarak cümlesini idare-i dâhiliyelerinde muhtar ve müstakil bırakarak mukannin vergilerle havza-i memalik-i Osmaniye'ye rabt eylemişti". Serbesti Gazetesi, Costantinople (İstanbul), 8 Mayıs 1919.

¹⁶⁹ Veysel Gürhan, "İdris-i Bitlisi ve Bölgenin Osmanlılar Tarafından Fethi", *I.Uluslararası Dünden Bugüne Tatvan ve Çevresi Sempozyumu Bildirileri*, (31Ağustos-2 Eylül 2007), (Ed.Mehmet Bilen), İstanbul, 2007, s.290-291; Melike Sarıkçıoğlu, "İran Arşivlerine Göre Şeyh Ubeydullah İsyanı", *Kilis 7 Aralık Üniversitesi SBE Dergisi*, C.3, Sayı: 5, 2013, s.1.

¹⁷⁰ Sarıkçıoğlu, s.1-2.

¹⁷¹ Sinan Hakan, "Dini Bir Otoriteden Siyasi Bir Hüviyete, Seyid Taha-yı Nehri", *Uluslararası Seyyid Taha Hakkâri Sempozyumu Bildirileri*, (24-25-26 Mayıs 2013 Hakkâri), (Ed. Halit Yalçın vd.), İstanbul, 2014, s.92.

çatışmaların yaşandığı, Halidiye tarikatının müslüman Kürtler arasında taban bulmaya başladığı dönemdir. İran-Rus savaşının başladığı 1826-1828 yıllarında İran'ın Ruslara yenilmesi ve Rus ordularının Tebriz'e dayanıp İran sınırını istilaya başlaması üzerine Seyyid Taha Nehri bu dönemde aktif bir rol oynayarak Hakkâri'de Soma ve Urmiye bölgesinde bulunan aşiret liderleri ve bölge ileri gelenleri ile görüşerek birlik olmalarını sağlamıştır. Oluşan bu ittifak sonrası aşiret liderleri ve bölgenin diğer ileri gelenleri Seyyid Taha Nehri'ye Ruslara karşı din ve devlet adına savaşacaklarını taahhüd etmişlerdir.¹⁷²

Seyyid Taha Nehri'ye bölgede bulunan aşiretlerin taahhüd vermesi üzerine bir müridini yazdığı mektupla Van Muhafızı İshak Paşa'ya göndererek Rus işgaline karşı nasıl bir strateji izleneceğini sormuştur. İshak Paşa ise Şeyhe yazdığı cevabi mektupta Rus işgaline karşı birlikte hareket etmenin altını çizmiştir.¹⁷³ Oluşan bu olumlu durumdan memnun olan İshak Paşa'nın Erzurum Valisi'ne yazdığı bu tahriratta "Böyle vakitte bu kadar aşiret ve kabilenin birlikteliği İslam ordusunun muzafferiyetinin sebebidir." demiştir.¹⁷⁴ Rus tehdidine karşı aşiretler ve Osmanlı yöneticileriyle yaptığı çalışmalar Seyyid Taha Nehri'nin bölgedeki önemini ortaya koymaktadır. Rusya ile İran arasında 1828 yılında yapılan (Türkmençay) barış antlaşması ile meydana gelebilecek bir olası savaş ihtimali ortadan kalkmıştır. Bu dönemde yaşanan İran-Rus savaşı ve bu süreçte bölgenin herhangi bir Rus işgaline uğraması ihtimaline karşı Seyyid Taha Nehri'nin bölgede oynadığı birleştirici ve uzlaştırıcı tavrı oldukça önemlidir. Bu gelişmelere ve sonuçlara dayalı olarak Seyyid Taha Nehri'nin bölgede etkili bir dini önder-aktör olmasının yanı sıra etkili bir siyasi otorite olduğunu da söyleyebiliriz.¹⁷⁵

2.1.2. Tanzimat Sonrası Bölgedeki Rolü

Tanzimat Dönemi, Osmanlı Devleti'nin merkezileşme eğilimine geçiş ve bu geçişin yarattığı iç çatışmaların yaşandığı bir dönem olmuştur. Kürt mirlik sisteminin

¹⁷² BOA, Hat. Dosya No: 803 Gömlek No:37114/C. Van Muhafızı İshak Paşa'dan Erzurum Valisine 23 Cemaziyelahir 1243 (11 Ocak 1828) tarihli belge. Bkz. Resim:7; Ayrıca Bkz, Hakan, "Dini Bir Otoriteden Siyasi Bir Hüviyete", s.94-95; Bkz. Korkusuz, *Nehri'den Hazneye*, s28-29.

¹⁷³ Hakan, "Dini Bir Otoriteden Siyasi Bir Hüviyete", s.95

¹⁷⁴ BOA, Hat. Dosya No: 803 Gömlek No:37114/C; Ayrıca Bkz. Hakan, "Dini Bir Otoriteden Siyasi Bir Hüviyete", s.94-95; Korkusuz, *Nehri'den Hazneye*, s28-29.

¹⁷⁵ Hakan, "Dini Bir Otoriteden Siyasi Bir Hüviyete", s.95.

en yerleşik olduğu Hakkâri bölgesinde bulunan Seyyid Taha, Osmanlı-Kürt mirleri arasındaki mücadelede rol alarak dini bir otorite olmanın yanında siyasal ve sosyal bir aktör olmayı başarmıştır.¹⁷⁶

Seyyid Taha Nehri'nin, zaman zaman Osmanlı Devleti ve bölge yöneticileri arasında da aracı ve birleştirici bir rol üstlendiği görülmektedir. İmadiyeli İsmail Paşa ve Osmanlı Devleti arasındaki aracılığı şu şekilde anlatılır: Osmanlı Devleti'nde Tanzimat Fermanı sonrasında bölgedeki merkezileşme çalışmaları sırasında yaşanan bu çatışma ortamında Mir Bedirhan ve Mükslü Han Mahmud'un yanı sıra Osmanlı Devleti ile savaşılan önemli bir diğer isim İmadiyeli İsmail Paşadır. 1842'de Musul Valisi Mehmed Paşa'ya karşı Bahdınan bölgesinde kısa sürede önemli bir güç haline gelen İmadiyeli İsmail Paşa'nın isyanını önlemek için Osmanlı Devleti Kürt ulemasından ve bölgede etkin olan Nakşi-Halidi Şeyhlerinden yardım istemiştir. Seyyid Taha Nehri ve İmadiyeli İsmail Paşa arasında yapılan yazışmalar Kürt mirliklerinin ortadan kaldırılmasıyla oluşan siyasal ve sosyal boşluğun nasıl doldurulduğuna önemli bir örnek teşkil etmektedir.¹⁷⁷

İmadiyeli İsmail Paşa'nın isyan hareketine karşı Seyyid Taha Nehri uzlaştıracı bir tavırla yaklaşarak İsmail Paşa hareketi içinde yer alan Zeynel ve Abdurrahman Beyler'e mektuplar göndermiştir. Gönderilen bu mektuplardan haberdar olan İsmail Paşa Hicri 29 Sefer 1258 (11 Nisan 1842) tarihli mektupta "Taraflınızdan Zeynel Bey ve Abdurrahman Bey tarafına her ne tahrir olunmuşsa cümlesi malumum oldu." sözleriyle başladığı sert bir cevap mektubu yazmıştır. Seyyid Taha'nın Zeynel Bey'e yazdığı mektupta "Bu kadar fukaranın günahına sebep olunmaması ve bu durumun çok su götürceği..." şeklinde ki yazısı İsmail Paşayı kızdırmış Farsça yazdığı mektupta cevaben: "Siz bunlardan ne fayda gördünüz ki sizin sebebinize bu kadar memleket onun yediğine girdi! Hala siz mahpus gibisiniz! Eğer fakir ve fukara denilirse fukara o derece Mehmed Paşa Efendimizden aciz oldular ki kendileri buna razı ve mesrur oldular." demiştir. Ancak kendileri Nizip bozgununda Osmanlı Devleti'ne yardıma gittiği halde Musul Valisi'nin kendine takındığı yanlış tavrı belirterek mektubun devamında Şeyh Taha'dan beklentilerini söylemiştir. "Bizim

¹⁷⁶ Hakan, "Dini Bir Otoriteden Siyasi Bir Hüviyete", s.96.

¹⁷⁷ Hakan, "Dini Bir Otoriteden Siyasi Bir Hüviyete", s.97.

gayretimiz herkes kendi memleketinde oturuyorsa, bizim memleketsiz kalmamıza Hüda'nın rızası yoktur. Bu defa Behdinalılar güzel gayret ettiler. Şöyle zannediyorumki memleketleri ziyade olup düşmanın hakkından gelirler. Elhamdülillah gözümün nuru İmadiye kalesi Ali Bey ile elime girdi. Fukara bize dua ediyor. Budan sonra dünyanın nasıl olacağını sizde görürsünüz. Bizi duadan feramüş etmemeniz me'muldur (bize dua etmenizi umut ediyoruz.). İsmail Paşa böylece Şeyh Taha'dan hem dua istemiş hem de onu eleştirmiştir. Musul valisi'nin halkı ezdiği Behdinalı halkının isteği doğrultusunda hareket edildiği bu çerçevede olaya yaklaşmasını Şeyh Taha'dan istemiştir.¹⁷⁸

Bu mektuplar değerlendirildiğinde İsmail Paşa, bölge yöneticilerinin kendilerine ve halka karşı yanlış tavırları olduğunu, gerçekleştirdikleri isyan hareketinde halkın isteği doğrultusunda yapıldığının ima ettiği anlaşılmaktadır. İsmail Paşa'nın ancak bu hareket başarıya ulaşmasada sonraki dönemlerde Seyyid Taha Nehri'nin oğlu Şeyh Ubeydullah ve torunu Seyyid Abdulkadir'in dünya görüşlerini şekillenmesinde önemli rol oynamıştır. Özellikle İmadiyeli İsmail Paşa'nın “Bizim gayretimiz herkes kendi memleketinde oturuyorsa, bizim memleketsiz kalmamıza Hüda'nın rızası yoktur. Bu defa Behdinalılar güzel gayret ettiler. Şöyle zannediyorum ki memleketleri ziyade olup düşmanın hakkından gelirler. Elhamdülillah İmadiye Kalesi gözümün nuru Ali Bey ile elime girdi. Fukara bize dua ediyor. Bundan sonra dünyanın nasıl olacağını sizde görürsünüz. Bize dua etmenizi hatırlınızdan çıkarmamanız dileğiyle.”¹⁷⁹ İmadiyeli İsmail Paşanın yukarıda aktardığımız bu ifadesiyle Osmanlı saltanatına ve hilafetine bağlı ancak Kürtlerin çoğunlukta oldukları bu coğrafya da kendi kendilerini yönetecek bir özerk yapı oluşturma istemesi fikri ilerleyen süreçlerde Şeyh Ubeydullah ve Seyyid Abdulkadir'in dünya görüşlerini şekillendirecektir.¹⁸⁰

¹⁷⁸ BOA, İ.MVL. Dosya No:39 Gömlek No:729. İsmail Paşa'dan Şeyh Taha'ya gönderilen 29 Safer. 1258 (11 Nisan 1842) tarihli mektup. Bkz. Resim:11; Ayrıca Bkz: Hakan, “Dini Bir Otoriteden Siyasi Bir Hüviyete”, s.97-98.

¹⁷⁹ BOA, İ.MVL. Dosya No:39 Gömlek No:729; Ayrıca Bkz: Hakan, “Dini Bir Otoriteden Siyasi Bir Hüviyete”, s.97-98.

¹⁸⁰ Hakan, “Dini Bir Otoriteden Siyasi Bir Hüviyete”, s.99-100.

2.1.3. Osmanlı Devleti ve Nurullah Bey Arasında Geçen Olaydaki Rolü

Seyyid Taha Nehri'nin Tanzimat ile başlayan olaylarda aktif rol aldığı başka bir olay da Hakkâri Beyi Nurullah Bey ile ilgilidir. Nurullah Bey 1847 yılında Cizre'de Bedirhan Bey ve Mükslü Han Mahmud'un teslim olması ile son bulan isyanda son anda taraf değiştirerek sürgünden kurtulmuştur.¹⁸¹ Nurullah Bey taraf değiştirmesine karşın Osmanlı Devleti'ne güvenmemektedir. Bundan dolayı 1848'de hayatından endişe ederek Gever (Yüksekova)'de İran hududundaki Berdesor Kalesi'ne çekilmiştir.¹⁸²

Seyyid Taha Nehri, bu süreçte arabuluculuk yapmıştır. Osmanlı Devleti yetkililerine güvenmeyen Nurullah Bey ancak Seyyid Taha Nehri'nin kendisine vereceği güvence ile Osmanlı'ya teslim olmayı kabul etmiştir. Nurullah Bey'in bu talebi Osmanlı Devleti tarafından uygun görülmüştür.¹⁸³ Bunun üzerine Nurullah Bey, Seyyid Taha Nehri'nin yanına gelerek Osmanlı yöneticilerine yazdığı Farsça mektupta Ordu-yu Hümayun Müşiri Reşid Paşa'nın ordusuyla bölgeye gelmesi sebebiyle can korkusundan firar ettiğini, Saltanat-ı seniye'nin merhamet ve şefkatini ümit ederek Şeyh Taha Hazretleri'nin hanesine geldiğini ifade etmiştir. Neticede Nurullah Bey, Seyyid Taha Nehri'nin arabuluculuğuyla Osmanlılar ile ilişkisini düzeltmiştir. Nurullah Bey Anadolu Ordusu Müşirinden Dersaadet'e değil de Hakkâri'de kalmayı istemiş, bu rica Seyyid Taha Nehri, tarafından Müşir Paşa'ya yazılmış, ancak Müşir Paşa, Nurullah Bey hakkında Ferman-ı Ali olduğunu kendisine bir zarar verilmeyeceğini teslim olup Dersaadet'e gönderilmesi gerektiğini cevaben Seyyid Taha'ya yazmıştır.¹⁸⁴

Nurullah Bey böylece Seyyid Taha Nehri'nin arabuluculuğuyla 1849'da Osmanlılar'a teslim edilmiştir. İstanbul'a götürülen Nurullah Bey oradan da Girit'e sürgüne gönderilmiştir.¹⁸⁵ Tanzimat ile başlayan süreçte bölgede siyasi otorite sahibi olan Mir Bedirhan, Han Mahmud, İmadiyeli İsmail Paşa ve Nurullah Bey gibi

¹⁸¹ Hakan, "Dini Bir Otoriteden Siyasi Bir Hüviyete", s.100-101

¹⁸² Hakan, *Müküs Kürt Mirleri*, s.108-109.

¹⁸³ BOA, İ.DH. Dosya No:193 Gömlek No:10876 Anadolu Ordusu Müşirinin 03 Cemaziyvelahir 1265 (28 Mart 1849) tarihli mektup; Ayrıca Bkz: Hakan, "Dini Bir Otoriteden Siyasi Bir Hüviyete", s.100.

¹⁸⁴ BOA, İ.DH. Dosya No:193 Gömlek No:10876; Ayrıca Bkz: Hakan, "Dini Bir Otoriteden Siyasi Bir Hüviyete", s.100-101.

¹⁸⁵ Top, s.72.

kişilerin sürgüne gönderilmeleri bölgede önemli bir siyasi boşluk oluşturmuştur. Bölgede meydana gelen bu siyasi boşluğu dolduran kişi ise o dönemde Seyyid Taha Nehri olmuştur.

2.1.4. İran Şahı ile Münasebetleri

Seyyid Taha Nehri'nin İran Şahı ile kurduğu ilk münasebetleride onun siyasi faaliyetleri içerisinde gösterebiliriz. Fakat onun İran Şahı ile olan diyalogu Osmanlı Devleti nezdinde ciddi bir endişe ile karşılanmıştır.

Seyyid Taha Nehri'ye İran Şahı tarafından hediyeler gönderilmesi ve bu durumun Musul Mutasarrıfı Hilmi Paşa'ya ihbar edilmesi sonucunda bir tahkikat başlatılmıştır. Seyyid Taha Nehri hakkında yapılan bu tahkikatta kendisi “Seccade pira-yi irşad ve seccade nişin-i irşad” gibi sıfatlarla nitelenmiştir. Şemdinan nahiyesinde bulunan Seyyid Taha'ya Acem Şahı tarafından bir adet ala ve müzeyyen aba ve bir adet asanın hediye olarak gönderildiğinin Musul Eyaleti Mutasarrıfı Muhammed Hilmi Paşa İran'la hudut meselelerinin yarattığı ehemmiyetten ötürü, Şemdinan'daki görevli iki memura tahkikat yapma emri vermiştir. Musul Mutasarrıfı bu durumu Şah'ın Seyyid Taha'yı yanına çekme faaliyeti olarak algılayıp engellemek istemiştir. Osmanlı Payitahtından bölgede görevli bulunan mutasarrıf memurlardan: “Şeyh Taha'ya gönderildiği ifade olunan şeyler İran Şahı tarafından mı gönderilmiştir, ne vakit gelmiştir, ne makule şeydir ve bundan başka zevata dahi İran canibinden hediye şey gelmiş midir?” Bu soruların cevaplandırılması istenerek Şeyh Taha'ya iltifatı havi bir mektup gönderilmesi istenmiştir.¹⁸⁶

Memurların tahkikatı sonucu durum ile ilgili kaleme aldıkları 15 Zilhicce 1268 (30Eylül 1852) tarihli raporda: “Vakia İran Şahı tarafından Şeyh Taha'ya o şekilde bir hediye gelmiş ise de bu vakitlerde olmayıp işbu hala Şah bulunan Nasır Şah tarafından gönderilmemiş, belki müteveffa Muhammed Şah tarafından gönderilmiş 1848 senesinde hediye, edilmiştir.” İran Şahının gönderdiği hediyelerin tarihi (1848) manidardır. Çünkü bu dönem bölgede ki mirliklerin Osmanlı

¹⁸⁶ BOA, İ.HR. Dosya No:92 Gömlek No:4493 İran Şahından Şeyh Taha'ya gelen hediyeler ile alakalı iki mahalli memur tarafından hazırlanan 15 Zilhicce 1268 (30 Eylül 1852) tarihli tahkikat. Bkz.Resim:8; Ayrıca Bkz: Hakan, “Dini Bir Otoriteden Siyasi Bir Hüviyete”, s.101.

Devleti'nin merkezileşme sürecine karşı başkaldırmaları ve bu başkaldırı sonucu varlıklarının tümüyle ortadan kaldırılmasıyla bölgede ortaya çıkan siyasi boşluğun Seyyid Taha Nehri tarafından doldurulduğu, tarikatların dini bir kurum olmanın ötesinde bölgede güçlü, etkili bir siyasi otoriteye dönüştüğü dönemdir. Ayrıca “raporda aba ile kıymetli bir asa gönderilmesi ve sınırda bulunan birkaç bölgenin kendisine verilmesi” dikkat çekicidir. Nihayetinde bu hediyeleri kabul etmemiştir. Yapılan tahkikatta Osmanlı Devleti aleyhine bir faaliyet bir delil bulunamamış olup Seyyid Taha'nın Osmanlı Devletine bağlı olduğu rapor edilmiştir.”¹⁸⁷

Musul Mutasarrıfı, Şeyh Taha Nehri'ye tahkikat memurlarıyla gönderdiği hediye ve iltifatı havi mektup kendisine ulaştırılmış ve Şeyh Taha, tarafından teşekkürü havi bir cevap Musul Mutasarrıfı Hilmi Paşa'ya iletilmiştir. Seyyid Taha 17 Zilhicce 1268 (2 Ekim 1852) tarihli Farsça mektubunda kendisinden gelen hediye ve mektubu memnuniyetle aldığını ifade ettikten sonra, Paşa'nın fukara ve reayaya nasihatle bulunmasına ilişkin ricasına karşılık: “Cenab-ı Rabbu'l Âlemin şahid ve nazırdır. Mine'l-Kadim bu güne şeyler vazife-i da'iyenem bulunmuşdur. Ve daima nush ve ıslah-ı hallerine meşgul ve devlet-i aliyyenin da'avatı hayriyelerine muvazabat üzerine bulunmuşum.” Seyyid Taha Nehri, Hilmi Paşa'nın kendisinden istediği nasihatleri zaten sürekli yaptığını Osmanlı Devleti'ne bağlı olduğunu ve hediyeler için memnun olduğunu kendisine yazdığı mektupla bildirmiştir.¹⁸⁸

Musul Mutasarrıfı olan Hilmi Paşa da bu olay ile ilgili yapılmış olan yazışmaları “27 Zilhicce 1268 (12 Ekim 1852) tarihli raporda Dersaadet'e göndermiş olup, Şeyh Taha'ya bir adet hediye ve havi mektup gönderdiğini belirterek konuya ilişkin raporları ve Şeyhin cevap mektubunu da yazışmalara ilave etmiştir. Mutasarrıf Hilmi Paşa'nın raporu 29 Muharrem 1269 (12 Kasım 1852)'da Sadarete gönderilmiş, 1 Safer 1269 (14 Kasım 1852) tarihli tahriratta Sultana konunun aksedildiği Mutasarrıfın konuyla ilgili çalışması uygun bulunmuştur, kendisine yazı yazılması

¹⁸⁷ BOA, İ.HR. Dosya No:92 Gömlek No:4493; Ayrıca Bkz: Hakan, “Dini Bir Otoriteden Siyasi Bir Hüviyete”, s.102.

¹⁸⁸ BOA, İ.HR. Dosya No:92 Gömlek No:4493 Seyyid Taha'dan Musul Mutasarrıfına 17 Zilhicce 1268 (2 Ekim 1852) tarihli mektup. Bkz. Resim:9; Ayrıca Bkz: Hakan, “Dini Bir Otoriteden Siyasi Bir Hüviyete”, s.103-104; Korkusuz, *Nehriden Hazneye*, s.27.

istenmiştir.”¹⁸⁹ Bütün bu yazışmalar Seyyid Taha Nehri’nin bölgede edinmiş olduğu dini ve siyasi otoriteye ilişkin önemli belgeler sayılırlar.

Seyyid Taha Nehri’nin siyasi faaliyetleri genel olarak değerlendirildiğinde onun bölgede ortaya çıkan anlaşmazlıkları uzlaştırıcı bir rol oynadığı, Osmanlı yanlısı ve ümmet bilinci içerisinde politika takip ettiği gerek Rus gerek Şii etkisine karşı bölgede İslam birliği ruhuyla Ön plana çıkmışken hareket ettiği söylenebilir. Seyyid Taha Nehri sonrası oğlu Şeyh Ubeydullah ve torunu Seyyid Abdülkadir hem Nehri ailesinin hemde Kürt siyasetinin önemli temsilcileri olacaklardır.¹⁹⁰ Seyyid Taha Nehri’nin İslam birliği ideolojisi ön plana çıkmışken oğlu Şeyh Ubeydullah ve torunu Seyyid Abdülkadir Kürt-İslam ve Kürt-Milliyetçiliği içinde önemli bir yere sahiplerdir.¹⁹¹

2.2. Sosyal Faaliyetleri

Seyyid Taha Nehri, Anadolu tasavvufunun en etkili isimlerinden biri olmuştur. Seyyid Taha aktif olduğu bölgede toplumsal ahlakın inşasında önemli bir yere sahip olmuştur. Onun Şemdinli bölgesindeki faaliyetleri siyasi ve sosyal açıdan çalkantılı olan dönemde bölgenin güven ve huzuruna katkı sağlamıştır. Öyleki bu huzur ve güven ortamı farklı inanç grupları arasında da kendini göstermektedir.¹⁹² Farklı inançlara sahip kişiler kendi aralarında çıkan anlaşmazlıklarda dahi çözüm için Seyyid Taha Nehri’ye başvurmuşlardır. Çünkü Seyyid Taha Nehri: “Gayrimüslim vatandaşlar konusunda dikkatli olun. Kim gayrimüslim bir vatandaşa haksızlıkta bulunursa zulüm ederse yahut gücünün üstünde bir yük yüklerse yahut da ona ait olan bir şeyi gönlü olmadığı halde alırsa, kıyamet gününde ilk önce ben ondan davacı

¹⁸⁹ BOA, İ.HR. Dosya No:92 Gömlek No:4493 Musul Mutasarrıfından Dersaadet’e 27 Zilhicce 1268 (12 Ekim 1852) tarihli rapor. Bkz. Resim:10; Ayrıca Bkz: Hakan, “Dini Bir Otoriteden Siyasi Bir Hüviyete”, s.1005.

¹⁹⁰ Hakan, Dini Bir Otoriteden Siyasi Bir Hüviyete, Seyid Taha-yı Nehri, s.105.

¹⁹¹ Ferhat Tekin, “Bir Hafıza Mekânı olarak Nehri: Unutturma ve Hatırlatma Biçimleri”, *Uluslararası Seyyid Taha Hakkâri Sempozyumu Bildirileri*, (24-25-26 Mayıs 2013 Hakkâri), (Ed. Halit Yalçın vd.), İstanbul, 2014, s.140.

¹⁹² Zeki Tan, “Toplumun Yapılanmasında Âlimin Fonksiyonu; Seyyid Taha-i Hakkâri Örneği”, *Uluslararası Seyyid Taha Hakkâri Sempozyumu Bildirileri*, (24-25-26 Mayıs 2013 Hakkâri), (Ed. Halit Yalçın vd.), İstanbul, 2014, s. 489-491-492.

olacağım.”¹⁹³ ilkesi bundan yüzyıllarca önce Medine de söylenmiş bir hadis olsa da Şemdinli’de farklı inanç guruplarına karşı titiz bir şekilde uygulanmıştır.¹⁹⁴

Seyyid Taha Nehri, Musul Mutasarrıfı Hilmi Paşa’ya gönderdiği mektupta halka iyi davranması konusunda kendisine nasihatlerde bulunmuştur. Mektup şöyledir:

“Fukaralar hakkında derkâr olan ihlas ve meveddet-i seniyyeleri iktizasınca bu da’ilerine olarak şukka-i şerife-i asafenelerini şeref vurud buyurup meal-i alisinden kemali mahzuziyyet ve mesruriyyet hâsıl oldu. Alelhusus, fukara ve reayanın halleri iş’ar ve himayet ve vikayetlerine emir ve iş’ar buyurulmuştu. Gayetle mesruru’l-Bal oldum efendim. Bu güne fukaralarına iş’arı ahvalleri zat-ı asafenelerine farz ve vacip bulunmuştur. Ve terk-i dünya ve ahirete muzır bulunmuş olduğu bedihi olduğu herkesin malumudur. Ve fukara ve ahaliye taraf-ı da’iyanemden pend ve nasihat verilmeğe iş’ar buyurulmuşdu efendim. Cenab-ı Rabbu’l Âlemin Şahid ve Nazırdır. Mine’l-Kadim bu güne şeyler vazife-i da’iyanem bulunmuştur. Ve daima nush ve ıslah-ı hallerine meşgul ve devlet-i aliyyenin da’avatı Hayriyelerine muvazabat üzerine bulunmuşum. Velakin müstağ-niye beyan olduğu vechile Beni âdem kısmı daima fitne ve fesad üzere mecbul bulunmuştur. Alelhusus bu zamanımızda nasihların sözlerine pek asğa ve itimad etmiyorlar. Ve bedin veçhile taraf-ı da-iyaneme irsl buyurulan teşrif-i şerhifleri bir ferace Vusul ve vasil-ı derece-i kabul bulunmuştur. Ve daima mültemisdir. Ve istid-a-yı bendeganem taraf-ı seniyyelerinden budur ki, fukara ve ahali hakkında vezaif-i ma’delet ve merhamete ihtimam buyurulan ve da-avat-ı hayriyyeleri hakkında taraf-ı da’iyanemden kusur vuku bulmayacağı arz ve inhası... (Fi 17 Zilhicce Sene 1268/Kulların Zayıfı, Seyyid Taha El-Halidi En-Nakşibendi).”¹⁹⁵

¹⁹³ Ebu Davut, “İmarat”, 31-33; Tan, “Âlimin Fonksiyonu”, s.493.

¹⁹⁴ Tan, “Âlimin Fonksiyonu”, s.493.

¹⁹⁵ “Fakirler hakkında malum olan dostluğum gereğince, bu duacıların Şerefli vezirin pusulasından mutlu oldum. Bu hususta, fakirlerin ve reayanın hallerini bildirmek ve onları korumak emir buyurulmuştur. Gayet sevindim efendim. Bu gün fakirlerin hallerini zatı şahanelerinize bildirmek farz olmuştur. Çünkü bu fakir insanların durumunu bildirmek ahretinde zarar görmek istemeyen fani insanların görevidir. Ahali ve fakirlere öğüt ve nasihatlerde bulunduğuma Allah şahittir. Eskiden beri bu vazifeyi yapmaktayım. Ve daima nasihat ve hallerini düzeltmeye meşgul olup Devlet-i Aliyye’ye, hayırlı dualar üzerine bulunmuşumdur. Lakin kimseye ihtiyacı olmayan Âdemoğlu, daima fitne ve fesad üzere yaratılmış bulunmaktadır. Bu hususta bu zamanımızda insanlar, nasihat edenlerin sözlerini pek öğrenmeye hevesli olmayıp itimat etmemektedir. Ve bu suretle duacılarım tarafına gönderilen

Seyyid Taha Nehri'nin gönderdiği mektub incelendiğinde onun bölgede halk üzerinde oluşan baskılar konusunda aracı bir rol üstlendiği sosyal adaletin ve toplumsal huzurun tesis edilmesi için çaba sarfettiği görülmektedir. Seyyid Taha Nehri, mürşidi Mevlana Halid Bağdadi'nin devlet yöneticileri ile ilişki kurmaması gerektiğine dair nasihatine sıkı sıkıya bağlı kalmıştır. Fakat bazı Müslümanların uğradığı haksızlıklar ve güç durumlardan kurtulmaları için sosyal adaleti tesis etmek amacıyla zaman zaman yöneticilere mektup yazarak arabuluculuk rolünü üstlenmiştir.¹⁹⁶

Seyyid Taha Nehri'nin, sosyal adaletin tesis edilmesi amacıyla yaptığı faaliyetlere şu olay da örnek gösterilebilir: “Sultan Abdülmecîd Hân döneminde Müks kaymakamı Derviş Bey’e, yaptığı bir hatâ nedeniyle görevinden alınıp hapis cezası verilir. Bu nedenle Derviş Bey, yakalanmamak için saklanmaktadır. Bu sırada Derviş Bey’in hatırına, Arvas’ta Seyyid Fehîm hazretleri geldi. Hemen Seyyid Fehîm’in yanına giderek, tövbe ettiğini vazîfesine iadesi ve affedilmesi için Şark bölgesi askerî âmiri olan Erzincan müşîrine şefaatchi olmasını istedi. Seyyid Fehîm, kendisine sığınan kaymakama: “Allahü Teâlâ’ya hamd ve şükür olsun ki, Seyyidimiz ve mürşidimiz hayattadır. Böyle mühim meselelere karışmam doğru olmaz. Seni bir mektûpla ona göndereyim. İnşâallah te’sîrini muhakkak görürsünüz.” diye müjde verdi. Kaymakam Derviş Bey, Seyyid Tâhâ Nehri’nin huzûruna varınca, takdim olunan mektûbu okudu. Sonra, Seyyid Tâhâ, hemen Erzincan müşîrine şu meâlde bir emirname yazdı: “Derviş Bey’i sana gönderiyorum, işini mutlaka yap. Senin de bana bir işin düşerse yaparım, vesselâm.” Mektûbu Derviş Bey’e verdi. Derviş Bey mektûbu okudu, tatmin olmadı. “Fakat bundan başka çâre yoktur.” deyip, Erzincan’a yollandı. Bir gece yarısı Erzincan’a ulaştı. “Şimdi bir otele ineyim, yarın müşîrle görüşürüm.” deyip, bir otele gitti. Hemen karşısında polisleri gördü. Meğer bütün otellerin kapısındaki polisler, Derviş Bey’i bekliyormuş. İsmi sordular. Derviş olduğunu anlayınca, hürmet gösterip: “Hemen müşîr Bey’e gidelim.” dediler. Derviş

şerhif-i teşrifleri bir ferace ulaşmış ve kabul edilmiştir. Ve daima rica edendir. Ve hizmetçi gibi dilekçem yüksek taraflarınızdan budur ki, fakirler ve ahali hakkında vazifeleri adalet ve merhametle yapmalarına dikkat etmesi buyrulan ve hayır duaları hakkında duacılarım tarafından kusur vuku bulunmayacağını arz ve tebliği...” Bkz. BOA, İ.HR. Dosya No:92 Gömlek No:4493 Seyyid Taha’dan Musul Mutasarrıfına 17 Zilhicce 1268 (2 Ekim 1852) tarihli mektup; Ayrıca Bkz: Korkusuz, *Nehriden Hazneye*, s.27.

¹⁹⁶ Korkusuz, *Nehri’den Hazneye*, s.20.

Bey: “Gecedir, yatıyor, rahatsız etmiyelim.” dediyse de, Polisler: “Müks’lü Derviş Bey hangi saatte gelirse, derhal bana getirin, uykuda isem uyandırın.” diye emir aldıklarını söylediler. Derviş Bey’i hemen götürüp, müşîre haber verdiler. Müşîr derhal kalkıp, Derviş Bey’in boynuna sarıldı ve “Bu sekizinci gecedir, hazret-i Seyyid Tâhâ, bir an bile uyku ve istirahatime müsâade buyurmadılar; ‘Derviş Bey’i gönderiyorum, işini mutlaka yap, serbest olsun, aksi takdîrde helak olursun.’ buyuruyor.” dedi. Hemen telgrafla Derviş Bey’in tahliye edilmesini, affedildiğini, vazîfesine iade edildiğini bildirdi. Serbest olarak eski yerine gönderdi. Derviş Bey, dönüşünde teşekkür için Nehrî’ye Seyyid Tâhâ hazretlerine gidip, elini öptü: “Sizin yolunuza girip talebeniz olmak istiyorum.” deyince, Seyyid hazretleri: “Arvas’a git, Seyyid Fehîm Efendi, yapacağın vazîfeyi söylesin.” buyurdu.¹⁹⁷ Yaşanılan bu olayda Seyyid Taha Nehri’nin bölgede ne kadar önemli bir şahsiyet olduğunu göstermektedir.

Seyyid Taha Nehri’nin, sadece devlet ile toplum arasında değil zaman zaman iki aşiret arasında da toplumsal huzuru sağlamaya yönelik çabaları olmuştur. Bu çerçevede onun arabuluculuğuyla ilgili anlatılan bir olayda şudur: “Irak’ın Revandız bölgesinde Berzenci aşireti ile Haydari aşireti arasında büyük bir husumet oluşur. Aşiret üyeleri bu fitneyi engelleyemezler, tehlikenin daha da büyümemesi için Seyyid Taha Nehri’ye haber verilir ve araya girmesi istenir. Müslümanlar arası sulhu sağlamak, Kur’an’i bir emir olduğundan Seyyid Taha Nehri, hemen Revandz’a yönelir, her iki aşiret de Seyyid Taha Nehri’nin geldiğini görünce onu karşılayıp kusursuz bir saygı ile ellerini öperler, emirlerini dinler ve barışırlar.”¹⁹⁸ Bu olay Seyyid Taha Nehri’nin, bölge halkı üzerinde dini ve siyasal alandaki itibarını göstermesi açısından kayda değerdir.

2.3. Oğlu Şeyh Ubeydullah Nehri

Seyyid Taha Nehri’nin vefatından sonraki dönem onun oğlu ve torununun bölgedeki siyasi gelişmeler içerisinde yer aldıklarını görüyoruz. Ancak Seyyid Taha

¹⁹⁷ “Taha-i Hakkâri”, *İÂA*, C.18, s.255.

¹⁹⁸ Şemseddin Kırış, “İslam Kimlikli Bir Âlim Modeli Olarak Seyyid Taha”, *Uluslararası Seyyid Taha Hakkâri Sempozyumu Bildirileri*, (24-25-26 Mayıs 2013 Hakkâri), (Ed. Halit Yalçın vd.), İstanbul, 2014. s.188; Ayvalli, s.200.

Nehri, bölgedeki siyasi, sosyal olaylara ümmetçi bir anlayışla yaklaşırken oğlu Şeyh Ubeydullah (1831-1883), torunu Seyyid Abdulkadir, Kürt-İslam ve Kürt-Milliyetçilgi çerçevesinde olaylara yaklaşmışlardır. Osmanlı Devleti'nin merkezileşme eğilimi bu farklılaşmada birinci dereceden etken olmuştur.¹⁹⁹ Seyyid Taha Nehri ve kardeşi Seyyid Salih'in vefatından sonra başa geçen Şeyh Ubeydullah, döneminde de Nakşi-Halidi tarikatının bölgede etkinliği giderek artmıştır.²⁰⁰ 1879 yılından itibaren bölgede hareketlilik artmıştır. Özellikle Botan, Behdinan, Hakkâri ve Erdelan mirliklerine ait topraklar Şeyh Ubeydullah'ın etki alanı içindeydi. Şeyh Ubeydullah Nehri, bu dönemde gerek Osmanlı Devleti gerek İran sınırları içerisinde toplamda 200 köyün sahibiydi. 19. yüzyılda bölgenin en büyük Kürt lideriydi.²⁰¹

Şeyh Ubeydullah'ın²⁰² bu dönemdeki özelliklerini incelediğimizde, dini ve toplumsal bir otorite olarak ortaya çıkmış olması onu bölgedeki Kürt mirlerinden ayırmıştır. Kürt mirlerinin hâkimiyet alanı belli bir bölge ile sınırlı iken Şeyh Ubeydullah'ın Nakşi-Halidiyye bağlantılı dini nüfuzu sayesinde geniş bir bölgeyi etkisi altına almıştır. Dolayısıyla Şeyh Ubeydullah İsyanı (1880) bu açıdan bulundukları alanları koruma çabası içinde olan Kürt mirlerinin ayaklanmalarından farklılık göstermektedir.²⁰³

Şeyh Ubeydullah, her iki devletin bölgede uyguladığı politikalardan memnuniyetsizliğini dile getirmiştir. Hem Osmanlı Devleti hem de İran ile iletişime geçerek Kürtlere yapılan haksızlıkları anlatarak çözüm bulmalarını istemiştir.²⁰⁴ Nitekim İran Kürtlerinin 1836 yılından beri Seyyid Taha Nehri'ye verdikleri vergilerin 1870'lerden itibaren İran hükümeti tarafından toplanması ve İran

¹⁹⁹ Avni Kılıç, *Şeyh Ubeydullah İsyanı*, Mardin Artuklu Üniversitesi SBE, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Mardin, 2014, s.43.

²⁰⁰ Çakır, *a.g.t.*, s.44-45.

²⁰¹ Korkmaz, s.339-340.

²⁰² Dr. Cochran, Şeyh Ubeydullah ile ilgili şu bilgileri aktarmaktadır: "Şeyh çok dindar bir adamdı. Sürekli Allah'tan konuşur ve onun istediklerini yerine getirmeye çalıştığını söylerdi. İnsanlar üzerinde adil bir hâkim, vatandaşları üzerinde ise merhametli bir idareciydi. İran Kürtleri arasında onun tebaası olmayan çok az aşiret vardı." Robert E. Speer, "The Hâkim Sahib" *The Foreign Doctor: A Biography of Joseph Plumb Cochran*, M. D. of Persia, Fleming H. Revell Company, New York, 1911, s.79-80; Kılıç, s.45; Çakır, *a.g.t.*, s.51; Ayrıca Dr. Cochran hakkında şunları söyler: "...Onun karakteri İranlı memurlar ve Türklerle tam bir zıtlık halindeydi. Kendisi veya oğlu, ziyaretlerine gelen kişilerle, konu ne kadar basit olursa olsun, görüşmeye çalışırlardı." Çakır, *a.g.t.*, s.50.

²⁰³ Kılıç, *a.g.t.*, s.85.

²⁰⁴ BOA. Y. PRK. AZJ. Dosya No: 4, Gömlek No: 12, Tarih 1297 Z 14.

askerlerinin yağmaladığı bölgeler için tazminat ödememesi Şeyh Ubeydullah'ın hoşnutsuzluğunun gerekçesi olmuş ve Osmanlılardan yardım istemiştir.²⁰⁵

Şeyh Ubeydullah'ı kendisinden önce gelen diğer Kürt liderlerinden farklı kılan özelliği Osmanlı Devleti ve İran'dan istediklerini? Kürtlerin hakları üzerinden talep? etmesidir. Dr. Cochran'a gönderdiği mektuplar bunu göstermektedir.²⁰⁶ Bu dönemde meydana gelen gelişmelere baktığımızda: Şeyh Ubeydullah'ın, Osmanlı yönetiminden Kürtlerin yaşadığı sıkıntılardan dolayı şikâyetlerde bulunduğu ve Osmanlı Devletinden gerekli tedbirleri almasını, aksi takdirde kendisinin İran'a geçip gerekli tedbirleri alacağını bildirmiştir.²⁰⁷

Şeyh Ubeydullah, İran ve Osmanlı Devletine bakışını ve bölge hakkında ileride tasarladığı fikirlerini taraftarlarına gönderdiği şu mektupla özetlemektedir.

“Nur-u Çeşmim ve Kura-i basirem (gözlerimin nuru ve aydınlığı)

Eğer bu tarafın ahvalini sorarsanız Allah'a şükürler olsun cümlemiz ve tüm ev halkımız sağ ve salimdir. Eğer haberlerden sual ederseniz muhakkak Osmanlı Devleti İran Devletiyle Kürdistan'ın ortadan kaldırılması ve yok edilmesi hakkında tam bir ittifak kurmuşlardır. İnayeti haktan ümit eylerim ki Hûdayı Ta'ala onlara tevfik vermez. Muhakkak biliniz ki her iki taraftan verilen teminat ve söylenilen yumuşak ve barışçıl sözler tamamen yalan ve hileden ibarettir. Her iki tarafın maksat ve gayesi Kürdistan'ı işgal ile istila eylemektir. Sine vilayeti valisi Şeyh Sadi'ye Tahran'dan çekilmiş olunan telgrafname suretinden apaçık bir şekilde bunlar emellerini istihsal için fırsat bekliyorlar ve Sine tarafından tarafıma gönderilen mezkur telgrafname suretini leffen (şifahi) size gönderiyorum ki, gerçek manada gözlerinizi tam açıp İran ve Osmanlı devletlerinin kötü niyet ve fikirlerinin nelerden

²⁰⁵ BOA. HR. TO. Dosya No: 104, Gömlek No: 20, Tarih 1876 11 22; Kılıç, a.g.t, s.50.

²⁰⁶ “500 000’ in üzerinde aileden oluşan Kürtler ayrı bir halktır. Dinleri diğerlerinden farklı, töre ve gelenekleri kendilerine özgüdür. Bu nedenle halklar içinde kötü ve olumsuz bir şekilde tanıtılıyorlar. Aramızdan biri eğer bir günah işlemişse, binlerce masum, iyi niyetli, erdem sahibi insana kötü bir unvan takılıyor. Bütün bunların Türk ve İran iktidarlarının canice uygulamalarından, vurdumduymazlığından kaynaklandığını görebiliyor musunuz? Kendi sorunlarımızı kendimiz halletmek, kendi suçlarımızı cezalandırmada bizzat egemen olmak, bütün diğer milletlerin sahip oldukları haklara aynı şekilde sahip olmak istiyoruz. Suçularımıza gelince hiçbir milletin onlardan zarar görmeyeceğine dair söz vermeye hazırız. Aksi takdirde bütün Kürdistan başkaldıracaktır.” Celile Celil, 1880 Şeyh Ubeydullah Nehri Ayaklanması, İstanbul, 1998, s.129-130; Kılıç, a.g.t, s. .53.

²⁰⁷ BOA. Y. PRK. UM. Dosya No: 4, Gömlek No: 20, Tarih 1297.

ibaret olduğunu etraflıca mütalaa ederek anlayasınız. Ve Hacı Sadi tarafından bendeniz tarafına ulaşmış olan mektubu aynen size gönderdim. Sözün özü; muhakkak biliniz ki Acem'in (İran'ın) Devlet-i Osmaniye'nin yardım ve desteğinden başka bir kurtuluş çaresi yoktur. Osmanlı Devleti'nin sınır boylarına göndermiş olduğu askeri yığınaklarını sadece ve sadece İran'ın kurtuluşu, istek ve arzusu için yapılmıştır. Durum bundan ibarettir. İş öyle bir merkeze gelmiştir ki her cihetçe çalışma ve gayret lazımdır. Öncelikle ve kesinlikle bunu biliniz Sultan Abdülhamit ve yaverleriyle siyasi hususta her ne şekilde olursa olsun iktidarın ve gücün yettiği mertebe kusur etmeyiniz. Eğer onların hükmüyle Devlet-i Osmaniye askerlerini huduttan geri çeker ise güzel bir iş yapmış olurlar veyahut kendiliklerinden Kürdistan için güzel bir yapıyı ortaya koyarlar ise pekala ve eğer Allah etmesin her taraftan ümitsiz olursanız o halde Kürdistan'ın ittifakından ve birleşmesinden başka çare yoktur. Ve bu hususta ne suretle olursa olsun Kürdistan ittifakına ve birleşmesine çalışarak gayret edilmelidir. Elinizden geldiği kadar ol taraflarda gizlice bu hususta çok üstün bir çalışma gayret sarf eyleyin. Eğer Melle Fehim Hazretleri (Şeyh Ubeydullah'ın babasının halifesi) oradaysa İran'ın Devlet-i Osmaniye ile ittihat ve ittifak eylediğini münasip ve maslahata uygun görür iseniz kendisine açıklayınız. Zira korkulur ki hükümet memurlarının yumuşak ve nazik sözlerine ve sahte okşamalarına emniyet ederek kandırılmış olasınız. Artık Hükümet görevlilerinden güven ve emniyetin tamamen kalkmış olduğunu Melle Fehim yakinen bilmelidir. Eğer bunlar fırsat bulsalar gerek bu daileri Şeyh Ubeydullah'ı ve gerek bütün Kürdistan reisleri hakkındaki gizli ve hain planlarını icra etmek isterler. Bunun için düşmanların şerlerini def ile kendimizi muhafaza eylemekten başka çare kalmamıştır. Ve işte bu sebebe mebni (binaen) eğer Melle Fehim orada ise serian geri dönüp ol taraf ahalisini birleştirmeye çalışarak çok gayret sarf etmelidir ki ol tarafın bütün ahali ve aşiretlerini bu tarafa çekerek getirebilsin. Her gün etrafıma hayli miktar asker toplanmış bulunmaktadır. Hatta bu günlerde iki yüz nefer kadar Bradostlar gelip bize iltihak etmişlerdir. Ve hayli kesen dahi peyderpey gelmek üzeredir. Sakın kendimizden gafil olmayalım. Bağdat Vilayeti'nin Meclis Başkâtibi Derviş Efendi bu günlerde Rewanduz'a gelmişlerdir. Aşiretleri teftiş ediyor ve halkı benimle (Şeyh Ubeydullah) beraber olan askerlere karışmamak üzere aldatmağa çalışıyor. Derviş Efendi İran askerlerinin o bölgeye ulaşmasını uzun süre beklemekte

olduğunu ve Derviş Efendi istiyor ki İran askerleri Soma ve Bradost'u zabt ve istila eylesinler. Asakiri Osmaniye Kürdistan üzerine hareket etmiş ve üzerimize elini atmış biz ise hanemizde gafil oturuyoruz. Elbette ve elbette size tavsiye eylediğim adamlardan başka hiçbir kimse ile görüşmeyiniz ve bilgi vermeyiniz. Melle Fehim ile gizlice ahaliyi bir araya toplamak için müzakere ve müşavere edin. Velhasıl maslahatın ehemmiyetine mebni rehavet tembellik etmeyip iş daha ziyade zorlaşmadan önce çıkış çareleri bulunmalıdır.”²⁰⁸ Şeyh Ubeydullah'ın mektubundan da anlaşıldığına göre Kürt-Milliyetçiliği ideolojisine sahip olduğu görülmektedir. Şeyh Ubeydullah İsyanı'nın temel nedenlerinden bir diğeri de, Osmanlı Devleti ile Rusya arasında gerçekleşen 93 Savaşı (1877-1878, Osmanlı-Rus Savaşı)'dır. Savaş sonrası yapılan Berlin Antlaşması'nın (1878) 61. maddesine göre: “Babı Ali Ermenilerin sakin oldukları eyaletlerde mahalli ihtiyaçların gerektirdiği ıslahat ve tanzimatı vakit kaybetmeksizin yapmayı ve Ermenilerin güvenliğini, Çerkez ve Kürtlere karşı korumayı taahhüt etmiştir.”²⁰⁹ Antlaşmanın bu maddesi gereğince Ermenilere ayrıcalık tanınması ve bölgede bir Ermeni devletinin kurulma ihtimalini ortaya çıkarması üzerine Şeyh Ubeydullah: “Bu duyduklarım nedir? Ermeniler Van'da bağımsız bir devlet kuracak, Nasturiler de göndere İngiliz bayrağı çekerek kendilerinin İngiltere'ye tabi olduklarını ilan edeceklermiş”²¹⁰ diyerek bunlara izin vermeyeceğini, bunun için gerekirse kadınları bile silahlandırıp savaşacağını söyleyerek tepki göstermiştir Şeyh Ubeydullah İsyanı'nın ortaya çıkmasında belirleyici faktörlerden biri olmuştur.²¹¹

Şeyh Ubeydullah 1880 yılının haziran ayında Nehri bölgesinde bir toplantı yapmıştır.²¹² Toplantıya Hakkâri, Bitlis, Muş Diyarbekir, Süleymaniye, İmadiye, Bohtan, Oramar, Sason, Siirt, “Van”²¹³ ve İran Kürtler'inden geniş bir katılım

²⁰⁸ BOA. Y. PRK. AZJ. Dosya No: 6, Gömlek No: 118, Tarih 1299 Z 30.

²⁰⁹ Bayram Kodaman, *Şark Meselesi Işığında Sultan II. Abdulhamid Devri Doğu Anadolu Politikası*, Ankara, 1987, s. 25.

²¹⁰ İbrahim Özcoşar, *Merkezileşme Sürecinde Bir Taşra Kenti Mardin (1800-1900)*, Mardin, 2009. s.157. Kılıç, a.g.t, s.51.

²¹¹ Özcoşar, s.157; Kılıç, a.g.t, s.51.

²¹² Çakır, a.g.t, s.55.

²¹³ Şeyh Ubeydullah'ın Van-Erciş ahalisini İran'a karşı cihada davet ettiği Farsça Mektup Dördüncü Ordu Müşirliği tarafından ele geçirilmiştir. BOA. Y. PRK. ASK. Dosya No: 6, Gömlek No: 25, Tarih 1298 Ra 21.

olmuştur.²¹⁴ Şeyh Ubeydullah, İran'da bulunan; Şikak, Mamamş, Mangur, Piran, Zarza, Gavrik, Bane, Herki, Beğzade, Şikaki ve Caf gibi aşiretleri de kendi tarafına çekmeyi başarmıştır.²¹⁵ Osmanlı Devletinden Şeyh Ubeydullaha Katılan aşiretler: “Kahzuri, Keka Osmanî, Remık, Herki, Ago, Bolî, Kurdî, Pızdar, Berdesorî, Bradost, Merwan ve Balık; Aşiret reisleri ise: Keka Osmanî Muhammed Ağa, Aku Muhammed Ağa, Osman Ağa, Kakil ? Ağa Cihangir Beg, Esad Beg, Mustafa Ağalardır.”²¹⁶

1877-1878 yılında meydana gelen Osmanlı-Rus Harbi tüm bölgede ciddi olumsuzluklara yol açmıştır. Hakkârî menşeyli Heriki aşiretinin bir köyü yağmalaması üzerine Gevar Kaymakamı tarafından cezalandırılmalarından dolayı 1879 Haziran ayında İmadiye'liler isyan etmiştir.²¹⁷ Osmanlı-Rus savaşın sırasında gösterdiği yararlılıklardan dolayı bölgedeki Şeyh Ubeydullah, İmadiye'de meydana gelen isyana destek vermiştir.²¹⁸ Osmanlı Devleti İmadiye'de olayların büyümemesi için halkın dağılmasını istemiştir. İmadiyeliler ise ancak Şeyh Ubeydullah'ın isteği üzerine dağılacaklarını bildirmişlerdir.²¹⁹ Bunun üzerine Şeyh Ubeydullah'ı ikna etmek için Şeyh Abdurrahmanzade ile Şeyh Rıza Efendiler şeyhe gönderilmiş. Ayrıca Şeyhe teminat verildiğine dair bir telgrafta Nehrî'ye çekilmiştir.²²⁰ Osmanlı Devleti'nin Şeyh Ubeydullah üzerine yapacağı askeri haekat “Şeyh'in Ermeni Simon vasıtasıyla Rusya konsolosuna müracaat edip İran tarafından cephane, silah, zahire ve gerektiğinde asker verileceği” gibi yardımların yapılacağı söylentileri üzerine harekât durdurulmuştur.²²¹ Meydana gelen bu olay üç ay sonra uzlaşma ile sonuçlanmıştır.²²²

Şeyh Ubeydullah, İran'a hareket etmeden önce Dr. Cochran'a 5 Eylül 1880 tarihinde gönderdiği mektupta, oğlu Seyyid Abdulkadir'i Savuçbulak'a

²¹⁴ Garo Sasuni, *Kürt Ulusal Hareketleri ve 15. Yüzyıldan Günümüze Ermeni-Kürt İlişkileri*, (Çev. Bedros Zartaryan-Memo Yetkin), İstanbul, 1992. s.161.

²¹⁵ Bruinessen, Ağa, Şeyh, Devlet, s. 372; Kılıç, a.g.t, s.59-60.

²¹⁶ Kılıç, a.g.t, s.60.

²¹⁷ BOA. DH. ŞFR. Dosya No:112, Gömlek No:82, Tarih 1295 E 6; Kılıç, a.g.t, s.61.

²¹⁸ BAO. DH. ŞFR. Dosya No: 112, Gömlek No: 24, Tarih 1295 T 24.

²¹⁹ BAO. DH. ŞFR. Dosya No: 112, Gömlek No: 73, 1295 A 29. Kılıç, a.g.t, s.61.

²²⁰ BAO. DH. ŞFR. Dosya No: 112, Gömlek No: 69, 1295 A 26.

²²¹ BAO. DH. ŞFR. Dosya No: 112, Gömlek No: 99, 1295 E 25.

²²² BAO. DH. ŞFR. Dosya No: 112, Gömlek No: 79, 1295 E 04.

göndereceğini belirterek şöyle diyor: “Molla İsmail’i buradaki işlerin gidişatını rahatça anlatabilmesi için gönderiyorum. Sizden Kürdistan’ın gerçek durumu hakkında İngiliz Hükümetini bilgilendirmenizi ve oğlumun Savuçbulak’a gidişine saygı gösterilmesi gerektiğini söylemenizi rica ediyorum.”²²³

İran’a yapılacak askeri harekât öncesi Şeyh Ubeydullah’ın asker sayısı hakkında farklı sayılar verilmektedir. Şeyh Ubeydullahın kuvvetleri 1880 yılı Ekim ayında İran topraklarına geçen kuvvetler üç koldan hareket etmekteydi.²²⁴ İran’a yönelen Mangur Hamza ile Şeyh Ubeydullahın oğlu Seyyid Abdulkadir’in²²⁵ birliği ciddi bir mukavemetle karşılaşmadan “Mahabad’ı” aldılar.²²⁶ Bunuz üzerine İran Şahı Nasruddin, Şeyh Ubeydullah ve oğlu Seyyid Abdulkadir’in saldırılarını durdurması için Osmanlı Devletinden yardım istemiştir.²²⁷ İran ayrıca İngiltere ve Rusya’dan da yardım istemiştir.²²⁸ Yaşanan bu gelişmelere paralel olarak Osmanlı Devleti’de İran sınırını güvenceye almak için önlemler almıştır.²²⁹ Kasım 1880 yılında Şeyh Ubeydullah, kuvvetlerini geri çekmeye başlamıştır.²³⁰ Şeyh Ubeydullah’ın yaptığı İran harekâtının başarısız olmasının temel nedeni İngiltere, Rusya ve Osmanlı’nın karşı tutumları etkili olmuştur.²³¹ İran’ın yönetiminin Sunni halka karşı sert tutumu Şeyh Ubeydullah’ın tekrar harekete geçmesine neden

²²³ Celil, s.129. Kılıç, *a.g.t.*, s.63.

²²⁴ Rev. S. G. Wilson, *Persian Life and Customs With Scenes and Incidents of Residence and Travel in The Land of The Lion and The Sun*, Student Missionary Campaign Library-Fleming H. Revell Company, Chicago, 1895, s. 111; Kılıç, *a.g.t.*, s.63-64; Çakır, *a.g.t.*, s.52-53.

²²⁵ Osmanlı Arşiv Blgelerinde Seyyid Abdulkadir’in nirlüğının 8 ile 10 bin kişi olduğu söylenmektedir. BOA. Y. A. RES. Dosya No: 8, Gömlek No: 7, Tarih 1297 Za 09.

²²⁶ Mahabad’ta (Savuçbulak) Padişah adına hutbe okutmaları Osmanlı devletine bağlı olduklarını göstermeleri açısından önemlidir. BOA. Y. PRK. EŞA. Dosya No: 2, Gömlek No: 71, Tarih 1298 Z 29.

²²⁷ BOA. Y. PRK. BŞK. Dosya No: 3, Gömlek No: 64, Tarih 1297 Za 11.

²²⁸ Celil, s.102.

²²⁹ Erzincan’dan Ferik Nafiz Paşa’dan Harbiye Nezaretine gönderilen 26 Teşrin Evvel 1296 (7 Kasım 1880) tarihli şifreli telgrafta: “Ehli kıyam mağa peyapı dahi zapt ettiler Meşhed’e de girdiler. İran’ın Meşhed’den bed’enle başlamak bütün Kürdistan ittifaktadırlar. Cemiyetleri yetmiş bin raddesine erdi. İran’ın askeri hala görünmüyor ve başa çıkamayacağı anlaşıyor. Şimdi Azerbaycan hükümetleri Ubeydullah idaresindedir. Kürdistan havalisinde yakında ilan-ı istiklaliyet etmesi me’muldur. İş gittikçe kesb-i ehemmiyet ediyor. Halin bizim tarafa olacak su-i tesirâtı pek büyüktür. Taburların mevcutları pek az bulunduğundan hiç olmaz ise dörder yüz iblağ olunmak üzere kura’ neferat-ı cedidesinden Laz ve Türk olarak iki bin beş yüz neferin serian tertip ve cemi’yle peyderpey idaresi ve yağmurlukları ve bin sandık cephaneye ile bir batarya dağ topunun gönderilmesi ve Erzurum’daki tabur alınamayacağından sekizinci nişancı taburunun serian ikmal-ı nevaki’ ile ve dört yüz mevcutlu sevk buyrulması ve istenilen akçe bakiyesinin hatırdan çıkarılmaması ehemmiyetle rica olunur. BOA. Y. PRK. ASK. Dosya No: 4, Gömlek No: 76, Tarih 1297 Z 04.

²³⁰ Kılıç, *a.g.t.*, s.69.

²³¹ Korkmaz, s.341-342.

olmuştur.²³² Şeyh Ubeydullah, Haydaranlı Musa ve Muhammed Ağalara mektup göndererek İran'a karşı desteklerini istemiştir.²³³ Ayrıca Revanduz'da İran'ın zulümden kaçan Kürtler Şeyh Ubeydullah ile anlaşarak savaş hazırlıklarına başlamışlardır.²³⁴ Yaşanan bu gelişmeler üzerine Osmanlı'nın Tahran Sefaretinin yaptığı araştırmalar sonucunda şu bilgileri aktarmaktadır. “Şeyh Ubeydullah'ın Müslüman ve Hıristiyan halkı birleştirerek onların hukuklarını muhafaza edeceği bahanesiyle bir isyan hareketine hazırlandığı İran ve diğer devletler tarafından, Osmanlı Devleti'ne bildirilmektedir. Şeyh'in Osmanlı sınırında olması ve böyle bir harekete kalkışmayacağı konusunda herhangi bir garanti verilememesi, genel kamuoyunu Osmanlı aleyhine çevirmiştir. İran Şahı ise, Şeyh'in verdiği bunca zarara rağmen, bölgeden uzaklaştırılmasını dahi istemediğini, sadece Osmanlı'nın, Şeyh'in bir daha böyle bir şey yapmayacağına ve Osmanlı tarafındaki Kürt aşiretlerin böyle bir duruma karıştırılmayacağı konusunda garanti vermesini istediğini bildirmiştir. Aslında Şeyh'in bir daha ayaklanmayacağına inanılsa, garanti verilerek bu iş halledilebilir. Ancak yapılan incelemeler ve alınan istihbarata göre İran'ın ve diğer devletlerin amaçladıkları şudur; Osmanlı böyle bir garanti verdikten sonra devreye girilerek Şeyh yeniden ayaklandırılacak ve böylece:

1. İran Osmanlı'dan zararlarına karşı tazminat talep edebilecek
2. Rusya ve İngiltere İran taraftarlığına kalkışacak
3. Ermenistan ve Kürdistan'ın muhtariyetleri talep edilecek.

Zaten Rusya'nın Türkmenler aleyhinde Göktepe bölgesini işgali ve İngiltere'nin buna ses çıkarmaması, bu iki devletin Asya konusunda uzlaştıklarını göstermektedir. Kürtler konusunda da Rusya ve İngiltere'nin ortak davranacağı his olunmuştur. Bu nedenle Şeyh ve oğullarıyla görüşülüp, iyi niyetle ikna edilerek derhal sınırdan uzaklaştırılmaları gerekmektedir. Bu konularda istihbarat için Tahran'a gitmiş olan Sipahsalar'ın (Serasker askerlerin en büyük âmiri anlamında kullanılan bir tabir) verdiği bilgiye göre; Osmanlı'nın bölgedeki askeri gücünün

²³² BOA. Y. A. HUS. Dosya No: 166, Gömlek No: 49, Tarih 1298 S 16.

²³³ BOA. Y. A. HUS. Dosya No: 167, Gömlek No: 15, Tarih 1298 Ca 08.

²³⁴ BOA. Y. PRK. MYD. Dosya No: 1, Gömlek No: 85, Tarih 1298 Ra 25.

yetersiz olduğu ve bu kuvvetlerle bölgedeki asayiş sağlamayacağı, Şeyh'in ikamet ettiği Nehri bölgesinin Osmanlı nüfuzu dışında bir alan olması nedeniyle kolayca müdahale edilemeyeceği ve Şeyh'in hem Osmanlı depolarından, hem de başka yollardan yeni silahlar edinmekte olduğu bildirilmiştir. Ayrıca Sipahsalar, Osmanlı'nın bölgeye müdahale edemeyeceği düşüncesi nedeniyle, İran'ın bölgeye müdahale edebileceğini söylemiştir. Bu konu görüşülmüş ve alınan diğer bilgilerle beraber, Şeyh'in Mart sonunda İran'a karşı bir harekete girişeceği saptanmıştır. Zaten Şeyh'in Erciş'e gönderdiği mektupta bu açıklandığı gibi, bu isyanın Osmanlı ve Avrupa devletlerince de desteklendiği bildirilmiştir. Şeyh Ubeydullah'ın, yapılan görüşmelerde defalarca isyan etmek gibi bir niyetinin olmadığını söylemesine rağmen, isyan hazırlığı içinde olduğu anlaşılmıştır. Bu nedenle gerekli tüm askeri tedbirlerin alınması gerektiğini söylemiştir.”²³⁵ Bu belgeler ışığında Şeyh Ubeydullah İsyanında Osmanlı Devleti, İran, İngiltere ve Rusya'nın kendi çıkarlarına göre hareket ettiği anlaşılmaktadır. Ayrıca Şeyh Ubeydullah'ın aşiretleri ayaklandırmaya yönelik yaptığı çalışmaların Osmanlı Devleti ile bir ilgisi bulunmadığını söylemesi Şeyhe destek vermediğini doğrular niteliktedir.²³⁶ Bu konu ile ilgili İngiliz Binbaşı Trotter, Osmanlı'nın Şeyh Ubeydullah'a destek vermesini ve Kürtleri desteklemesinin Osmanlı Devleti'nin temel politikalarına ters düştüğünü belirtir.²³⁷

Şeyh Ubeydullah'ın Nehri'ye dönmesinden sonra Osmanlı Devleti Şeyhi bölgeden uzaklaştırmak istemişse de bölgede yeterli askerin bulunmaması ve kış şartlarından dolayı bu plan ertelenmiştir. Osmanlı Devleti'nin Tahran sefaretinden çekilen telgrafta: İran'ın Rusya tarafından desteklendiği, Kürt sorununun ivedilikle halledilmesi ve Şeyh Ubeydullah'ın bir an önce İran sınırından uzaklaştırılması gerektiğini söylemiştir. Aksi durumda bu olayın Bulgar meselesinden daha büyük sonuçlara yola açacağını belirtmiştir.²³⁸ Bu gelişmeler yaşanırken Şeyh Ubeydullah'ında İran'a yeni bir harekât için hazırlık yaptığını gören Osmanlı Devleti, İngiltere, Rusya ve İran'ın baskıları sonucu ve Şeyhin İran'a iltica etme

²³⁵ BOA. Y. A. RES. Dosya No: 10, Gömlek No: 12, Tarih 1298 R 18.

²³⁶ BOA. A. MKT. MHM. Dosya No: 486, Gömlek No: 62, Tarih 1298 Ca 29.

²³⁷ Kılç, a.g.t, s.73.

²³⁸ BOA. Y. PRK. HR. Dosya No: 5, Gömlek No: 63, Tarih 1298 R 14.

ihtimaline karşı Şeyh Ubeydullah'ı İstanbula davet etmiştir.²³⁹ Şeyh Ubeydullah, 1881 yılında İstanbul'a gitmiştir.²⁴⁰ Şeyh Ubeydullah bir yıl İstanbul'da kaldıktan sonra bir Rus vapuru ile Rus iskelelerinden geçerek Tiflis ve Revan yolu ile Nehrî'ye geçmiştir.²⁴¹ Şeyh Ubeydullah'ın İstanbuldan ayrıldığını fark eden Osmannlı Devleti, Batum ile Tiflis'e telgraflar çekerek Şeyh'in yakalanmasını istemiştir. Yapılan tahkikatta Şeyhin Tiflis'ten geçip Hakkâri'ye gittiği belirtilmiştir.²⁴² Şeyh'in Başkale'den geçeceğini haber alan Başkale kaymakamı onu yakalamak istemişse de bu yakalama teşebbüsü başarısız olmuştur.²⁴³

Şeyh Ubeydullah'ın Nehrî'ye dönmesiyle İran tarafında hareketlenme başlamıştır. Salmas'a gelen Emir Nizam, Şeyh Ubeydullah'ın Hakkâri'ye gelişi ile ilgili bir duyuru yayınlayarak Bölgede bulunan aşiretleri Şeyhe uymama konusunda uyarmıştır.²⁴⁴ Şeyh Ubeydullah'ın tekrar İran'a saldırı hazırlıkları yapması üzerine Osmanlı Devleti Şeyh Ubeydullah'ı sürgüne göndermeye karar vermiştir.²⁴⁵ Nitekim Şeyh Ubeydullah'ı bölgeden uzaklaştırmaya ve İstanbul'a gelmeye zorlayan Osmanlı Devleti, Şeyhi teslim almak istesede Devlete bağlılığını bildiren Şeyh Ubeydullah teslim olmamıştır. İstanbul'a gitmesinin bölge halkını olumsuz etkileyeceğini belirten şeyh, daha önceki gidişinde Kürdistan'ın içinde bulunduğu olumsuz durumu Padişaha ve devlet adamlarına anlattığını ancak hiçbir sonuç alamadığını söylemiştir.²⁴⁶ Şeyh Ubeydullah'ı ikna edemeyen Osmanlı Devleti Erzurum, Bitlis, Van ve Revanduz'dan bölgeye asker takviyesi yapmıştır.²⁴⁷ Ayrıca Osmanlı Devleti İran ile anlaşarak İran tarafında bulunan Mamiş, Mangur ve Hemavend aşiretlerinin Şeyh'e yardım etmesini önlemek ve Şeyhi teslim olmaya çalışmıştır.²⁴⁸ Şeyh Ubeydullah, Nehri'de kalmak istemişse de Osmanlı Devleti'nin baskısı sonucunda

²³⁹ BOA. HR. SYS. Dosya No: 82, Gömlek No: 46, Tarih 1881 02 08; BOA. Y. A. RES. Dosya No: 10, Gömlek No: 26, Tarih 1298 R 29; BOA. Y. A. RES. Dosya No: 10, Gömlek No: 59, Tarih 1298 Ca 18; Kılıç, *a.g.t.*, s.74.

²⁴⁰ Wilson, s.119.

²⁴¹ BOA. Y. PRK. ASK. Dosya No: 14, Gömlek No: 40, Tarih 1299 Za 07.

²⁴² BOA. HR. SYS. Dosya No: 82, Gömlek No: 42, Tarih 1880 10 13.

²⁴³ BOA. Y A. HUS. Dosya No: 171, Gömlek No: 37, Tarih 1299 L 03; Celil, s.115; Kılıç, *a.g.t.*, s.75.

²⁴⁴ BOA. Y. PRK. ASK. Dosya No: 15, Gömlek No: 18, Tarih 1299 Z 25.

²⁴⁵ BOA. Y. A. RES. Dosya No: 10, Gömlek No: 12 Tarih 1298.R.18.

²⁴⁶ BOA. Y. PRK. AZJ. Dosya No: 4, Gömlek No: 96, Tarih 1298 Za 18; Kılıç, *a.g.t.*, s.76.

²⁴⁷ Kılıç, *a.g.t.*, s.77.

²⁴⁸ BOA. Y. PRK. ASK. Dosya No: 14, Gömlek No: 20, Tarih 1299 L 15.

Musul'da ikamet etmeyi kabul etmiştir.²⁴⁹ Ancak Rusya ve İran'ın, Musul'un bölgeye yakın olduğuna itiraz ederek Şeyh Ubeydullah'ı Arabistana göndermelerini istemiştir.²⁵⁰ Osmanlı Devleti, Şeyh Ubeydullah'ı Hicaz'a gönderme kararı almıştır.²⁵¹ Şeyh Ubeydullah ise Musul'a gitmekte ısrar etmiş²⁵² kendisine izin verilmezse batılı devletlere ya da İran'a sığınacağını bildirmiştir.²⁵³ Osmanlı Devleti Şeyh Ubeydullah'ı ikna etmek için Nehri'ye asker yığmış kendisiyle görüşerek ikna edilmiştir. Şeyh Ubeydullah Osmanlılarla çatışmayacağını söyleyerek çevresindeki aşiretleri dağıtmış, yanında 200-300 kişiyi tek bırakmıştır.²⁵⁴ Ancak Şeyh'in yol hazırlıklarını ağırdan alması üzerine Osmanlı ordusu saldırıya geçmiştir.²⁵⁵ Şeyh Ubeydullah direnmeden teslim olmuştur.²⁵⁶ Şeyh Ubeydullah, elli kişilik mahiyetiyle Musul'a gönderilmiştir.²⁵⁷ Musul'da yaklaşık bir ay kaldıktan sonra, Şeyh, Kilis, İskenderun ve Beyrut üzerinden Medine'ye ulaşmıştır.²⁵⁸ Şeyh Ubeydullah, Ekim 1883 yılında Mekke'de koleradan vefat etmiştir. Oğlu Seyyid Abdulkadir Nehri'ye dönmek istemişse de bu isteği kabul edilmemiştir.²⁵⁹ Şeyh Ubeydullah'ın mezarı Mekke'de "Cennet-ül-mualla" kabristanında bulunmaktadır.²⁶⁰

Böylece Seyyid Taha Nehri'nin oğlu olan Şeyh Ubeydullah, amcası Seyyid Salih'den sonra Nakşi-Halidi tarikatının başına geçer. Şeyh Ubeydullah, Berlin Antlaşması uyarınca kurulması düşünülen Ermeni devleti fikrine karşı siyasi otorite boşluğundan da istifade İran'a bir harekât düzenlemiş fakat başarılı olamamıştır. Bölgede ondan sonraki dönemde sosyal ve siyasal faaliyetler oğlu Seyyid Abdulkadir tarafından sürdürülmüştür.

²⁴⁹ BOA. Y. PRK. UM. Dosya No: 5, Gömlek No: 39 Tarih 1299 L 21.

²⁵⁰ BOA. Y.A. HUS. Dosya No: 172, Gömlek No: 32, Tarih 1300 S 05.

²⁵¹ BOA. Y. PRK. BŞK. Dosya No: 6, Gömlek No: 49, Tarih 1299 L 06.

²⁵² BOA. Y. PRK. AZJ. Dosya No: 6, Gömlek No: 1, Tarih 1299 Za 05.

²⁵³ BOA. Y. PRK. UM. Dosya No: 5, Gömlek No: 40, Tarih 1299 Za 05; Kılıç, *a.g.t.*, s.77.

²⁵⁴ BOA. Y. PRK. AJZ. Dosya No: 6, Gömlek No: 7, Tarih 1299 Z 22; BOA. Y. PRK. ASK. Dosya No: 14, Gömlek No: 39, Tarih 1299 Za 6; Kılıç, *a.g.t.*, s.77.

²⁵⁵ BOA. Y. PRK. BŞK. Dosya No: 7, Gömlek No: 7, Tarih 1300 M 17; BOA. Y. PRK. ASK. Dosya No: 18, Gömlek No: 39, Tarih 1300 Ş 07.

²⁵⁶ BOA. Y. PRK. DH. Dosya No: 1, Gömlek No: 48, Tarih 1300 M 17.

²⁵⁷ BOA. Y. PRK. ASK. Dosya No: 15, Gömlek No: 11 Tarih 1299 Z 20.

²⁵⁸ BOA. İ. DH. Dosya No: 878, Gömlek No: 70045, Tarih 1300 R 29.

²⁵⁹ BOA. Y. PRK. UM. Dosya No: 6, Gömlek No: 23, Tarih 1301 M 06; Speer, s.101; Kılıç, *a.g.t.*, s.79.

²⁶⁰ Komisyon, "Seyyid Ubeydullah-i Hakkârî", *İÂA*, C.18, İstanbul, ts, s.211; "Taha-i Hakkârî", *İÂA*, C.18, s.257.

2.4. Torunu Seyyid Abdulkadir ve Kürt Teali Cemiyeti

Seyyid Abdulkadir Nehri (1851-1925), Osmanlı Devletinde Şura-yı Devlet Reisliği ve Ayan Meclisi üyeliği yapmıştır. Kendisi Hakkâri ilinin Şemdinli ilçesindendir. Babası Şeyh Ubeydullah Nehri'dir.²⁶¹ Seyyid Abdulkadir, 1880'de babası Şeyh Ubeydullah'ın çıkardığı isyanda bilfiil yer almış olup isyan sonrasında İstanbul'da gözetim altında tutulmuştur.²⁶² Seyyid Abdulkadir Nehri, İttihad ve Terraki ile yakınlaşması neticesinde Sultan II. Abdülhamid tarafından Medine'ye sürgüne (1896) gönderilmiştir.²⁶³ Daha sonra 1908'de II. Meşrutiyetin ilanıyla İstanbul'a dönerek siyasi faaliyetlerine devam etmiştir. Seyyid Abdulkadir Nehri, Hürriyet ve İtilaf Fırkasının kurucuları arasında yer almış ve Mart 1919'da Damat Ferid Paşa Hükümeti'nde Şuray-ı Devlet (Danıştay) başkanı olmuştur.²⁶⁴ Seyyid Abdulkadir Nehri, Hürriyet ve İtilaf Fırkası'yla kurduğu yakın ilişkilerden yararlanarak Büyük Ermenistan Projesine karşı Hürriyet ve İtilaf Fırkası ile yaptığı anlaşma gereği Muhtar bir Kürdistan kurulması konusunda anlaşma imzalamışlardır.²⁶⁵

Seyyid Abdulkadir Nehri, Birinci Dünya Savaşı sonrası dönemde Osmanlı Devleti'nde yaşanan süreci ve dağılma tehlikesini göz önünde bulundurarak siyasi faaliyetlerine devam etmiştir. Bu faaliyetler sonucunda 1918'de Seyyid Abdulkadir Nehri, Said Nursi, Dr. Abdullah Cevdet, Mehmet Şükrü Sekban, Halil Hayali, Şükrü Baban, Kamuran Ali Bedirhan, Bababnzade İsmail Hakkı, Muhammed Mihri, Memduh Selimbegi'nin de içinde olduğu heyet Kürt Teali Cemiyetini kurmuştur.²⁶⁶

Kürt Teali Cemiyeti, İstanbul ve Diyarbakır olmak üzere iki merkezli örgütlenmişlerdir.²⁶⁷ Ayrıca Doğu ve Güneydoğu'da; Mauretü'l Aziz, Arabgir, Garzan, Hozat, Erzurum, Van, Sivas-Koçgiri Bölgesinde; Ümraniye, Beypınarı,

²⁶¹ İsmail Göldaş, *Kürdistan Teâlî Cemiyeti*, İstanbul, 1991, s.16.

²⁶² Demir, "Kürdistan Teali Cemiyeti", s.391.

²⁶³ Göldaş, s.18; Çamsoy, *a.g.t.*, s.71; Demir, "Kürdistan Teali Cemiyeti", s.392.

²⁶⁴ Zeynep Çamsoy, *Millî Mücadele Döneminde Kürdistan Teali Cemiyeti (1918-1927)*, Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2007, s.71-72.

²⁶⁵ Behçet Cemal, *Seyh Said İsyanı*, İstanbul, 1995, s.14.

²⁶⁶ Çamsoy, *a.g.t.*, s.70-101; Demir, "Kürdistan Teali Cemiyeti", s.393.

²⁶⁷ Serbesti Gazetesi, Costantinople (İstanbul), 29 Nisan 1919.

Celalli, Sincan, Hamazımara, Domurca ve Siirt'te birer şube açmışlardır.²⁶⁸ Cemiyetin basın-yayın organları ise şöyledir: 1918 Kasımından itibaren yayın yapan ve 25 sayı çıkarabilen Jin Dergisi, Kürtçe'nin Kurmanci-Sorani lehçeleri yanında Türkçe yayın yapmıştır.²⁶⁹ Ayrıca Jin (Yaşam) Dergisi'nin yanı sıra Serbesti gazetesi,²⁷⁰ Kürdistan dergisi²⁷¹ Bağdat'taki "Bangî Hak" gazetesi diğer yayın organlarıdır.²⁷²

Paris Barış Konferansı'na (18 Ocak 1918) Kürtler'i temsilen Şerif paşa, Bedirhan Süreyya ve Dersim mebusu Lütfü Fikri beyler²⁷³ gönderilmiştir.²⁷⁴ Temsilcilerden Şerif Paşa²⁷⁵ "Amerikan Başkanı Wilson tarafından ilan edilen milliyet prensibine riayetkârız."²⁷⁶ "Kürtlerin dört bin senelik mazi-i tarihisi olan ve Wilson esasına istinaden hukuk-u milliye ve medeniyesini talep etmektedir."²⁷⁷ Görüşünü ileri sürerek Konferansta Kürtlerin haklarının savunulması, Ermeni iddialarını asılsız olduğu²⁷⁸ ve Kürtlerinyaşadığı yerlerin İran'a²⁷⁹ bırakılmamasını savunmuştur. Paris Barış Konferansı sürerken Seyyid Abdulkadir, Kürtlerin yaşadığı bölgelerin kuzey ve güney²⁸⁰ olarak bölüneceği iddialarına karşın böyle bir durumun

²⁶⁸ Tarık Zafer Tunaya, *Türkiye'de Siyasal Partiler, Mütareke Dönemi (1918-1922)*, C.2. İstanbul, 1986. s.190. Demir, "Kürdistan Teali Cemiyeti", s.395.

²⁶⁹ Demir, "Kürdistan Teali Cemiyeti", s.395.

²⁷⁰ Serbesti Gazetesi, Costantinople (İstanbul), 2 Mayıs 1919; Serbesti Gazetesi, Costantinople (İstanbul), 28 Nisan 1919.

²⁷¹ Kürtçe ve Türkçe olmak yayın yapmaktadır. Serbesti Gazetesi, 3 Mayıs 1919.

²⁷² Tunaya, s.190; Demir, "Kürdistan Teali Cemiyeti", s.395.

²⁷³ Lütfü Fikri Bey'in sulh konferansında Kürtlerin hukuku ile beraber, bilvesile Türklerin de haklarını siyanete çalışacağı tabiidir. Serbesti Gazetesi, Costantinople (İstanbul), 4 Mayıs 1919.

²⁷⁴ Serbesti Gazetesi, Costantinople (İstanbul), 2 Mayıs 1919; Serbesti Gazetesi, Costantinople (İstanbul), 28 Nisan 1919.

²⁷⁵ "Paris Barış Konferansı'na katılan Şerif Paşa'nın Amerikan Başkanı Wilson tarafından kabul olunarak müşarünileyhe Kürtler ile ilgili bir muhtıra vermiştir. Mezkûr muhtırada Kürt tarihi ve örfü hakkında müstakil tedkikatta bulunulduğu gibi Kürdistan hakkında Kürtlerin nokta-i nazarı uzun uzadıya izah edilmiştir. İzahat-ı mezkûreyi bizzat Şerif Paşa'dan istima' eden Amerika reis-i cumhuru Wilson muhtırayı alarak konferansa tevdi' edeceğini beyan eylemiştir." Serbesti Gazetesi, Costantinople (İstanbul), 5 Mayıs 1919.

²⁷⁶ Serbesti Gazetesi, Costantinople (İstanbul), 7 Mayıs 1919.

²⁷⁷ Serbesti Gazetesi, Costantinople (İstanbul), 14 Mayıs 1919.

²⁷⁸ Ermenilere verilecek yerlerde Kürtlerin çoğunlukta olduğu ve Ermeni nüfusunun ancak %20'ye tekabül ettiği belirtilerek tepki gösterilmiştir. Serbesti Gazetesi, Costantinople (İstanbul), 26 Kânunuevvel 1918.

²⁷⁹ Seyyid Abdulkadir, İran'ın Kürtlerin yoğun yaşadığı bölgeleri kendi sınırlarına dahil etmesine sert tepki göstermektedir. Serbesti Gazetesi, Costantinople (İstanbul), 11 Mayıs 1919.

²⁸⁰ Kürtlerin yoğun olarak yaşadığı bölgelerin Irak hükümet-i arabiyesine ilhak olunacağına tepki gösterilmektedir. Serbesti Gazetesi, Costantinople (İstanbul), 11 Mayıs 1919.

oluşturacağı sakıncalara dikkat çekerek Kürtler'in Paris Konferansı'ndaki temsilcilerine mektup²⁸¹ gönderip onları uyarmıştır.²⁸²

Paris Barış Konferansı'nda Doğu ve Güneydoğu Anadolu üzerinde hak iddia eden Ermeni Boghos Nubar Paşa ile Kürt Şerif Paşa 20 Kasım 1919'da ortak bildiri yayınladılar.²⁸³ Yayımlanan bu ortak bildiri Osmanlı Mebusan Meclisi'nin tepkisine neden olmuştur. Bildiri hakkında ayrıca Seyyid Abdulkadir Nehri'nin, Fransız "Jurnal d'Orient" gazetesine yapmış olduğu açıklama sebebiyle kendisi hakkında soruşturma açılmıştır. Seyyid Abdulkadir Nehri, bilahere mecliste yaptığı açıklamada adı geçen açıklamayı yapmadığını dile getirmiştir.²⁸⁴

Dönemin gazetelerinden olan "Sebilürreşad"da bu konu hakkında açıklama yapan Said Nursi'ye atfedilen açıklama ise şöyledir: "Kürtler ecnebi himayesinde bir muhtariyeti kabul etmektense ölümü tevcih ederler. Eğer Kürtler'in serbesti iştikayesini (özgürlük istekleri) düşünmek gerekirse bunu Bagos Nubar ve Şerif Paşa değil Devlet-i Aliyye düşünür. Hülasa Kürtler bu hususta kimsenin tavassut ve müdahalesine muhtaç değildir." diye açıklamada bulunmuştur.²⁸⁵

Paris Barış Konferansı sırasında meydana gelen olaylardan dolayı Şerif Paşa delege olmaktan vazgeçmiştir. Bu durumda Kürt Teali Cemiyeti ve Kürt haklarını olumsuz etkilemiştir. Bu gelişmelerden sonra Seyyid Abdulkadir Nehri Kürt cemiyetleri adına 17 Mayıs 1920'de konferans başkanlığına gönderdiği mektupta Kürtlerin temsil edilmemesi sebebiyle burada alınan kararlar Kürtler için bağlayıcı olmayacaktır.²⁸⁶

²⁸¹ "Konstantinople, 2 Ekim 1919

Sayın Başkan, Kürtlerin çoğunlukta olduğu bölgelerin Güney ve Kuzey olarak iki farklı bölgeye ayrılmasına tepki göstererek bu durumun bölgedeki sorunları derinleştireceğini belirtmektedir. Paris Yüksek Konsey Başkanlığına. Senatör Seyyid Abdulkadir Kürt Ligi Merkez Komitesi Başkanı." Naci Kutlay, *İttihat Terakki ve Kürtler*, Ankara, 1992. s.303-304; Göldaş, s.173-174; Çamsoy. *a.g.t*, s.131.

²⁸² Çamsoy, *a.g.t*, s. 128-13; Demir, "Kürdistan Teali Cemiyeti", s.398.

²⁸³ M.S. Lazarev, *Emperyalizim ve Kürt Sorunu (1917-1923)*, (Çev. Mehmet Demir), Ankara, 1989, s.168.

²⁸⁴ Demir, "Kürdistan Teali Cemiyeti", s.398.

²⁸⁵ Bediüzzaman Said Nursi, *İçtimai Dersler*, İstanbul, 2006, s.580; Demir, "Kürdistan Teali Cemiyeti", s.398

²⁸⁶ Demir, "Kürdistan Teali Cemiyeti", s.399.

San Remo Konferansı'nda (18-26 Nisan 1920) alınan kararlara göre Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da Kürtler'in çoğunlukla yaşadığı bölgelerde bir Ermenistan kurulacağı ve İngiliz himayesinde Küçük bir Kürdistan kurulacağı anlaşıncı bu durum Kürt Teali Cemiyeti arasında bir infiale sebep olmuş yapılan tüm girişimlere rağmen bir sonuç alınamamıştır. Osmanlı Devleti'nin teslimiyetçi durumunda İtilaf devletlerinin bölgeyi işgalini kolaylaştırmıştır.²⁸⁷ Kürt Teali Cemiyeti heyeti İstanbul'da bulunan Amerikan, İngiliz, Fransız komiserlerini ziyaret ederek Kürtler'in mevcut durumu hakkında görüşmüşlerdir. Amerikan komiseri ile yapılan toplantıda Kürtler tarafından kurulacak devletin sınırlarının denizlere ulaşması gerektiğini söylemişlerdir. Amerikan Konsolosu ise bunun mümkün olmadığını ve Ermenistan'ın bölgede kurulacağını söylemesi üzerine Said Nursi de: "Kürdistan eğer deniz sahilinde olsaydı dirinotlarınızla (savaş gemileri) belki bu kararı tatbik edebilirdiniz. Fakat Kürdistan dağlarına dirinotlarınız çıkamaz, bu kararınızda tatbik edilemez." demiştir.²⁸⁸

Kürt Teali Cemiyeti arasında da süreç içerisinde farklı görüşler ortaya çıkmıştır. Seyyid Abdulkadir Nehri, Osmanlı ve Hilafete bağlı özerk bir yapı fikrini savunurken Bedirhaniler kanadı ise Bağımsız bir devletin kurulmasını savunmuşlardır. Bu dönemde Kürt Teali Cemiyeti'nde yaşanan tartışmalar ve Kürt ileri gelenleri arasında geçmişe dayanan çekişmeler sonucunda Seyyid Abdulkadir Nehri, İstanbul'da kalmış, Bedirhaniler de Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgesine geçip teşkilatlanma çalışmalarına girişmişlerdir.²⁸⁹ Kürt Teali Cemiyetinde yaşanan bu gelişmeleri Osmanlı Devleti yakından takip ederek önlemler almıştır.²⁹⁰

Kürt Teali Cemiyeti'nde yaşanan ayrılıklar sonucunda cemiyetin siyasi gücü zayıflamıştır. Ekim 1918'de başlanan şubelerinin kapatılması çalışmaları konusundaki rahatsızlıklarını dile getirmek ve bölgede bulunan şubelerinin açılması için Dahilye Nazırı ile görüşmeler yapılmıştır.²⁹¹ Kürt Teali Cemiyeti'nin faaliyetleri

²⁸⁷ Demir, "Kürdistan Teali Cemiyeti", s.401-402.

²⁸⁸ Demir, "Kürdistan Teali Cemiyeti", s.401-402. Çamsoy, *a.g.t.*, s.156-157.

²⁸⁹ Göldaş, s.194-195; Demir, "Kürdistan Teali Cemiyeti", s.403-404.

²⁹⁰ BOA. DH.EUM.AYŞ. Dosya No:11, Gömlek No:24, Tarih:1337 Ş 21; BOA. MV. Dosya No:216 Gömlek No:39, Tarih: 1337 N 19.

²⁹¹ BOA. DH.ŞFR. Dosya No: 635, Gömlek No: 18, Tarih: 1335 H 22.

1920 yılına kadar devam etmiştir.²⁹² Seyyid Abdülkadir Nehri, Kürt Teali Cemiyeti'nin kapanmasından sonra da farklı yollarla siyasi çalışmalarını sürdürmüştür. Ancak 1925'te yaşanan Şeyh Said İsyanı'nda da hareketi örgütleyici bir rol oynadığı gerekçesiyle İstiklal Mahkemeleri'nde yargılanmıştır.

Seyyid Abdulkadir Nehri, Diyarbakır'daki İstiklal Mahkemeleri'nde 1925 yılında verdiği ifade de şöyledir: “Bu mukavele mucibince Kürdistan'a bir muhtariyet verecektik; fakat bunu Hükümet-i Osmaniyeden ve Hilafet-i İslamiye'den ayrılmadan yapacaktık. Mukaveleyi imza edenler bizden (Kürt Teali Cemiyeti'nden) Said-i Nursi ve Mehmet Ali Bedirhan, Hürriyet ve İtilaf'tan ise Vasfi, Zeynelabidin ve Sabri Hoca vardır.” demiştir.²⁹³

1925 yılında Diyarbakır'da İstiklal Mahkemeleri'nde yargılanan Seyyid Abdulkadir Nehri, her ne kadar yaşanan olaylarla ilgisi bulunmadığını, isyan çıktığı sırada kendisinin İstanbul'da bulunduğunu söylese de, 27 Mayıs 1925'te Seyyid Abdulkadir, oğlu Seyyid Muhammed²⁹⁴, Şeyh Said ve bazı Kürt ileri gelenleriyle birlikte Diyarbakır Dağkapı Meydanı'nda idam edilmekten kurtulamamıştır.²⁹⁵ Böylece Seyyid Taha Nehri, Seyyid Übeydullah Nehri ve Seyyid Abdulkadir Nehri ile devam eden Nakşi Halidi Tarikatının Kürdistan coğrafyasındaki dini ve siyasi otoritesi büyük oranda ortadan kalkmıştır.

²⁹² Göldaş, s.217; Demir, “Kürdistan Teali Cemiyeti”, s.404-405.

²⁹³ Altan Tan, *Kürt Sorunu*, İstanbul, 2010, s.115.

²⁹⁴ Işık, 1181; Zınar, “Seyid Taha Nehri”, s.173.

²⁹⁵ Tan, *Kürt Sorunu*, s.211.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

SEYYİD TAHA NEHRİ'DEN SONRAKİ DÖNEM

3.1. Seyyid Salih

Seyyid Salih, “Silsile-i aliye” denilen İslam âlimlerinin otuz ikincisidir. Abdülkâdir-i Geylânî Hazretlerinin on birinci torunu ve Seyyid Taha Nehri'nin küçük kardeşidir.²⁹⁶ Kendisi (öl.1865) de Nehrîde vefât etmiştir.²⁹⁷ Seyyid Salih, küçük yaşından itibaren ilim tahsil etmeye başlar ve Kur'an-ı Kerim'i ezberler. Medreseye giderek tefsir, fıkıh, fen, edebiyat dersleri öğrenir. Daha sonra tasavvuf yoluna girerek ağabeyi Seyyid Taha Nehri'ye bağlanır. Ağabeyinden icazet alır. Seyyid Salih, ilk görev yeri olan Berdesor köyüne gidererek irşad faaliyetlerine başlar.²⁹⁸ Ağabeyi Seyyid Taha'nın vefatından sonra Nehrî Tekkesi'nin başına geçmiştir. İran şahı Muhammed Şah tarafından hangahının geçimini sağlaması için kendisine Mergever'de bazı köylerin gelirleri bağışlanmıştır.²⁹⁹

Seyyid Salih'in günlük hayatı ve kişiliği şöyle anlatılır: “Kendisi muhabbet sahibiydi ve takvası çoktu. Haramdan şiddetle kaçınır, ekseri günleri oruçlu geçirdi. Geceleri az uyuyup vaktini ibadetle geçirirdi. Çok merhametli olup hiç kimseyi

²⁹⁶ Komisyon, “Seyyid Salih”, *İAA*, C.18, İstanbul, ts, s.209.

²⁹⁷ Işık, s.1171.

²⁹⁸ “Seyyid Salih”, *İAA*, C.18, s.209-210.

²⁹⁹ Çakır, *a.g.t*, s.35.

incitmezdi. Gayr-ı müslimlere bile yardım ederdi. Bundan dolayı bölgede oldukça sevilirdi.”³⁰⁰

Seyyid Salih ile ilgili şöyle bir hikâye anlatılır: “Bir gece hırsızın biri Seyyid Salih’in evini soymaya karar verir. O gece ay çıkmamıştı, etraf zifiri karanlıktı. Hırsız bahçe duvarından içeri atladı. O anda bahçenin birden bire gündüz gibi aydınlandığını gördü. Hayret etti. Görürler korkusuyla dışarı çıktı. Ortalık yine karanlık oldu. “Herhalde bu sefer aydınlık olmaz.” düşüncesiyle tekrar bahçeye girdi. Ortalık bir anda yine aydınlandı. Yine çıktı, tekrar girdi. Hırsız evin penceresine baktığında, Seyyid Salih’i gördü. Seyyid Salih, hırsıza: “Buyurun, buyurun ne isterseniz vereyim. Birşey almaya geldiyseniz söyleyin.” dedi. Hırsız onun güneş gibi palayan yüzünü görüp, tatlı sözlerini işitince hayran kaldı. Bahçeye girince meydana yayılan aydınlığın Seyyid Salih’in nuru olduğunu anlayınca, yaptığına pişman oldu. Tövbe edip Seyyid Salih’in müridi oldu.”³⁰¹

Seyyid Salih ile ilgili başka bir anekdot şöyledir: “Seyyid Taha Nehri’nin oğlu Şeyh Ubeydullah, babasının vefatından sonra amcası Seyyid Salih’e talebe olmayıp Seyyid Fehim’e talebe olmak istedi. Seyyid Fehim Arvasi ise ona: “Muhterem babanız, yerine Seyyid Salih’i tayin etti. Bu sebeple sizin de, bizim de onun sohbetlerine gidip, ona tabi olmamız gerekir.” buyurdu. Seyid Ubeydullah ise bu duruma itiraz etti. Bunun üzerine Seyyid Fehim: “Mübarek hocamızın kabri şerifine gidelim ve soralım. Ne buyururlarsa yapacak mısın?” buyurdu. O da: “Yaparım.” dedi. Gittiler. Kabristan girişinde ayakkabılarını çıkarıp, kabrin yanına vardılar. Daha bir şey söylememişlerdi ki, kabirden Seyyid Taha Nehri’nin: “Fehim, Ubeydullah’ı kardeşim Salih’e götür.” buyurduğunu işittiler. Ubeydullah, babasının emrine uyarak amcasının huzuruna koştu. Amcası kendisine sarıldı ve sıktı. O anda Ubeydullah’a o kadar muhabbet geçti ki Ubeydullah’da meydana gelen bu muhabbet ateşinden, amcası: “Ubeydullah bu sarılma ile kemiklerimi eritti.” buyurdu.”³⁰²

Seyyid Salih, bölgede yaşanan gelişmelere de seyirci kalmamıştır. Ruslara karşı ağabeyi Seyyid Taha Nehri ve Şeyh Şamil ile beraber Kafkas halkını

³⁰⁰ “Seyyid Salih”, *İAA*, C.18, s.209-210.

³⁰¹ “Seyyid Salih”, *İAA*, C.18, s.209-210.

³⁰² “Seyyid Salih”, *İAA*, C.18, s.209-210.

örgütleyerek mücadele etmiştir.³⁰³ Seyyid Salih, hastalanınca müridlerini yanına çağırarak onlarla vedalaştı. Vasiyetini açıkladı. Kabri ile ilgili olarak: “Kabrimi ağabeyim Seyyid Taha’nın Kabr-i Şerifi’nin ayakucuna kazınız. Edebi gözetip kabirde de mübarek ayakları başımın üstüne gelecek şekilde olmasını sağlayın, bizden sonra Seyyid Fehim’e tabi olun.” buyurdular. Seyyid Salih vefat edince kabrini ağabeyinin ayakucuna kazdılar. Bu her iki kabrin üçtaşı vardır.³⁰⁴

Seyyid Salih’in bilindiği kadarıyla iki oğlu olmuştur: Seyyid Muhammed Emin ve Seyyid Necmettin.

Seyyid Salih’in bilindiği kadarıyla müridleri şunlardır: Halife-i Gerdiyan, Muşlu Hacı Tayyip Efendi, Molla Abdülhamid Vedâ’î (öl. 1840-41), Seyyid Haydar Uşnevî, Molla Hasan Nerzîveyî (öl.1889-90), Şeyh Hidayet Naibinî (öl. 1882-83),³⁰⁵ Şeyh Ezrâ’î (Önce Girit Adası’na oradan da Brezilya’ya hicret etmiş, orada İslamiyet’i yaymıştır).³⁰⁶ Diğer müridi ise Seyyid Taha Nehri’nin oğlu Şeyh Ubeydullah’tır.³⁰⁷

3.2. Seyyid Sıbğatullah Arvasi (Gavs-i Hizan)

Asıl ismi Sibğatullah’tır. Gavsü’l-azam, Gavs-ı Hizani ya da Gavs³⁰⁸ lakaplarıyla tanınmaktadır. Bitlis’e 50 km uzaklıkta bulunan Hizan’da yaşadığı için kendisine Gavs-ı Hizan da denilmiştir.³⁰⁹ Babasının ismi Lütfullah, annesinin ismi ise Rihlete Hanım’dır. Van’ın Bahcesaray-Müküs ilçesinin Arvas Köyü’nde dünyaya gelmiştir. Doğum tarihi bilinmemektedir.³¹⁰ Seyyid Sıbğatullah Arvasi, küçük yaşlardan itibaren ilim tahsiline başlamıştır. Ailesi iyi bir eğitim alması için çaba sarfetti. Zeki bir çocuk idi. Zahiri ve batını dersleri bölgenin en büyük âlimlerinden

³⁰³ Korkusuz, *Nehri’den Hazneye*, s.32.

³⁰⁴ “Seyyid Salih”, *İAA*, C.18, s.209-210.

³⁰⁵ Çakır, *a.g.t.*, s.37-39.

³⁰⁶ Işık, s.1171.

³⁰⁷ Korkusuz, *Nehri’den Hazneye*, s.32.

³⁰⁸ **Gavs;** “Tasavvufta yüksek hususi bir mertebede bulunan velidir. Mevlana Cami’ye göre; Gavs denilen büyük veli zata, Allah Teala’nın izni ile insanların imdadına yetişmesi sebebiyle verilmiştir. Muhyiddin İbnü’l-Arabi’ye göre; Gavs medar kutbudur. İmam-ı Rabbani’ye göre medar kutbundan ayrı ve yüksek olup, ona yardım edicidir”. Bkz.Öleki, s.252.

³⁰⁹ Öleki, s.19.

³¹⁰ Tenik, *Tasavvuf ve Tarikatlar*, s.121

aldı.³¹¹ Ders aldığı mürşidlerinden birinin Melekendli Molla Abdurrahman olduğu bilinmektedir. Seyyid Sıbgatullah Arvasi burada tahsil gördükten sonra tasavvufa yönelmiştir. İleride büyük bir âlim olacağı küçüklüğünden itibaren göstermiş olduğu hal ve hareketlerinden anlaşılmaktadır.³¹²

Seyyid Sıbgatullah Arvasinin aile şeceresi şöyledir:

1-Seyyid Sıbgatullah.

2-Babası: Seyyid Lutfullah.

3-Babası: Abdurrahman.

4- “ “ Abdullah.

5- “ “ Muhammed.

6- “ “ Muhammed.

7- “ “ Muhammed.

8- “ “ İbrahim.

9- “ “ Cemaleddin.

10-“ “ İbrahim.

11- “ “ Muhammed.

12- “ “ Kasım El-Bağdadi.

13 -“ “ İzzeddin Abdullah.

14- “ “ Abdülaziz.

15- “ “ Abdulvehhab.

16- “ “ Kasım.

³¹¹ Komisyon, “Sıbgatullah Arvasi”, *İAA*, C.18, İstanbul, ts, s.212; Öleki, s.19.

³¹² Nimetullah Arvas, “Tasavvuf ve Bir Mutasavvıf Olarak Seyyid Taha’nın Halifesi Seyyid Sıbgatullah Arvasi”, *Uluslararası Seyyid Taha Hakkâri Sempozyumu Bildirileri, (24-25-26 Mayıs 2013 Hakkâri)*, (Ed. Halit Yalçın vd.), İstanbul, 2014, s.356.

- 17- “ “ Abdülcebbar.
- 18- “ “ Cemaleddin.
- 19-“ “ Haydar.
- 20 -“ “ Abdullah.
- 21-“ “ Hacı Kasım.
- 22-“ “ Ebu Ali Hasan et Tahir.
- 23-“ “ Abdullah.
- 24-“ “ Mansur.
- 25-“ “ Abdülaziz.
- 26-“ “ Nizar.
- 27-“ “ Muiz.
- 28-“ “ Ahmed.
- 29-“ “ İsmail.
- 30-“ “ Murad.
- 31-“ “ Mehdi.
- 32-“ “ Abdullah.
- 33-“ “ Hüseyin.
- 34-“ “ Muhammed.
- 35-“ “ Hasan.
- 36-“ “ Ali.
- 37-“ “ Muhammed.

38-“ “ Ali El-Cevvad.

39-“ “ Musa.

40-“ “ Ali er Rıza.

41-“ “ Musa Kazım.

42-“ “ İmam Ca’fer es Sadık.

43-“ “ İmam Muhammed el Bakır.

44-“ “ İmam Ali Zeynel Abidin.

45-“ “ Hz. İmam Hüseyin.

46-“ “ Hz. Ali (k.v.).³¹³

Seyyid Sıbgatullahi Arvasi’nin bilinen kardeşleri şunlardır: Mevlana Resul, Abdülgani, Nureddin, Abdülmelik, Abdülkahhar, Abdülğaffar, Muhammed, Abid, Cemaleddin, Mevlana’dır.³¹⁴

Seyyid Sıbgatullah’ın tasavvuf yoluna girdiğinde eğitim aldığı mürşidleri bildiğimiz kadarıyla şunlardır:

1-*Şeyh Muhyiddin-i Suhrani*: Abdullah Dihlevi’nin Halifelerinden Derviş Muhammed’in halifesidir.³¹⁵ Nakşi Şeyhi olan bu zat o dönemlerde Van ilinde yaşamaktadır. Seyyid Sıbgatullah 1829 yılında bu zatın yanına giderek ona bağlanıp tasavvuf eğitimine başlamıştır.³¹⁶ Mürşidi bir gün kendisine: “Nereden geliyorsun?” diye sorduğunda, kendisi de: “Türbe ziyaretinden geliyorum.” deyince, Mürşidi: “Ehlullah’ın ruhaniyetlerinden istifade edecek seviyeye geldin, bundan sonra buraya gelmene gerek kalmadı.” demiştir.³¹⁷ Seyyid Sıbgatullah Arvasi’nin yaptığı kabristan ziyaretleri ile ilgili Mevlânâ Hâlid-i Bağdadi’ye göre: “Râbıta müridin fenâfillâh

³¹³ Korkusuz, *Nehri’den Hazneye*, s.41-42.

³¹⁴ “Sıbgatullah Arvasi”, *İÂA*, C.18, s.215; Öleki, s.21.

³¹⁵ “Sıbgatullah Arvasi”, *İÂA*, C.18, s.212; Arvas, “Seyyid Sıbgatullah Arvasi”, s.356.

³¹⁶ “Sıbgatullah Arvasi”, *İÂA*, C.18, s.212; Akot, s.253-254; Arvas, “Seyyid Sıbgatullah Arvasi”, s.256.

³¹⁷ Öleki, s.232; “Sıbgatullah Arvasi”, *İÂA*, C.18, s.212.

makamına ulaşmış olan şeyhinin suretini hayâlinde saklamak suretiyle onun ruhaniyetinden feyz almak ve istimdat dilemekten ibarettir.” demiştir.³¹⁸

2-Bitlisli Şeyh Musa Efendi: Hakkında oldukça az bilgi bulunmaktadır. Ancak Seyyid Sıbgatullah mürşidinden bahsederken: “Eğer Seyyid Taha üstadımı görmeseydim bu zatın müridi olurdum.” demiştir. Seyyid Sıbgatullahın mürşidi ile ne zaman nerede tanıştıkları bilinmemektedir. Seyyid Sıbgatullah’ın, mürşidine kimin halifesi olduğu sual edildiğinde şöyle cevap vermiştir: “Şeyhim halk arasında ‘Şeyhi Uryan (Çıplak Şeyh)’ olarak bilinir.”³¹⁹

3-Bitlisli Şeyh Abdulkadir: Seyyid Sıbgatullah’ın bu mürşidi hakkında bilgi sahibi değiliz; ancak kendisinden ilim tahsil ettiği bilinmektedir.³²⁰

4-Şeyh Halid El Cezeri: Kendisi Mevlana Halidi Bağdadi’nin halifelerindendir. Seyyid Sıbgatullah, Şeyh Halid El Cezeri’ye (öl.1839) intisap etmek için yanına gittiğinde kendisini görüp tanıyanlar burada olduğuna şaşırarak: “Sen ki ilim menbaı bir ailenin içinden geliyorsun, ne işin var buralarda?” kendisi de onlara: “Eğer insanın elindeki tenceresi boş ise başka kapıya yönelir.” diye cevap vermiştir.³²¹ Seyyid Sıbgatullah Arvasi, Cizre’de bulunan Basret dergâhında 4 yıl kalmıştır. Şeyh Halid Cezeri’nin yanında tahsil görmüştür.³²²

5-Şeyh Salih El Sıpiki: Mürşidi Halid El-Cezeri’nin vefat etmesi üzerine Seyyid Sıbgatullah bu zatın yanına giderek ona intisap etmiştir. Seyyid Sıbgatullah’ın mürşidi olan bu zat da Şeyh Halid El Cezeri’nin halifesidir. Şeyh Salih El Sıpiki (öl.1852) yanında ne kadar süre kaldığı bilinmemektedir. Bir gün Seyyid Taha Nehri, müridlerinden Molla Ömer el Horosiyi, kendisine göndererek: “Artık

³¹⁸ İrfan Gündüz. “Tasavvufi Bir Terim Olarak Rabıta”, *Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, Yıl:8, Sayı: 19, 2007, s.28.

³¹⁹ Korkusuz, *Nehri’den Hazneye*, s.44.

³²⁰ Arvas, “Seyyid Sıbgatullah Arvasi”, s.357.

³²¹ Arvas, “Seyyid Sıbgatullah Arvasi”, s.357.

³²² İbrahim Baz, “Şırnak Bölgesindeki Nakşi Şeyh Aileleri ve İdil’de Yaşayan Mutasavvıflar”, *Uluslararası Geçmişten Günümüze İdil Sempozyumu Bildirimi*, (12-13 Mart Şırnak), C.1, 2011. s.350.

evine dönme zamanı gelmiştir.” diyerek Seyyid Sıbğatullah’ı yanına gelmesi için davet etmiştir.³²³

6-Seyyid Taha Nehri: Seyyid Sıbğatullah, aldığı haber sonrası hemen toplanıp Nehri’ye giderek müşidinden tövbe alıp kendisine intisap eder. 1840 yılından 1853 yılına müşidi Seyyid Taha Nehri’nin vefatına kadar on üç yılını onun irşad hizmetinde geçirdi.³²⁴

7-Seyyid Salih: Müşidi Seyyid Taha Nehri’nin vefatı üzerine müşidinin halifesi ve küçük kardeşi olan Seyyid Salih’e bağlanarak kendisini de düzenli olarak ziyaret etmiştir.³²⁵

Seyyid Sıbğatullah, Seyyid Taha Nehri’den hilafet aldıktan sonra irşad ile görevlendirildiği Arvas’a gider. O zamana kadar tüm aile Kadiriyye tarikatına mensupken Seyyid Sıbğatullah’ın Nakşi-Halidi tarikatına bağlı olması kendilerince hoş karşılanmaz. Mir Şeref’te Arvas Şeyhlerine bağlı ve Kadiriyye tarikatına mensuptur. Bu olumsuzluklardan dolayı Mir Şeref onu sürgüne gönderir. Seyyid Sıbğatullah Kavar köyüne yerleşir. Bir süre sonra gelen köylülerin ricası üzerine Arvas’a döner ancak Mir Şeref kendisini yine sürgüne gönderir. Horos köyüne giden Seyyid Sıbğatullah bir süre sonra Müşidinin yanına giderek durumu kendisine anlatır. Murakabeye yatan müşidi kendisine: “Mir Şeref Bitlis’e çektirildi, yerine gidebilirsin.” der. Seyyid Sıbğatullah bu haber üzerine Arvas’a geri döner. Ancak Mir Şeref kendisini tekrar sürgüne gönderir. Seyyid Sıbğatullah, Müşidi Seyyid Taha’nın yanına giderek durumunu anlatır. Seyyid Taha, murakabeye yatar ve kendisine: “Merak etme şu anda Mir Şeref’ten tamamıyla kurtuldun, onu Payitahta çağırdılar.” der. Seyyid Sıbğatullah Arvas’a dönüp ahvali sorduğunda Mir Şeref’in İstanbul’dan çağrıldığını ve oraya gittiğini kendisinden bir daha haber alınmadığını öğrenir.³²⁶

³²³ Ömer Pakış, “Seyyid Sıbğatullah El-Arvasi ve Şeyh Abdurrahman Et-Taği”, *1.Uluslararası Düinden Bugüne Tatvan ve Çevresi Sempozyumu Bildirileri*, (31Ağustos-2 Eylül2007), (Ed.Mehmet Bilen), İstanbul, 2007, s.589; Öleki, s.19; Arvas. “Seyyid Sıbğatullah Arvasi”, s.357.

³²⁴ Öleki, s.20.

³²⁵ Öleki, s.20.

³²⁶ Korkusuz, *Nehri’den Hazneye*, s.45-46.

Seyyid Sıbgatullah'ın ilk irşad yeri ile ilgili yaşadığı sıkıntılar ve Mir Şeref olayından sonra müşşidinin yanına giderek kendisine yeni bir irşad merkezi vermesini istemiştir. Seyyid Taha Nehri de kendisini “Kuş uçmaz, kervan geçmez.” deyiminde anlatılan ıssız bir yerde irşad faaliyeti için görevlendirir. Seyyid Sıbgatullah Arvasi, bir müddet yürüdükten sonra tam da müşşidinin tarif ettiği Kolat isimli köyü bulur ve buradaki köylüler ile konuşarak onları ikna eder. Daha sonra Seyyid Sıbgatullah Arvasi'nin ailesi de Arvas'tan Kolat köyüne getirilir. Seyyid Sıbgatullah, ilk irşad yeri olan Kolat köyünde tanınır ve ismi tüm bölgeye yayılır. Uzun bir süre burada kaldıktan sonra kendisi vefat edeceği yer olan Gayda köyüne yerleşir. Burada tekke, cami, medrese ve divan kurarak irşad faaliyetlerini yürütmüştür.³²⁷

Seyyid Sıbgatullah'ın, Gavs olduğuna dair anlatılanlar şöyledir: Gavs'lık ile ilgili ilk açıklamayı Seyyid Sıbgatullah'ın Halifelerinden Şeyh Abdurrahman-ı Tağı'den öğreniyoruz, kendisi bu konuda şöyle demiştir: “Yemin ederim ki O Gavs'tır ben de onun ebdalıyım, ebdaller ise dönemin Gavs'ının emri altında olur. Bazen ebdallerini bir vazife üzerine uzak bölgelere gönderirdi. Bize ‘Tayyı Mekân’ vaki olurdu. Ayaklarımıza taşlar, ağaçlar çarpınca acı hissetmezdik. Görevden döndükten sonra görürdük ki Gavs'ın ayakları kanıyor.” demiştir.³²⁸

Seyyid Sıbgatullah Arvasi'nin, müridlerinden Şeyh Abdurrahman-i Tağı'nın anlattığına göre: “müşşidinin bir süre sonra Kutb'ul azamlığa yükselmesidir. Seyyid Sıbgatullah Arvasi, önemli bir konu olunca dönemin Kutb'ul Umumu Seyyid Taha Nehri'ye sorardı. Seyyid Taha Nehri, vefat edince Kutubluk Mevlana Halid'in Halifesi Şeyh Osman et-Tavili'ye geçti ve Gavs, önemli hususlarda ondan istifade ederdi. Şeyh Osman da vefat edince, Kutubluk Kadiri Meřayihinden Seyyid Nureddin'i Bırıfkani'ye geçti. Gavs önemli konularda ondan istifade etmeye başladı. Seyyid Nureddin de vefat edince Gavs kimseye müracaat etmedi o zaman anladım ki Kutbiyet makamına kendisi geçti.”³²⁹

³²⁷ Korkusuz, *Nehri'den Hazneye*, s.46-47.

³²⁸ Arvas, “Seyyid Sıbgatullah Arvasi”, s.361.

³²⁹ Arvas, “Seyyid Sıbgatullah Arvasi”, s.361-62.

Şeyh Abdurrahman-ı Taği Gavs’a Ebdallık ettiğini söylemiştir. Bu dediğini de destekleyecek şöyle bir olay anlatmaktadır: “Bir gün Hizan’ın köylerinden birinden birkaç köylü işsizlikten dolayı çalışmak için İstanbul’a giderler. Aradan birkaç ay geçtikten sonra Köylülerden biri hariç tümü geri döner. Dönemeyenin ailesi durumu sorunca köylüler: ‘İstanbul’a varınca herkes bir işte çalışmaya başladı. Ancak bu arkadaşımızın izini sonradan kaybettik ve tüm aramalarımıza rağmen bulamadık.’ diye cevap verirler. O zatın hanımının baba tarafı birkaç ay daha bekledikten sonra damatlarını ölümüne karar verip köye gelerek kızlarını alıp götürmek isterler. Damadın baba tarafı ise gelinlerini vermek istemez ve aralarında çatışmaya giden bir tartışma başlar. İşlerin kötüye gittiğini gören bazı insanlar aralarına girerek derler ki: “En iyisi beraberce Gavs’ı Hizani’ye gidelim durumu anlatıp bir çözüm isteyelim, o ne derse kabul edelim.” Böylece kalkıp Gavs’a geldiklerinde bende oradaydım. Köylüler durumu Gavs’a anlattıklarında o anda Gavs bana (Seydaye Taği) ve oğlu Seyyid Bahaiddin’e dönerek: “Gidip durumu araştırın.” diye emretti. İkimiz hemen yola çıktık. Bu arada da köylüler kendi aralarında: “Bunlar bir ayda gider, bir ayda dönerler. Bu da iki ay eder. En iyisi bu gece biz de burada kalıp yarın köylerimize gidelim ve iki ay sonra gelir neticeyi öğreniriz.” diye anlaşırılar. Bizler ise Tayy-ı Mekân yapıp araştırmamızı yaparak döndüğümüzde yatsı namazı kılınmış ve Gavs Hazretleri, adetleri üzere namazdan sonra bir müddet yaptıkları sohbetlerinde idiler. Herkes bizi orada görünce şaşırıp kaldı. Gavs, bana durumu sordu ve ben: “Efendim, gittik ve bu insanların çalıştıkları yerlere sorduk, en son çalıştığı yerden bize, böyle bir insanın burada çalıştığını ve kısa bir müddet sonra vefat ettiğini ve falan yerdeki mezarlığa gömdüklerini söylediler. Bizi o mezarlığa götürüp mezarını da gösterdiler. Bununla beraber ben ve Seyyid Bahaeddin murakabe edip gerçekten o kabirde o gencin olduğunu müşahade ettik. Daha sonra köye dönüp durumu Gavs’a anlattık.” O zaman Gavs, gelinin babasına: “Kızını al götür ve o tarihten sonra müddet süresi olan 4 ay 10 gününü tamamladıktan sonra evlendirebilirsin.” dedi. Böylece köylüler de çekip gittiler.”³³⁰

Seyyid Sıbğatullah’ın yakın talebelerinden birinin anlattığı anekdota göre: “Şeyh Abdurrahman-ı Taği, henüz hocamıza bağlanıp talebesi olmamıştı. Hocamızın

³³⁰ Korkusuz, *Nehri’den Hazneye*, s.48-49.

zamanın gavsı olduğuna dair şüpheleri vardı. Bir gün gavslik üzerine alametleri kitaptan okuyarak huzuruna gitmeyi, onun üzerinde olup olmadığını görmeyi arzuladı. Kitapta ‘Gavs olanların üzerine yağmur yağmaz.’ ifadesi vardı. O, kitaplar ile meşgul iken evine bir talebe gelip: “Hocamız Sıbgatullah Hazretlerinin selamı var. Misafirlerimin kalabalık olması nedeniyle ziyaretine gelemiyorum. Lütfen kendisi buraya kadar zahmet etsin.” buyurdular. Abdurrahman-ı Taği de: “Ben de onu ziyaret etmek istiyordum, bugün burda kal yarın beraber gideriz.” dedi. Sabahleyin yola çıktılar. Seyyid Sıbgatullah, onların geldiğini haber alınca, talebeleriyle kasabanın dışına çıkıp bir tepenin başında beklemeye başladılar. Beklenen misafirler gelince, tepenin başında sohbet etmeye başladılar. Yağmur başlayınca Abdurrahman-ı Taği, kitaptan okuduğu gavs olanın alametlerini hatırladı ve Seyyid Sıbgatullah’ı dikkatlice izlemeye başladı. Yağan yağmur taneleri onun, üzerine inmeden etrafında meylederek yere düşüyor, hiç üzerine yağmıyordu. Hepimiz ıslandığımız halde onun üzeri kupkuru idi. Abdurrahman-ı Taği, bu durumu görünce kendini kaybederek bayıldı. Biraz sonra kendine geldiğinde Seyyid Sıbgatullah’a bağlanarak müridi oldu.”³³¹

Seyyid Sıbgatullah ile ilgili bir başka rivayet şöyle anlatılır: “Şeyh Halid isminde Şark vilayetleri müfettişliği yapan bir alim vardı. Tefsir, fıkıh ve hadis gibi zahiri ilimlerde, İbn-i Hacer ve Şerif Cürcani kadar bilgili olduğunu iddia ederdi. ‘Bütün din kitapları ortadan kalksa bu ilimleri yeniden ihya ederim.’ derdi. Şeyh Halid, Seyyid Sıbgatullah’ın ismini duymuş ve onunla görüşmeyi kafasına koymuştu. Giderken de bazı zor sorular sormayı ve onu müşkil durumda bırakmayı düşündü. Şeyh Halid geldiğinde, Seyyid Sıbgatullah, onu yolda karşıladı ve güzelce ağırladı. Sohbet esnasında Seyyid Sıbgatullah: “Bir kimse bir talebemize şöyle soru sorsa, talebemiz, o sorana şöyle cevap verir.” diyerek Şeyh Halid’in gelirken hazırladığı soruları teker teker cevaplar. Son soruyu cevaplandığında, Şeyh Halid: “Üstadım! Beni affediniz, tövbe ettim.” diyerek ellerine kapanır. Birkaç gün sonra müfettişlik görevinden istifa ederek, Seyyid Sıbgatullah’a intisap eder.”³³²

³³¹ “Sıbgatullah Arvası”, *İAA*, C.18, s.213.

³³² “Sıbgatullah Arvası”, *İAA*, C.18, s.214.

Seyyid Sıbgatullah'ın yakın talebelerinden birinin anlattığı hikâye şöyledir: “Molla Abdülgafûr isminde, hocamızın büyüklüğüne inanmayan bir kimse vardı ki, değil kendisiyle, bizimle dahî namaz kılmaya tahammül edemezdi. Cuma günleri bile namazını kılar kılmaz câmiden hemen çıkıp giderdi. Bir gün câminin kapısında Seyyid Sıbgatullah ile karşılaştı. Seyyid Sıbgatullah ona: “Molla Abdülgafûr, Sen bizden ne kötülük gördün ki, arkamızdan konuşup gıybetimizi yaparsın?” buyurdu. O da Seyyid Sıbgatullah'ın kolundan tutarak itti ve: “Bunca insanı aldatıp peşinde koşturduğun yetmez mi ki, beni de onların arasına katmak istersin.” diyerek itmeye devam etti. Kolunu onun elinden kurtaran Seyyid Sıbgatullah, ona öyle bir celâl ile baktı ki, Abdülgafûr, yıldırım isâbet etmiş çınar ağacı gibi yere yıkıldı. Sonra da kalkıp hocamın elini öpmeye başladı. Bir taraftan da: “Ne olur efendim beni affediniz. Kötü ve yalancı benim. Yaptıklarım pişman oldum. Sizin büyüklüğünüzü anlayamadım, beni affediniz.” diyordu. Daha sonra Abdülgafûr'a: “Ne gördün ki, böyle birdenbire değiştin?” diye sordular. O da: “Gavs bana öyle celalli bakınca yemîn ederim ki, başım tâ Arşa kadar yükseldi. Sonra tekrar yere düştüm. Gavs'ın büyük kerâmetini gördükten sonra, nasıl pişman olmam?” dedi.”³³³

Seyyid Sıbgatullah Arvasi'nin, günlük yaşamına baktığımızda geceleri ibadetle geçirir. Uykusunu öğlen biraz uyuyarak telafî ederdi. Genelde kıbleye dönerek otururdu, vefatına kadar buna dikkat ederdi. Dostlarıyla sohbetinden sonra murakabe halinde olur, Allah Teâla'ya tefekkür (düşünmek) ederdi.³³⁴ Seyyid Sıbgatullah Arvasi, insanlara değer veren bir kişiliğe sahipti. Yakınları vefat edince ailelerine yardımcı olurdu. Yemekte kimse aç kalmasın diye kendinden evvel kalkmalarına müsaade etmezdi.³³⁵

Seyyid Sıbgatullah Arvasi akşam ile yatsı namazı arasında konuşulmasını hoş karşılamazdı. Bu durumu kendisine soranlara: “Bu iki vakit arasında konuşmak kalbi karartıp, ağırlştırır.” demiştir. Hiçbir zaman sağ tarafına tükürmeyen, bulunduğu köyde çalgı aletlerine müsaade etmeyen hatta köyden geçmelerine de izin vermediği söylenmektedir. Nesli sakallarına ustura vurmayıp uzatırdı. Güzel elbiseler giyer ve

³³³ “Sıbgatullah Arvasi”, *İÂA*, C.18, s.213-214.

³³⁴ “Sıbgatullah Arvasi”, *İÂA*, C.18, s.213; Öleki, s.23.

³³⁵ Öleki, s.23.

bir yere gittiğinde gözden kaybolmayıncaya kadar atına binmezdi. Sigara içmeyip meclislerinde sigara içilmesine de müsaade etmezdi.³³⁶

Seyyid Sıbğatullah Arvasinin, sohbetlerinden anlatacağımız birkaç hikâye şöyle nakledilir: “Seyyid Sıbğatullah Arvasi, bir sohbetinde rabita üzerine şunları söylemiştir: “Sufi, tavus kuşu gibi olmalıdır. Nasıl ki tavus kuşu ayaklarının siyahlığını görürde vücudunun güzelliğini görmez, sufi de bu düşünce ve hal üzerine olmalıdır. Çünkü iyi haline bakmak ve ona güvenmek, kibir ve gurura sebebiyet verir. Müridin rabitası tam olursa, hayatta ki şeyhinin ruhaniyetinden iyi bir şekilde feyz alır. Rabitası tam olan müridin, şeyhinin vefatından sonra başka bir şeyhe gitmesine gerek yoktur. Rabitası tam olmayanın, şeyhi vefat ettiğinde başka bir şeyhe gitmesi gerekir. Mürid tarikattan iki şekilde çıkar: “birincisi, büyük günahlarda ısrar; ikincisi, ben tarikattan çıktım, demesiyle olur.” demiştir.”³³⁷

Seyyid Sıbğatullah Arvasi, bir diğer sohbetinde yöneticiler üzerine şunları anlatır: “Gavs Hazretleri, zalim kişiler ve politikacılarla ilişki kurulup kurulamayacağını soranlara şöyle cevap verirdi: “Onları kendi ahlakına çevirebileceksen onlarla beraber ol. Eğer onlar seni kendi ahlakına çevirecekse beraber olma.” söylemiştir.”³³⁸

Seyyid Sıbğatullah, bir sohbetinde, Seyyid Taha’dan şu sözleri nakleder: “Tarikat münkirinden adeta bir aslandan kaçarcasına kaçınız. Çünkü münkirin bir lokmasını yemek, kalbin kırk gün manevi gıdasını almasına mani olur. Kalbi öldürür zikir yapamaz hale getirir. Şayet tarikat ve onların büyüklerini inkâr eden bu münkirler Resulallah (s.a.v.) zamanında yaşamış olsaydı ona da iman etmezlerdi.” Diye aktarmıştır.³³⁹

Seyyid Sıbğatullah Arvasi, bir başka sohbetinde: “Sebebi açık olmayan bazı vakalar, suret itibarı ile şeriata ters görülebilir. Bu gibi vakıaları inkâr etmenin de gerçek inkârlardan sayıldığına işaret eden Gavs Hazretleri, Şeyhi Seyyid Taha

³³⁶ Korkusuz, *Nehri'den Hazneye*, s.50.

³³⁷ Öleki, s.39-46-47.

³³⁸ Korkusuz, *Nehri'den Hazneye*, s.52.

³³⁹ Mehmet Saki Çakır, “Seyyid Sıbğatullah Arvasi’nin Dilinden Seyyid Taha-i Nehri”, *Uluslararası Seyyid Taha Hakkâri Sempozyumu Bildirileri*, (24-25-26 Mayıs 2013 Hakkâri), (Ed. Halit Yalçın vd.), İstanbul, 2014, s.451.

Nehri'nin zamanında vuku bulan bir hadiseyi anlattı: "Seyyid Taha Nehri, Ruslarla savaş zamanında kalabalık bir gönüllü topluluk ile cepheye gitmek için yola çıktı. Van yakınlarına geldiklerinde keşif yoluyla savaşın neticesinin barış antlaşmasıyla biteceğini anladı. Bu manevi halden sonra Seyyid Taha Nehri, ileri gitmeyip geri döndü. Savaşın neticesi de keşfettiği gibi oldu. Ancak onun geri dönüş emrine ilk zamanda bir kısım insanlar karşı çıkıp münkir olmuşlardır."³⁴⁰

Seyyid Sıbgatullah Arvasi, Bitlis'te geçirdiği "humma" hastalığından bir kaç gün sonra, sabah namazı vakti buyurdular ki: "Ecelimin vakti, sonbaharın bitimine bir ay kala olacaktır." demiştir. Seyyid Sıbgatullah Arvasi, vefatının yakın olduğunu söyledikten sonra oğlu Seyyid Bahaüddin'e: "Minder de otur (Posta otur)." emrini vermiştir.³⁴¹

Müridi Abdurrahman-ı Taği, hastalığı sırasında Gavs'a şöyle demiştir: "Efendim hayatta kalmanızda insanlar için birçok faydalar vardır. Kerem edip emir buyurunda sadaka verilsin. Kaza-i muallak olmak, olması ihtimaline karşı sadaka verilmekle kazayı geri çevirmek umut edilir. Bunun üzerine sadaka vermeyi emir buyurdu. Oğlu hemen birçok sadaka verdi. Ancak Gavs'ın, evinin hizmetçilerinden ve aynı zamanda birçok insanın salih birine olduğu ittifak ettikleri, hatta bazen Seyyid Taha Nehri'nin, bile zaman zaman kendilerinden dua talep ettikleri yaşlı bir hanım geldi ve bana: "Eyvah Gavs yolcudur, bu denli dünyadan gitmek üzeredir." dedi. "Nereden biliyorsun" diye sorduğumda bana: "Gavs, bu sefer ecelimin gelmesi kaza-i mübremdir. Hiçbir şey onu geri bırakamaz." dedi.³⁴²

Seyyid Sıbgatullah Arvasi'nin, ölüm döşeginde iken Seyyid Bahaüddin'e oğlum: "Müridlerim sana emanet. Onları itina ile yetiştir. Sohbet ve teveccühlerini onlardan esirgeme. Şöhret isteme. Allah'ın emirlerine uy, yasaklarından kaçın."

³⁴⁰ Öleki, s.155-156.

³⁴¹ A. Selahaddin Kınacı, *İşaretler-Şeyh Abdurrahman-ı Tahi-Şeyh (kuddise sırruhu)*, Ankara, 2013, s.31; "Sıbgatullah Arvasi", *İAA*, C.18, s.214-215; Korkusuz, *Nehri'den Hazneye*, s.53.

³⁴² Kınacı, s.28-29; Öleki, s.26-27.

demıştır.³⁴³ Seyyid Sibğatullah Arvasi Hazretleri, 1870 yılında vefat eder. Hızanın Gayda köyünde defnedilir.³⁴⁴

Seyyid Sıbgatullah Arvâsî Hazretleri'nin sekiz kardeşi vardır. Bunlar: Seyyid Resûl, Seyyid Cemâleddîn, Seyyid Abdülganî, Seyyid Nurullah, Seyyid Abdülgaffâr, Seyyid Muhammed, Seyyid Âbid, Seyyid Abdülmelik.³⁴⁵

Seyyid Sibğatullah Arvasi'nin yaptığı evlilikler ve hanımları şunlardır:

1-Porreş isimli hanımı. Bu hanım Alan isimli köyden, Molla Davud isimli bir zatın kızıdır.

2-Bilinmeyen bir eşi. Kukisan isimli köyden olup Seyyid Hasan'ın annesidir.

3-Aişe-tül Veliye isimli hanım. Likuh köyündendir. Seyyid Nur Muhammed'in annesidir.

4-İsmi bilmiyoruz. Gulpık köyündendir. Bu hanım Seyyide Saide'nin annesidir.

5-İsmi bilmiyoruz. Süleyman Beki-i Tıhkisi'nin kızı olup çocuğu olmamıştır.

6-İsmi bilmiyoruz. Prunüs köyündendir. Bilinen çocuğu Seyyid Umri'dir; ancak bu çocuk küçükken vefat etmiştir.³⁴⁶

Seyyid Sibğatullah Arvasi'nin çocukları şunlardır:

1-Seyyid Celaleddin.

2-Seyyid Bahaüddin.

3- Seyyid Veled. (Küçükken vefat etmiştir.)

4- Seyyid Bahri. (Küçükken vefat etmiştir.)

5- Seyyid Burhaneddin. (Küçükken vefat etmiştir.)

³⁴³ Öleki, s.28.

³⁴⁴ Tenik, *Tasavvuf ve Tarikatlar*, s.122.

³⁴⁵ Pakış, s.590; Yakışık, s.424.

³⁴⁶ Korkusuz, *Nehri'den Hazneye*, s.56.

6- Seyyid Hamza.

7- Seyyid Nur Muhammed.

8-Seyyid Hasan.³⁴⁷

9-Seyyide Kudretullah.

10-Seyyide Saide.³⁴⁸

Seyyid Sibğatullah Arvasi'nin müridleri şunlardır:

1-Seyyid Bahaiddin. (Seyyid Sibğatullah'ın en büyük oğludur.)

2-Şeyh Halid el Oreki.

3-Molla Abdurrahman-i Meczub.

4-Şeyh Abdurrahman-i Tâği.³⁴⁹

5- Sofi Mustafa Kulati.

6-Ali Can Kulpiki.³⁵⁰

Seyyid Sibğatullah Arvasi'nin müridlerinden Sofi Mustafa Kulati, hakkında şöyle bir hikâye anlatılır: “Bir gün Gavs kendisine “Sus!” demişti. Mürşidinin bu sözünden sonra Sofi Mustafa Kulati'nin vefatına kadar bir daha konuşmadığı söylenmektedir.”³⁵¹ Seyyid Sibğatullah Arvasi kendi döneminde yukarıda isimlerini saydığımız döneminin büyük âlimleri sayılan şahsiyetleri yetiştirmiştir. Yetişen bu âlimler yaşadığımız bölge başta olmak üzere İslam coğrafyasında etkisi günümüze kadar devam eden Nakşi Halidi etkisini sürdürmüşlerdir.

³⁴⁷ Pakiș, s.590-91-92; Öleki, s.21-22; Yakışık, s.424.

³⁴⁸ Korkusuz, *Nehri'den Hazneye*, s.56-57.

³⁴⁹ Pakiș, s.590; Tenik, *Tasavvuf ve Tarikatlar*, s.122; Yakışık, s.4424.

³⁵⁰ Akot, s.254.

³⁵¹ Arvas, “Seyyid Sibğatullah Arvasi”, s.360.

3.3. Taha Hariri (Köse Halife)

1803 yılında Irak'ın Musul iline bağlı Harir nahiyesinde dünyaya gelir. Doğum yerine atfen kendisine Taha-i Hariri denilmiştir. İlk eğitimini Erbil'de alır. Daha sonra Bağdat medreselerine devam ederek buradan ilim icazeti alır.³⁵² Tasavvufa girişi ise Bağdat'dan döndükten sonra Erbil'de karşılaştığı Mevlana Halid'in müridlerinden olan Hidayetullah Efendi'ye bağlanmasıyla olmuştur. Mürşidi Hidayetullah Efendi'den sonra Mevlana Halid'in halifelerinden olan Şeyh Osman Tavili'ye bağlanır.³⁵³ Şeyh Osman Tavili, Taha Hariri için: “O bizden büyüktür.” diyerek ondan övgüyle bahseder. Taha Hariri'in tasavvuf yoluna girmek için bağlandığı bu iki önemli tarikat ehlinde sonra Seyyid Taha Nehri'ye bağlanır ve hilafetini ondan alır. Anlatılan bir hikâyeye göre: “Mevlana Halid'in, Seyyid Taha Nehri'nin rüyasına gelip, kendisine “Erbil'de Taha isminde Seyyid biri var, iyi bir insandır, terbiyesiyle ilgilen.” dediği ve bunun üzerine Seyyid Taha Nehri'nin de, Taha Hariri'yi yanına çağırıp kendisine bağladığı söylenmektedir.”³⁵⁴

Taha Hariri, mürşidi ile aynı ismi taşıdığından mahcup olan Taha Hariri bu ismi mümkün olduğunca hiç kullanmaz bu durumu fark eden Seyyid Taha Nehri de müridinin sakalının seyrek oluşuna atfen talebelerden birine “Şu bizim Köse Halifeyi çağırın.” der. Bu sözden sonra Taha Hariri'nin ismi Köse Halife olarak kalır.³⁵⁵

Taha Hariri birçok halife yetiştirmiştir. Bunlardan birisi de bir dönem İstanbul'da Meclisi Meşayih³⁵⁶ Reisliği yapan Esad Erbili (öl.1931)'dir.³⁵⁷ Seyyid Sibgatullah Arvasi'nin, Taha Hariri hakkında anlattığı olay şöyledir: “Köse Halife yemin ederim ki Şeyhimizin köyü olan Nehri'nin her tarafının, hatta ağaçların ve taşların bile nura büründüğünü gördüm. Ancak iki yer hariç bu yerlerden biri Yahudi Mahallesi, diğeri ise Eminin (Musa Bey) kalesidir.” demiştir.³⁵⁸ Köse Halife, Erbil ve

³⁵² Tenik, *Tasavvuf ve Tarikatlar*, s.105-106.

³⁵³ Tenik, *Tasavvuf ve Tarikatlar*, s.106.

³⁵⁴ Korkusuz, *Nehri'den Hazneye*, s.39.

³⁵⁵ “Taha-i Hakkâri”, *İAA*, C.18, s.249; Yakışık, s.426; Korkusuz, *Nehri'den Hazneye*, s.40.

³⁵⁶ **Meclisi Meşayih**; “Tekkeleri denetlemek ve idarî işlerine bakmak üzere 1866 yılında Şeyhülislâmlığa bağlı olarak kurulan müessesedir”. Bkz. Bilgin Aydın, “Meclis-i Meşayih”, *DİA*, C.28, Ankara, 2003, s.247-248.

³⁵⁷ Yakışık, s.425; Korkusuz, *Nehri'den Hazneye*, s.40.

³⁵⁸ “Taha-i Hakkâri”, *İAA*, C.18, s.249; Öleki, s.227-228.

Musul bölgesinde yaklaşık kırk yıl süreyle halkı irşad ile meşgul olur. 1875 senesinde vefat eder. Kabri Harir'dedir.³⁵⁹

3.4. Seyyid Fehim Arvasi

Seyyid Taha Nehri'nin bir diğer müridi olan Fehim Arvasi Van ilinin Müküs İlçesine bağlı Arvas köyünde 1825 yılında dünyaya gelmiştir.³⁶⁰ Seyyid Fehim bu bölgede tanınan Arvas Şeyhlerini soyundan gelmektedir. Seyyid Fehim Arvasi: Seyyid Fehim-i Arvasi, Hazreti Şeyh ve Allame gibi lakaplar ile tanınmaktadır.³⁶¹ Babasının ismi Seyyid Abdulhamid, annesinin ise Âmine'dir.³⁶²

Seyyid Fehim Arvasi, küçük yaşından itibaren ilim tahsiline başlayıp ilk olarak Kur'an-ı Kerim-i hatmeder. Tahsiline dönemin önemli eğitim merkezi olan Mir Hasan Veli Medreses'inde devam eder. Tahsiline bir süre ara verdikten sonra Cizre'ye gidip Mevlana Halid'in halifelerinden Şeyh Halid-i Cezeri'ye bağlanır. Burada ilim tahsiline devam ederek icazet alır. Şeyh Halid El Cezeri'den sonra Molla Resul-i Sipiki'nin yanında ilim tahsiline devam eder. Anlatılan rivayetlere göre; Seyyid Fehim Arvasi, tefsir iliminde oldukça derinleşmiştir.³⁶³

Seyyid Fehim Arvasi'nin tarikata girmesi ve hilafet alma süreci şöyle anlatılır: “İlk önce Cizre’de eğitim aldığı Mevlana Halid’in halifesi olan Şeyh Halid-i Cezeri’den hem ilim tahsil etmiş olup hem de Nakşi tariki tövbesi almıştır. O sıralarda Şeyh Fehim Arvasi’nin amcasının oğlu olan Seyyid Sibğatullah-i Arvasi’nin tavsiyesi ile Seyyid Fehim Nehri’ye giderek Seyyid Taha Nehri’ye bağlanmıştır. Kendisinin Nehri’de ne kadar süre kaldığı ve ne zaman hilafet aldığı bilinmemektedir. Ancak hizmetinin sonunda üstadı kendisini çağırıp hilafet vermek ister. Önceleri: “Bu yük ağırdır kaldıramam.” diyerek almak istemediği halde, üstadı Seyyid Taha, kendisine: “Bu iş bir emri ihtiyari değil, bilakis emr-i zaruridir, onun

³⁵⁹ Yakışık, s.425; Tenik, *Tasavvuf ve Tarikatlar*, s.106.

³⁶⁰ Ahmet Akgündüz, *Bediüzzaman Said Nursi'nin İlmi Şahsiyeti ve İcazetnameleri*, İstanbul 2013, s.12; Tenik, *Tasavvuf ve Tarikatlar*, s.120.

³⁶¹ Korkusuz, *Nehri'den Hazneye*, s.36.

³⁶² Işık, s.1169; Yakışık, s.424.

³⁶³ Yakışık, s.424.

için kabul etmelisin.” diyerek hilafeti kabul etmesini sağlar ve irşad yeri olarak da kendisini memleketi olan Arvas’a gönderir.”³⁶⁴

Seyyid Taha Nehri ve müridi Fehim Arvasi’nin arasında geçen şöyle bir hikâye anlatılır: Seyyid Taha Nehri, “Müridlere Reşehat’ta anlatılan Hâce Ubeydullah Ahrar’a ait hikmetleri okumalarını tavsiye eder.” Eğitimine özel ilgi gösterdiği Seyyid Fehim Arvasi’yi bir gün yanına çağırarak: “Sen zeki ve muhakkak kabiliyetli bir talebesin, muhakkak Mutavvel’i okumalısın.” der. Fehim Arvasi de “Efendim kitabım yok ve bu kitap memleketimizde okunan bir kitap değildir.” deyince Seyyid Taha Nehri, ona kendi kitabını hediye etmiştir.³⁶⁵ Daha sonra Seyyid Fehim Arvasi’yi Muş’un Bulanık kazasının Ahiri köyüne Mela Resul-i Sıpkı’nın yanına göndermiştir. Seyyid Taha Nehri yeteneklerine göre müridlerinin farklı hocalardan eğitim almalarını teşvik ederek kabiliyetlerine göre kişisel gelişimlerini sağlamıştır.³⁶⁶

Seyyid Fehim Arvasi, üstadının emri üzerine Nehri’den hilafetle görevlendirildiği yer olan Arvas’a gider. Seyyid Fehim, Arvas’a gidince burada bulunan Arvas medresesini restore ederek irşad faaliyetlerine başlamıştır. Seyyid Fehim Arvasi; Arapça, Farsça, Kürtçe ve Türkçe olmak üzere dört dil bilmektedir.³⁶⁷ Nitekim irşad faaliyeti yürüttüğü bölge Van ve çevresi olduğu için bazı zamanlarda Van merkez kalırdı. Van da Hacı Bekir Bey tarafından inşa edilen cami ve medrese ile burada tedris ve irşad görevini sürdürmüştür. Burada birçok mürid yetiştirmiştir.³⁶⁸ Seyyid Fehim Arvasi irşad faaliyetlerinin dışında her yıl mürşidini ziyaret etmek, mürşidi vefat edince onun yerine kardeşi Seyyid Salih’i her yıl Nehri’ye giderek ziyaret etmektedir.³⁶⁹ Seyyid Fehim’in, Nehrî’ye her gelişinde, mürşidi Seyyid Taha, ona iltifatlarda bulunurdu. Seyyid Taha, bir gün cami avlusunda Mektubat okuyordu. Etraf çok kalabalıktı. Seyyid Fehîm ise uzakta, onu dinliyordu. Seyyid Tâhâ, kitapdan başını kaldırarak: “Molla Fehîm! Acaba şimdi, hiç

³⁶⁴ “Taha-i Hakkâri”, *İÂA*, C.18, s.252; Tenik, *Tasavvuf ve Tarikatlar*, s.120; Korkusuz, *Nehri’den Hazneye*, s.36-37.

³⁶⁵ Faruk, s.394; “Taha-i Hakkâri”, *İÂA*, C.18, s.252.

³⁶⁶ Faruk, s.394; Tenik, *Tasavvuf ve Tarikatlar*, s.117.

³⁶⁷ Korkusuz, *Nehri’den Hazneye*, s.37.

³⁶⁸ Tenik, *Tasavvuf ve Tarikatlar*, s.120

³⁶⁹ Faruk, s.394.

üstâd yok mu?” diyor. Seyyid Fehîm, cevap vererek: “Şimdi bulunan üstad gibi, hiç gelmemiştir.” diyor. Seyyid Tâhâ, hemen Mektubatı kapatıp odasına gidiyor.³⁷⁰ Seyyid Fehim Arvasi, irşad faaliyetlerinin dışında Osmanlı Devleti’nin, Ruslarla yaptığı 93 Harbine (1877-1878)’de katıldığı ve savaşta yararlılık gösterdiği bilinmektedir.³⁷¹

Seyyid Fehim Arvasi’nin eşi Vanlı Hacı Bekir Beyin kızı; Gülizar hanımdır. Çocukları da 4 kız ve 10 erkektir. Kız Çocukları: Guster, Emetullah, Nahiye, Esmâ Hanım’dır.³⁷²

Seyyid Fehim Arvasi’nin Erkek Çocukları:

Muhammed Raşid, Muhammed Emin (Babasının halifesidir), Muhammed Mazhar, Muhammed Ma’sum, Muhammed Sıddık (1916 yılında Ermeniler tarafından şehit edilir), Hasan Medeni (Bir müddet Van’da Müftülük yapmıştır), Hüseyin, Muhammed Salih (Medine’de vefat edip Cennet’ül Baki’ye defnedilir), Nizamaddin, Şemseddin (Küçük yaşta vefat etmiştir).³⁷³

Seyyid Fehim Arvasinin dört müridi vardır. Bunlar: Muhammed Emin (Seyyid Fehim Arvasi’nin Oğlu), Seyyid Abdülhakim Arvasi, Halife Derviş-i Mijingiri ve Halife Ali’dır.³⁷⁴

Seyyid Fehim Arvasi, 1895 yılında Arvas köyünde vefat eder ve Arvas mezarlığına defnedilir.³⁷⁵ Vefatından sonra halifesi olan oğlu Seyyid Muhammed Emin irşad faaliyetlerini sürdürmüştür. Seyyid Fehim Arvasi’nin oğlu Seyyid Muhammed Emin de vefat edince yerine halifesi Abdülhakim Arvasi (öl.1943), Müküs-Van bölgesinde irşad faaliyetini sürdürmüştür. Kendisi Doğu Anadolu’da başlayan 1915 Tehcir Olayları sırasında İstanbul’a göç ederek yerine Seyyid Fehim

³⁷⁰ Faruk, s.394.

³⁷¹ Yakışık, s.424.

³⁷² Korkusuz, *Nehri’den Hazneye*, s.37.

³⁷³ Yakışık, s.425; Korkusuz, *Nehri’den Hazneye*, s.37.

³⁷⁴ Yakışık, s.425.

³⁷⁵ Işık, s.169; Tenik, *Tasavvuf ve Tarikatlar*, s.120.

Arvasi'nin oğlu Muhammed Sıddık'ı bırakmıştır. Muhammed Sıddık 1916'da Van'da meydana gelen olaylar sırasında Ermeni çeteleri tarafından şehit edilmiştir.³⁷⁶

Abdülhakim Arvasi, İstanbul'a göç edince burada da irşad faaliyetlerine devam etmiştir. Bu dönemde Necip Fazıl Kısakürek'te kendisine bağlanarak (1934) müridi olmuştur. Necip Fazıl, mürşidinin silsilesinden gelen mutasavvıflara şiirler yazmıştır. 1976 yılında Seyyid Taha Nehri'nin kabrini ziyaret ederek bu ziyaretini şu beyitle özetlemiştir.³⁷⁷

*“Şemdinli dağlarının içtim nur çeşmesinden,
Kurtuldum akreplerin ruhumudeşmesinden.”*³⁷⁸

3.5. Şeyh Muhammed Küfrevi

Şeyh Muhammed Küfrevi 1775 yılında Siirt ilinin Şirvan (eski adıyla Küfra) kazasında doğmuştur. İsmi Muhammed'dir. Doğum yerine atfen Küfrevi ismini almıştır. Babası Şeyh Yusuf İzzeddin Kufi'dir.³⁷⁹ Şeyh Muhammed Küfrevi altı yaşında Kur'an-ı Kerim'i hatmeder, küçüklüğünden itibaren ailesinden aldığı manevi terbiye kişiliğinin şekillenmesinde önemli bir etkiye sahiptir. İlim hayatına ailesinin yanında başlayan Şeyh Muhammed Küfrevi babasından ilk ilim icazetini almıştır. Şeyh Muhammed Küfrevi'nin ilim hayatı ile ilgili sınırlı bilgiye sahibiz. Doğu Beyazıt'ta Şeyh Muhammed Celali medresesinde ve sonrasında Siirt'te Mela Halile Sirdi'nin yanında ilim tahsil ettiği ve buradan icazet aldığı söylenmektedir.³⁸⁰ Daha sonra Seyyid Taha Nehri'ye bağlanarak ona hizmet eden Şeyh Muhammed Küfrevi üstün yeteneklerinin sayesinde altı ay gibi kısa bir sürede mürşidinden hilafet almış ve irşad için Bitlis'e gönderilmiştir.³⁸¹ Şeyh Muhammed Küfrevi'nin, nüfuz ettiği alan başta Bitlis ve Van olmak üzere Ağrı, Kars, Erzurum ve Muş bölgeleridir. Fakat etki alanı Anadolu ile sınırlı kalmamış Kafkasya'dan, Tiflis'ten ve İran'dan ona

³⁷⁶ Tenik, *Tasavvuf ve Tarikatlar*, s.120-121.

³⁷⁷ Baz, “Necip Fazıl Kısakürek”, s.432.

³⁷⁸ Necip Fazıl Kısakürek, *Çile*, İstanbul, 2008, s.391.

³⁷⁹ Vahyeddin Küfrevi, *Pir Muhammed Küfrevi Hazretleri*, İstanbul, 2013, s.9.

³⁸⁰ Küfrevi, s.9; Tenik, *Tasavvuf ve Tarikatlar*, s.118.

³⁸¹ Küfrevi, s.15-16; Tenik, *Tasavvuf ve Tarikatlar*, s.118.

intisap eden müridleri olmuştur. Şeyh Muhammed Küfrevi'den sonraki dönemde de bu etki günümüze kadar devam etmiştir.³⁸²

Şeyh Muhammed Küfrevi'nin hayatı ile ilgili anlatacağımız bir diğer özellik de göstermiş olduğu kerametlerdir. Bu kerametlerden biri şöyle anlatılır: “Bir gün Siirt'in bir köyünde Molla Abdullah Salih Efendi'nin köyüne gider. Bir müddet burada okur. O sırada mederese öğrencilerinin adetlerinden birisi de haftada iki üç kişinin gaz yağı almak için köylülerin evine gitmesidir. Bir gün sıra Muhammed Küfrevi'ye gelir. “Bu gün sıra sende, gaz yağın bulup sen getireceksin.” derler. O da kabul eder. İkinci namazı için çeşmenin başına gider, abdest alır. Beraberinde getirdiği şişeyi “Besmele” çekip suya batırıp ağzına kadar doldurur ve medrese baş talebesine teslim eder. Talebeler hem onun erken gelişine, hem herkes şişeyi yarıya kadar doldururken onun şişeyi ağzına kadar dolu getirmesine şaşırırlar. Kendi aralarında bunun nasıl olabileceğini konuşurlar. “Bir daha sırası geldiğinde kendisini takip takip eder öğreniriz.” derler. Aradan bir hafta geçince sıra tekrar Muhammed Küfrevi'ye gelir. Hiç telaş etmeden akşama yarım saat kala şişesini alıp çeşmeye doğru gider. Rahat bir şekilde çeşmenin başında oturur, abdestini alır, dua okur, Besmele çekip şişesini ağzına kadar suyla doldurur, medreseye döner. Medreseye dönüp şişeyi medrese başkanına teslim eder. Onu takip edenler medrese başkanına derler ki: “O şişede su var, gaz değildir. Çeşmeden doldurdu gözümüzle gördük.” Bakarlar ki gaz kokusu yok. Bir lamba getirip yakarlar. Çok güzel, dumansız ışık veren bir gaz olduğunu görürler. Diğer lamba ve çıralarında getirip doldururlar. Onlar da aynı şekilde ışık verip yanar. Bu kerameti gidip hocalarına anlatırlar. Hocaları da durumu Muhammed Küfrevi'ye sorarlar. Muhammed Küfrevi, tebessüm ederek: “Hocam bu bir hayaldir, böyle fakir ve acizden böyle bir şey sadır değildir.” diyerek inkâr eder. Sabahleyin Hocasından izin alarak başka bir medreseye gider.”³⁸³

Şeyh Muhammed Küfrevi'nin evlilikleri şunlardır: İlk hanımı Fersah Şeyhlerinden bir zatın kızı olan Baziğa hanımdır. Bu hanımdan iki çocuğu olmuştur. İkinci hanımı Bitlis'ten Seyyid Muhammed Emin Efendi'nin kızkardeşi olan Fatma

³⁸² Tenik, *Tasavvuf ve Tarikatlar*, s.119.

³⁸³ Küfrevi, s.10-11.

Hanımdır.³⁸⁴ Şeyh Muhammed Küfrevi'nin ikinci eşinden ise dört çocuğu olmuştur. Her iki eşinden toplamda altı erkek çocuğu vardır. Bu çocukların isimleri şöyledir: Abdurrahman, Abdullah, Abdülhadi, Abdülbaki, Abdülhalık, Abdülbari. Kendisinden icazet alan çocukları ise: Abdurrahman, Abdülbaki, Abdülhadi'dir. 6 çocuğundan nesli günümüze kadar ulaşanlar: Şeyh Abdurrahman ve Şeyh Abdülbari'dir.³⁸⁵

Şeyh Abdurrahman'ın iki torunu yaşamaktadır;

Birincisi Şeyh Abdülvahap Küfrevi: Ağrı ili Patnos ilçesinde yaşamakta olup tarikat hilafetini, Amcası Şeyh Kasım Küfrevi'den almıştır. 70 yaşlarında olup irşad faaliyetlerine devam etmektedir.

İkincisi Vahyettin Küfrevi: Halen Antalya'da ikamet etmekte olup Risale-i Nur talebesi ve ilimle iştigal etmektedir.³⁸⁶

Şeyh Abdülbaki Efendi'nin ise iki çocuğu olmuştur. Bunlar;

Birincisi Nesim Küfrevi: Tarikat hilafetini babasından almıştır.³⁸⁷

İkincisi Kasım Küfrevi: Medrese eğitimini babasının yanında tamamlamış, aynı zamanda İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesini bitirmiş, aynı üniversite doktora tezi vermiş olup uzun yıllar ders verdikten sonra doçent olarak üniversiteden ayrılmıştır.³⁸⁸

Şeyh Muhammed Küfrevi Efendi'nin 123 yıl gibi uzun bir hayatı olmuştur. 1898'de Bitlis'te vefat etmiş ona intisap eden Sultan II. Abdülhamid'in, Şeyh vefat edince türbesini kendi parasıyla yaptırdığı söylenmektedir. Söylendiğine göre türbenin yapımı için 18 bin altın harcanmıştır.³⁸⁹ Birinci Dünya savaşı sırasında (18 Kasım 1918) Bitlis'te bulunan Mustafa Kemal Atatürk'de, Şeyh Muhammed

³⁸⁴ Küfrevi, s.11-17-18.

³⁸⁵ Küfrevi, s.11-19.

³⁸⁶ Korkusuz, *Nehri'den Hazneye*, s.34.

³⁸⁷ Küfrevi, s.118.

³⁸⁸ Küfrevi, s.130-131-132.

³⁸⁹ Küfrevi, s.24-25; Tenik, *Tasavvuf ve Tarikatlar*, s.119; <http://www.evliyalar.net/pir-muhammed-kufrevi-k-s/>, (Erişim Tarihi: 07.01.2017)

Küfrevi'nin türbesini ziyaret ederek izlenimlerini belirtmiştir.³⁹⁰ 123 yıl süren uzun yaşamı boyunca irşad görevini hiç aksatmamıştır. Şeyh vefat ettiğinde arkasında onlarca mürid bırakmıştır. Şeyh Muhammed Küfrevi'nin rivayetlere göre 300-400 kadar müridi olduğu söylenmektedir. Adı bilinen müridleri şunlardır:

- 1-Şeyh Emin. (Bitlisli)
- 2-Alvarlı Hacı Muhammed Efendi (Erzurum-Alvar)
- 3-Şeyh Salih. (Ağrı-Patnos)
- 4-Şeyh Süleyman. (Ağrı-Patnos)
- 5-Şeyh Abdülhadi. (Muş-Bulanık)
- 6-Şeyh Fethullah. (Muş-Bulanık)
- 7-Molla Yusuf. (Kars-Kağızman)
- 8-Şeyh Ahmet. (Van-Çıldiran)
- 9-Molla Muhammed. (Kars-Sarıkamış)
- 10-Molla Abdullah. (Kazan-Rusya)
- 11-Şeyh Şemseddin-i Kaşuri. (Yemen)
- 12-Şeyh Abdülhamid-i Üsküdari. (İstanbul)
- 13-Şeyh Mustafa. (İran)
- 14-Şeyh İbrahim. (Muş-Bulanık)³⁹¹

3.4. Şeyh Seyyid Kemalettin

Seyyid Taha Nehri'nin bir başka müridi Seyyid Kemalettin'dir. Kendisi hakkında oldukça sınırlı bilgi bulunmaktadır. Seyyid Kemalettin'in Erbil ve Süleymaniye'de irşad faaliyetleri yürüttüğü, rivayete göre müridlerinin sayısı 50

³⁹⁰ Küfrevi, s.26.

³⁹¹ Küfrevi, s.20-21-22.

bin'dir. Seyyid Kemaleddin'in bir dönem İran'da yaşadığı, Sultan Abdülmecid zamanında Osmanlı topraklarına geçtiği söylenmektedir. 1910 yılında vefat etmiştir.³⁹²

3.7. Mevlana Hacı Hakkâri

Mevlana Hacı Hakkâri hakkında oldukça az bilgi mevcuttur. Kendisi ile ilgili bilgileri Seyyid Taha Nehri'nin müridlerinden olan Seyyid Sibğatullah Arvasi'den öğrenmekteyiz. Seyyid Sibğatullah Arvasi, onun hakkında: "O gerçekten Ebdal'lardan³⁹³ biri. Yolculuğa çıktığında atını yanına götürdüğümüz halde ona hiç binmezdi." dediğinde Şeyh Halid el Oleki, Seyyid Sibğatullah'a: "Efendim, bir kitapta okuduğum kadarıyla Ebdal'lerin çocuğu olmaz, hâlbuki Hacı Hakkâri'nin çocukları var." dediğinde, Seyyid Sibğatullah: "O sözün aslı yoktur." diye cevap vermiştir.³⁹⁴

Seyyid Sibğatullah Arvasi'nin onun alçak gönüllülüğü hakkında şu anekdotu paylaşmıştır: "Mevlana Hacı Hakkâri zamanının fazıllarından olduğu halde bir gün beyaz sakalı ile Seyyid Taha Nehri'nin avlusunu süpürdüğünü gördüm."³⁹⁵

3.8. Hacı Süleyman-i Biradosti

Seyyid Taha Nehri'nin bir başka müridi Hacı Süleyman-i Biradosti'dir. Hayatı hakkında sınırlı bilgi bulunan bu kişi hakkındaki bilgileri Seyyid Sibğatullah Arvasi'den öğrenmekteyiz. Seyyid Sibğatullah Arvasi'nin devamlı olarak onu övdüğü ve onun hakkında şöyle dediği anlatılmaktadır: "Hacı Süleyman-i Biradosti'den tarikatın yayılmaması ve halkın menfaat görmemesi, devamlı Vahdet-i Vücut makamında yükselmesi mi yoksa memleketinin Seyyid Taha Nehri'ye yakın olması mıdır, bilemiyorum."³⁹⁶

³⁹² Yakışık, s.426.

³⁹³ **Abdal-Ebdal;** İnsanlara yardımda ve hizmette bulunan, halkın açıkça bilmediği ve dünya düzeni ile vazifeliolan büyük zatlar. Bunlardan biri vefat edince yerine başka bir veli görevlendirildiğinden ve çok olduklarından, bedelin çoğulu abdal veya bûdela kelimesi ile tanınmışlardır". Bkz. Öleki, s.244.

³⁹⁴ "Seyyid Salih", *İAA*, C.18,s.210.

³⁹⁵ Öleki, s.152.

³⁹⁶ Öleki, s.241.

SONUÇ

Seyyid Taha Nehri, 19. yüzyılın en önde gelen tasavvuf âlimlerinden biridir. Üstadı Mevlana Halid'den hilafet aldığı günden itibaren 42 yıl boyunca aralıksız olarak yaptığı irşad faaliyeti sonucunda milyonları harekete geçirmiş olup şöhreti Kafkaslar, Irak, Suriye, Mısır, İran, Anadolu ve Balkanlara kadar ulaşmıştır. Mevlânâ Halid'e intisap ederek Nakşi-Halidi tarikatına geçen Seyyid Abdullah Şemdîni ve Seyyid Taha Nehri, yürüttükleri irşad faaliyeti sonucunda bölge halkının, Kadiriyye tarikatını bırakıp Halidiyye tarikatına geçmesinde etkili olmuşlardır. Böylece Türkiye, İran ve Irak'ın sınırlarının kesiştiği kritik bölgede Sunni İslam anlayışının tasavvuf eliyle bölgede yayılmasında etkin bir rol oynamıştır.

Seyyid Taha Nehri, yetiştirdiği müridler sayesinde Doğu ve Güneydoğu Anadolu başta olmak üzere Osmanlı coğrafyasının geniş bir kısmında önemli dini, siyasi ve sosyal bir etki meydana getirmiştir. İrşad faaliyetlerini yürütürken aynı zamanda bu bölgeleri İran üzerinden gelebilecek Şii etkisine karşı korumuştur. Ayrıca Kırım, Kafkasya, Azerbaycan gibi geniş bir coğrafyada Rus işgali ve emellerine karşı müridleri ile birlikte İslam birliği ve İslamiyet için çetin bir mücadele vermiştir.

19. yüzyılda Osmanlı Devleti'nin merkezileşme eğilimi, yerel yönetimler ile merkez yönetimi arasında bir çatışmaya yol açmıştır. Bu çatışma sürecinin sonucunda bölgede siyasi otorite boşluğu oluşmuş, fakat bu siyasi boşluk Seyyid Taha Nehri, ailesi ve Halidiler tarafından doldurulmuştur. Osmanlı'nın sıkıntılı günler geçirdiği bu dönemde siyasi açıdan hareketli bir bölgede faaliyet gösteren Seyyid Taha Nehri, meydana gelen politik olayların içinde doğrudan yer almadı, Osmanlı Devleti'ne muhalif olmamış ve taraf tutmamış olup genellikle uzlaştırıcı bir tavır takınmıştır. Ancak onun vefatından sonra bölgede aktif rol üstlenen oğlu ve torunlarının bu gelişmelere taraflı bir şekilde müdahil oldukları görülmektedir. Bu çerçevede, Seyyid Taha Nehri'nin, bölgedeki siyasi-sosyal olaylara ümmetçi bir anlayışla yaklaştığı; oğlu Şeyh Ubeydullah ve torunu Seyyid Abdulkadir'in ise kısmen milliyetçi bir zihniyetle olaylara dâhil oldukları söylenebilir.

KAYNAKÇA

Arşiv Belgeleri

Asayiş Kalemî Belgeleri

BOA. DH.EUM.AYŞ. Dosya No:11, Gömlek No:24, Tarih:1337 Ş 21.

Bâb-ı  l  Evrak Odası

BOA. BEO. Dosya No: 3900 , Gömlek No: 292452, Tarih:1329 C 03.

Dâhiliye Nezâreti Mektubî Kalemî Evrak 

BOA. DH. MKT. Dosya No: 1366, Gömlek No: 82, Tarih: 1303 Z 21.

BOA. DH. MKT. Dosya No: 1463, Gömlek No: 43, Tarih: 1305 Ra 20.

Dâhiliye Nezareti Şifre Evrak 

BAO. DH. ŞFR. Dosya No: 112, Gömlek No: 24, Tarih: 1295 T 24.

BOA. DH. ŞFR. Dosya No:112, Gömlek No:82, Tarih: 1295 E 6.

BAO. DH. ŞFR. Dosya No: 112, Gömlek No: 73, Tarih: 1295 A 29.

BAO. DH. ŞFR. Dosya No: 112, Gömlek No: 69, Tarih: 1295 A 26.

BAO. DH. ŞFR. Dosya No: 112, Gömlek No: 99, Tarih: 1295 E 25.

BAO. DH. ŞFR. Dosya No: 112, Gömlek No: 79, Tarih: 1295 E 04.

BOA. DH.ŞFR. Dosya No: 635, Gömlek No: 18, Tarih: 1335 H 22.

Evkaf Defteri

BOA, EV. D. 16257, Sh:10/b, Tarih:1273 B 17.

Hatt-ı Humayun

BOA, Hat. Dosya No: 803, Gömlek No:37114/C, Tarih:1243 C 23.

Hariciye Nezareti Siyasi

BOA. HR. SYS. Dosya No: 82, Gömlek No: 46, Tarih: 1881 02 08.

Hariciye Nezareti Tercüme Odası Evrakı

BOA. HR. TO. Dosya No: 104, Gömlek No: 20, Tarih: 1876 11 22.

 rade Dâhiliye

BOA,  . HD. Dosya No:193, Gömlek No:10876, Tarih:1265 Ca 03.

BOA.  . DH. Dosya No: 878, Gömlek No: 70045, Tarih: 1300 R 29.

 rade Hariciye

BOA,  .HR. Dosya No:92, Gömlek No:4493, Tarih:1268 Z 15.

BOA,  . HR. Dosya No:92, G mlek No:4493, Tarih:1268 Z 17.

BOA,  . HR. Dosya No:92, G mlek No:4493, Tarih:1268 Z 27.

 rade Meclis-i V l  Riy seti Belgeleri

BOA,  . MVL. Dosya No:39, G mlek No:729, Tarih:1258 S 29.

Meclis-i V l  Evrakı

BOA. MVL. Dosya No:752, G mlek No:25, Tarih:1275 Ca 25

Meclis-i V kel  Mazbataları

BOA. MV. Dosya No:216 G mlek No:39, Tarih: 1337 N 19.

Sad ret  medi Kalemi Defterleri

BOA. A)AMD. Dosya No: 83, G mlek No:92, Tarih: 1274.

Sad ret Mektub  Kalemi Evrakı

BOA. A. MKT. MHM. Dosya No: 486, G mlek No: 62, Tarih: 1298 Ca 29.

Yıldız Sadaret Hususi Maruzat Evrakı

BOA. Y. A. HUS. Dosya No: 166, G mlek No: 49, Tarih: 1298 S 16.

BOA. Y. A. HUS. Dosya No: 167, G mlek No: 15, Tarih: 1298 Ca 08.

BOA. Y A. HUS. Dosya No: 171, G mlek No: 37, Tarih: 1299 L 03.

BOA. Y.A. HUS. Dosya No: 172, G mlek No: 32, Tarih: 1300 S 05.

Yıldız Sadaret Resmi Maruzat Evrakı

BOA. Y. A. RES. Dosya No: 8, G mlek No: 7, Tarih: 1297 Za 09.

BOA. Y. A. RES. Dosya No: 10, G mlek No: 12, Tarih: 1298 R 18.

BOA. Y. A. RES. Dosya No:10, G mlek No: 26, Tarih: 1298 R 29.

BOA. Y. A. RES. Dosya No: 10, G mlek No: 59, Tarih: 1298 Ca 18.

Yıldız Perakende Evrakı Askeri Maruzat

BOA. BOA. Y. PRK. ASK. Dosya No: 4, G mlek No: 76, Tarih: 1297 Z 04.

BOA. Y. PRK. ASK. Dosya No: 6, G mlek No: 25, Tarih: 1298 Ra 21.

BOA. Y. PRK. ASK. Dosya No: 14, G mlek No: 20, Tarih: 1299 L 15.

BOA. Y. PRK. ASK. Dosya No: 14, G mlek No: 40, Tarih: 1299 Za 07.

BOA. Y. PRK. ASK Dosya No: 15, G mlek No: 11 Tarih: 1299 Z 20.

BOA. Y. PRK. ASK. Dosya No: 15, G mlek No: 18, Tarih: 1299 Z 25.

BOA.Y. PRK. ASK. Dosya No: 18, G mlek No: 39, Tarih: 1300 Ş 07.

Yıldız Perakende Evrakı Arzuhal Jurnal

BOA. Y. PRK. AZJ. Dosya No: 4, G mlek No: 12, Tarih: 1297 Z 14.

BOA. Y. PRK. AZJ. Dosya No: 4, G mlek No: 96, Tarih: 1298 Za 18.

BOA. Y. PRK. AZJ. Dosya No: 6, G mlek No: 1, Tarih: 1299 Za 05.

BOA. Y. PRK. AJZ. Dosya No: 6, G mlek No: 7, Tarih: 1299 Z 22.

BOA. Y. PRK. AZJ. Dosya No: 6, G mlek No: 118, Tarih: 1299 Z 30.

Yıldız Perakende Evrakı Başkitabet Dairesi Maruzatı

BOA. Y. PRK. BŞK. Dosya No: 3, Gömlek No: 64, Tarih: 1297 Za 11.

BOA. Y. PRK. BŞK. Dosya No: 6, Gömlek No: 49, Tarih: 1299 L 06.

BOA. Y. PRK. BŞK. Dosya No: 7, Gömlek No: 7, Tarih: 1300 M 17.

Yıldız Perakende Evrakı Dâhiliye Nezareti Maruzatı

BOA. Y. PRK. DH. Dosya No: 1, Gömlek No: 48, Tarih 1300 M 17.

Yıldız Perakende Evrakı Elçilik Şehbenderlik ve Ateşemiliterlik

BOA. Y. PRK. EŞA. Dosya No: 2, Gömlek No: 71, Tarih: 1298 Z 29.

Yıldız Perakende Evrakı Hariciye Nezareti Maruzatı

BOA. Y. PRK. HR. Dosya No: 5, Gömlek No: 63, Tarih: 1298 R 14.

Yıldız Perakende Evrakı Evrakı Yaveran ve Maiyyet-i Seniyye Erkan-ı Harbiye Dairesi

BOA. Y. PRK. MYD. Dosya No: 1, Gömlek No: 85, Tarih: 1298 Ra 25.

Yıldız Perakende Evrakı Umumi

BOA. Y. PRK. UM. Dosya No: 4, Gömlek No: 20, Tarih: 1297.

BOA. Y. PRK. UM. Dosya No: 5, Gömlek No: 39 Tarih: 1299 L 21.

BOA. Y. PRK. UM. Dosya No: 5, Gömlek No: 40, Tarih: 1299 Za 05.

BOA. Y. PRK. UM. Dosya No: 6, Gömlek No: 23, Tarih: 1301 M 06.

Serbesti Gazetesi

Serbesti Gazetesi, Costantinople (İstanbul), 26 Kanunuevvel 1918.

Serbesti Gazetesi, Costantinople (İstanbul), 28 Nisan 1919.

Serbesti Gazetesi, Costantinople (İstanbul), 29 Nisan 1919.

Serbesti Gazetesi, Costantinople (İstanbul), 2 Mayıs 1919.

Serbesti Gazetesi, Costantinople (İstanbul), 3 Mayıs 1919.

Serbesti Gazetesi, Costantinople (İstanbul), 4 Mayıs 1919.

Serbesti Gazetesi, Costantinople (İstanbul), 5 Mayıs 1919.

Serbesti Gazetesi, Costantinople (İstanbul), 7 Mayıs 1919.

Serbesti Gazetesi, Costantinople (İstanbul), 8 Mayıs 1919.

Serbesti Gazetesi, Costantinople (İstanbul), 11 Mayıs 1919.

Serbesti Gazetesi, Costantinople (İstanbul), 14 Mayıs 1919.

Modern Kaynak ve Araştırmalar

Akgündüz, Ahmet; Bediüzzaman *Said Nursi'nin İlmi Şahsiyeti ve İcazetnameleri*, Osmanlı Araştırmaları Vakfı Yayınları, İstanbul 2013.

Akot, Bülent; “Seyyid Sibğatullah Arvasi (ö. 1287/1870) ve Bazı Tasavvufi Kaynaklara Yaklaşımı”, *Ekev Akademi Dergisi*, Yıl:18, Sayı: 58, 2014. s.251-264.

Algar, Hamid; “Nakşibendiyye”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, C.32, Ankara, 2006. s.335-342.

Algar, Hamid; “Halidiyye”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, C.15, Ankara, 1997, s.295-296.

Arvas, Nimetullah; “Nakşı Geleneğinin Bir Takipçisi Olan Seyyid Abdulhakim Arvasi’nin İstanbul Yansımaları”, *Türk Dünyası Bilgeler Zirvesi: Gönül Sultanları Buluşması*, (26-28-Mayıs Eskişehir), 2014. s.699-725.

Arvas, Nimetullah; “Tasavvuf ve Bir Mutasavvıf Olarak Seyyid Taha’nın Halifesi Seyyid Sıbğatullah Arvasi”, *Uluslararası Seyyid Taha Hakkâri Sempozyumu Bildirileri*, (24-25-26 Mayıs 2013 Hakkâri), (Ed. Halit Yalçın vd.), Hakkâri Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2014. s.347-385.

Arvas, Tarık Ziya; *Hakkâri Nasturileri (1836-1936)*, Yüzüncü Yıl Üniversitesi SBE, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Van, 2010.

Ateş, Süleyman; “Tasavvufun Kaynağı”, *Uluslararası Mevlana Halid-i Bağdadi Sempozyumu Bildirileri*, (11-13 Haziran 2010 Van), (Ed. Erdal Baykan-Mehmet Keskin), Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 2012. s.35-49.

Ateş, Süleyman; “Kutub”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, C.26, Ankara, 2002, s.498-499.

Atmaca, Metin; “Şeyh, Şah ve Sultan: Kürtlerde Tarikat ve Devlet İlişkisi”, *Uluslararası Seyyid Taha Hakkâri Sempozyumu Bildirileri*, (24-25-26 Mayıs 2013 Hakkâri), (Ed. Halit Yalçın vd.), Hakkâri Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2014. s.231-238.

Aydın, Bilgin; “Meclis-i Meşayih”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, C.28, Ankara, 2003, s.247-248.

Ayvallı, Ramazan; “Seyyid Taha-i Hakkâri’nin Yüksek İlmi Şahsiyetine Teşekkül eden Amiller”, *Uluslararası Seyyid Taha Hakkâri Sempozyumu Bildirileri*, (24-25-26 Mayıs 2013 Hakkâri), (Ed. Halit Yalçın vd.), Hakkâri Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2014. s.191-201.

Barkan, Ömer Lütfi; “İstila Devirlerinin Kolonizatör Türk Dervişleri ve Zaviyeler”, *Vakıflar Dergisi*, Sayı: 2, Ankara, 1942, s. 279-304.

Baz, İbrahim; “Necip Fazıl Kısakürek’in Seyyid Taha-i Hakkâri’nin Hayatını Anlatımı ve Kabrini Ziyareti”, *Uluslararası Seyyid Taha Hakkâri Sempozyumu Bildirileri, (24-25-26 Mayıs 2013 Hakkâri)*, (Ed. Halit Yalçın vd.), Hakkâri Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2014. s.431-446.

Baz, İbrahim; “Şırnak Bölgesindeki Nakşi Şeyh Aileleri ve İdil’de Yaşayan Mutasavvıflar”, *Uluslararası Geçmişten Günümüze İdil Sempozyumu Bildirileri, (12-13 Mart Şırnak)*, Şırnak Üniversitesi Yayınları, C.1, 2011. s.347-361.

Bediüzzaman Said Nursi, *İçtimai Dersler*, Zehra Yayınları, İstanbul, 2006.

Beşirli, Mehmet; “XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Tokat Mevlevihanesi ve Gelirleri ile İlgili Sorunlar”, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C.13, Sayı: 2, Elazığ, 2003. s.337-373.

Bursalı, Mustafa Necati; *İstanbul ve Anadolu Evliyalrı*, Şıfa Yayınları, İstanbul, 2011.

Bruinessen, Martin Van; *Ağa, Şeyh ve Devlet Kürdistan’ın Sosyal ve Politik Örgütlenmesi*, (Çev. Remziye Arslan), Özge Yayınları, Ankara 1989.

Bruinessen, Martin Van; “Kâdiriyye ve Kürtler Arasında Kâdiriyye Kolları”, (Çev: Hür Mahmut Yücer), *Karabük Üniversitesi Tarih Kültür ve Sanat Araştırmaları Dergisi*, C.2, No:1, 2013. s.374-392.

Celil, Celile; 1880 Şeyh Ubeydullah Nehri Kürt Ayaklanması, Peri Yayınları, İstanbul, 1998.

Cemal, Behçet; *Seyh Said İsyanı*, Sel Yayınları, İstanbul, 1995.

Çakır, Mehmet Saki; *Nakşebendî-Hâlidiliğin Seyyid Taha Hakkârî Nehrî Kolu (XIX. Yüzyıl)*, İstanbul Üniversitesi SBE, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, 2016.

Çakır, Mehmet Saki; “Seyyid Sibğatullah Arvası’nın Dilinden Seyyid Taha-i Nehri”, *Uluslararası Seyyid Taha Hakkâri Sempozyumu Bildirileri, (24-25-26 Mayıs 2013 Hakkâri)*, (Ed. Halit Yalçın vd.), Hakkâri Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2014. s.447-453.

Çamsoy, Zeynep; *Milli Mücadele Döneminde Kürdistan Teali Cemiyeti (1918-1927)*, Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2007.

Çetin, Nuran; “Seyyid Taha Hakkâri (ö.1269/1853)’yi Anlamak”, *Uluslararası Seyyid Taha Hakkâri Sempozyumu Bildirileri, (24-25-26 Mayıs 2013 Hakkâri)*, (Ed. Halit Yalçın vd.), Hakkâri Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2014. s.523-529.

Çiçek, Mehmet Halil; “Mevlana Halit el- Bağdadî’yi Evrensel İnsanî Değerler Açısından Farklı Bir Okuma”, *Türk Dünyası Bilgeler Zirvesi (26-29-Mayıs Eskişehir)*, 2014. s.1-8.

Çoban, Ali; *19. Yüzyıl Osmanlı Şeyhlerinden Bozkırlı Muhammed Bahaeddin Efendi ve “İkazu’un-Naimin” Adlı Eserindeki Tasavvuf Anlayışı*, Selçuk Üniversitesi SBE, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya 2007.

Dalar, Nazife; “İrşad Kutbu Seyyid Taha-i Hakkâri”, *Uluslararası Seyyid Taha Hakkâri Sempozyumu Bildirileri, (24-25-26 Mayıs 2013 Hakkâri)*, (Ed. Halit Yalçın vd.), Hakkâri Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2014. s.533-539.

Dalyan, Murat Gökhan; *19. Yüzyıl’da Nasturiler (İdari Sosyal Yapı ve Siyasi İlişkileri)*, Süleyman Demirel Üniversitesi SBE, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Isparta, 2009.

Demir, Ahmet; “Kürdistan Teali Cemiyeti ve Seyyid Abdülkadir”, *Uluslararası Seyyid Taha Hakkâri Sempozyumu Bildirileri, (24-25-26 Mayıs 2013 Hakkâri)*, (Ed. Halit Yalçın vd.), Hakkâri Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2014. s.387-408.

Demirci, Mehmet; “İçe Dönük Cihad: Mücadele”, *Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, Yıl: 8 (2007), Sayı: 19, s.9-21.

Ebu Davut, *Süleyman İbnu’l –Esas; es-Sünen*, Beyrut, 1980.

Ergin, Fatma; *Hüseyin Kudsi-i Edirnevi’nin Hayatı ve Pendi Mahduman Adlı Eseri*, Ankara Üniversitesi SBE, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2003.

Faruqi, Suraiya; *Osmanlı Tarihi Nasıl İncelenir (Kaynaklara Giriş)*, Çev. Zeynep Altok), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2001.

Faruk, Ahmed; *Eshab-ı Kiram*, Hakikat Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2014.

Gecit, Mehmet Salih; “Seyyid Taha-i Nehri’ye Nisbet Edilen “Akide-i Kürdiyye” Adlı Eserdeki İtikadi-Kelami Görüşler ve Diğer Akide Metinleriyle Mukayesesi”, *Uluslararası Seyyid Taha Hakkâri Sempozyumu Bildirileri, (24-25-26 Mayıs 2013 Hakkâri)*, (Ed. Halit Yalçın vd.), Hakkâri Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2014. s.203-230.

Göldaş, İsmail; *Kürdistan Teâli Cemiyeti*, Doz Yayınları, İstanbul, 1991.

Gündüz, İrfan; *Osmanlılarda Devlet/Tekke Münasebetleri*, Seha Neşriyat Yayınları, İstanbul, 1989.

Gündüz, İrfan; “Tasavvufi Bir Terim Olarak Rabıta”, *Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, Yıl: 8, (2007), Sayı: 19, s.23-53.

Gürhan, Veysel; “İdris-i Bitlisi ve Bölgenin Osmanlılar Tarafından Fethi”, *I.Uluslararası Dünden Bugüne Tatvan ve Çevresi Sempozyumu Bildirileri, (31Ağustos-2 Eylül 2007)*, (Ed.Mehmet Bilen), Beyan Yayınları, İstanbul, 2007. s.285-295.

Hakan, Sinan; “Dini Bir Otoriteden Siyasi Bir Hüviyete, Seyid Taha-yı Nehri”, *Uluslararası Seyyid Taha Hakkâri Sempozyumu Bildirileri, (24-25-26 Mayıs 2013 Hakkâri)*, (Ed. Halit Yalçın vd.), Hakkâri Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2014. s.91-105.

Hakan, Sinan; *Müküs Kürt Mirleri Tarihi ve Han Mahmud*, Peri Yayınları, İstanbul 2002.

Hakan, Sinan; *Osmanlı Arşiv Belgelerinde Kürtler ve Kürt Direnişleri(1817-1867)*, Doz Yayıncılık, İstanbul, 2011.

Haydari, İbrahim Fasih; *Büyük Doğu Mecdüt Talid Mevlana Halid Bağdadi'nin (k.s) Hayatı Halifeleri ve Menkıbeleri*, (Çev. Eser Sazak), Semerkand Yayınları, İstanbul, 2011.

Harman, Ömer Faruk; “Din ve Vicdan Hürriyeti”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, C.9, İstanbul, 1994, s.320-322.

Işık, Hüseyin Hilmi; *Tam İlmihal Saadet-i Ebediyye*, Hakikat Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2014.

İbn Havkal, *10. Asırda İslam Coğrafyası*, (Çev. Ramazan Şeşen), Yeditepe Yayınları, İstanbul, 2014.

İbnü'l Esir; *İslam Tarihi El Kamil fi't-Tarih*, (Çev. Abdülkerim Özaydın), C.9, Bahar Yayınları, İstanbul, 1991.

İdris-İ Bitlisi; *Heşt Behişt VII. Ketibe Fatih Sultan Mehmet Devri 1451-1481*, (Çev. Muhammed İbrahim Yıldırım), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2013.

Kaçmaz, Sefer; “Uluslararası Seyyid Taha-i Hakkâri Sempozyumu “Şan ve Şöhret Afettir”, *Uluslararası Seyyid Taha Hakkâri Sempozyumu Bildirileri*, (24-25-26 Mayıs 2013 Hakkâri), (Ed. Halit Yalçın vd.), Hakkâri Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2014. s.541-553.

Kankal, Ahmet, Özcoşar, İbrahim, Güneş, Hüseyin H., vd.; *183 Nolu Mardin Şer'iyeye Sicili Belge Özetleri ve Mardin*, İmak Ofset Basım Yayınları, İstanbul, 2007.

Kaplan, Yaşar; “Pınyanış Hükümeti”, *Uluslararası Tarihte Hakkâri Sempozyumu Bildirileri*, (14-15-16 Kasım 2014), (Ed. Yaşar Kaplan vd.), Hakkâri Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2014, s.479-521.

Kaplan, Yaşar; “Tarihte Hakkâri, Şemdinan, Bahdınan ve Nehri”, *Uluslararası Seyyid Tâhâ-i Hakkâri Sempozyumu Bildirileri*, (24-25-26 Mayıs 2013 Hakkâri), (Ed. Halit Yalçın vd.), Hakkâri Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2014, s.107-130.

Kaya, Hakan; *XVII. Yüzyılda Osmanlı Toplumunda Nakşibendilik, (İstanbul, Diyarbakır, Bursa)*, Ankara Üniversitesi SBE, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2011.

Kavak, Abdulcebbar; *Mevlana Halidi Bağdad-i ve Halidi Tasavvuf Geleneğinin Tarihi Gelişim Süreci*, Atatürk Üniversitesi SBE, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Erzurum, 2013.

Kavak, Abdulcebbar; “Mevlana Halid-i Bağdadi Nakşibendi’de Ehl-i Beyt Sevgisi ve Seyyid Taha Hakkâri”, *Uluslararası Seyyid Taha Hakkâri Sempozyumu Bildirileri, (24-25-26 Mayıs 2013 Hakkâri)*, (Ed. Halit Yalçın vd.), Hakkâri Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2014. s.77-89.

Kılıç, Avni; *Şeyh Ubeydullah İsyanı*, Mardin Artuklu Üniversitesi SBE, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Mardin, 2014.

Kılıç, Rüya; “Osmanlı Devletinde Yönetim-Nakşibendi İlişisine Farklı Bir Bakış, Halidi Sürgünleri”, *Tasavvuf: İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, Yıl:7, Sayı:17, 2006. s.103-119.

Kınacı, A. Selahaddin; *İşaretler-Şeyh Abdurrahman-ı Tahi-Şeyh (kuddise sırruhu)*, Sey-Tac Yayınları, Ankara, 2013.

Kırış, Şemseddin; “İslam Kimlikli Bir Âlim Modeli Olarak Seyyid Taha”, *Uluslararası Seyyid Taha Hakkâri Sempozyumu Bildirileri, (24-25-26 Mayıs 2013 Hakkâri)*, (Ed. Halit Yalçın vd.), Hakkâri Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2014. s.175-189.

Kısakürek, Necip Fazıl; *Çile*, Büyük Doğu Yayınları, İstanbul, 2008.

Kodaman, Bayram; *Şark Meselesi Işığında Sultan II. Abdulhamid Devri Doğu Anadolu Politikası*, Türk Kültürü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1987.

Komisyon, “Hakkâri”, *Yurt Ansiklopedisi*, Anadolu Yayıncılık, C.5, İstanbul, 1982, s.3280-3368.

Komisyon, “Seyyid Abdullah (Abdullah-ı Şemdini)”, *İslam Âlimleri Ansiklopedisi*, C.18, İhlas Matbacılık, İstanbul, ts, s.209.-211.

Komisyon, “Seyyid Salih”, *İslam Âlimleri Ansiklopedisi*, C.18, İhlas Matbacılık, İstanbul, ts, s.209-210.

Komisyon, “Seyyid Ubeydullah-i Hakkâri”, *İslam Âlimleri Ansiklopedisi*, C.18, İhlas Matbacılık, İstanbul, ts, s.211.

Komisyon, “Sıbgatullah Arvası”, *İslam Âlimleri Ansiklopedisi*, C.18, İhlas Matbacılık, İstanbul, ts, s.212-216.

Komisyon, “Taha-i Hakkâri”, *İslam Âlimleri Ansiklopedisi*, C.18, İhlas Matbacılık, İstanbul, ts, s.246-257.

Komisyon, *1994 Hakkâri İl Yıllığı*, Erk Yayıncılık, Ankara, 1994, s.19.

Korkusuz, M. Şefik, *Nehri ’den Hazneye Meşayih Nakşibendi*, Pak Ajans Yayıncılık, İstanbul, 2010.

Korkmaz, Engin; “Şeyh Ubeydullah Ayaklanması”, *Uluslararası Seyyid Taha Hakkâri Sempozyumu Bildirileri, (24-25-26 Mayıs 2013 Hakkâri)*, (Ed. Halit Yalçın vd.), Hakkâri Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2014. s.337-345.

Köseoğlu, Mehmet Akif; “İstanbul’da Nakşi-Halidi Şeyhlerinin Vazife Yaptığı Tekkeler ve Bu Yapılarının Günümüzde ki Durumları”, *Uluslararası Seyyid Taha Hakkâri Sempozyumu Bildirileri, (24-25-26 Mayıs 2013 Hakkâri)*, (Ed. Halit Yalçın vd.), Hakkâri Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2014. s.455-473.

Kutlay, Naci; *İttihat Terakki ve Kürtler*, Beybûn Yayınları, Ankara, 1992.

Küçükaşcı, Mustafa Sabri; “Seyyid”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, C.37, Ankara, 2009. s.40-43.

Küfrevi, Vahyeddin; *Pir Muhammed Küfrevi Hazretleri*, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2013.

Lazarev, M.S; *Emperyalizm ve Kürt Sorunu (1917–1923)*, (Çev. Mehmet Demir), Öz-Ge Yayıncılık, Ankara, 1989.

Öleki, Mevlana Halid-i Şirvani; *Minah Seyyid Sibğatullah Arvasi(Kuddise Sirruhu)*, Semerkan Yayınları, (Çev. Siraceddin Önlüer, Hüseyin Okur), İstanbul, 2013.

Öngören, Reşat; “Tasavvuf”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, C.40, Ankara, 2011. s.119-126.

Özcoşar, İbrahim; *Merkezileşme Sürecinde Bir Taşra Kenti Mardin (1800-1900)*, Mardin Artuklu Üniversitesi Yayınları, Mardin, 2009.

Pakalın, Mehmet Zeki; *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, Milli Eğitim Basımevi, C.3, İstanbul, 1993.

Pakiş, Ömer; “Seyyid Sibğatullah El-Arvasi ve Şeyh Abdurrahman Et-Tağî”, *I.Uluslararası Dünden Bugüne Tatvan ve Çevresi Sempozyumu Bildirileri, (31Ağustos-2 Eylül 2007)*, (Ed. Mehmet Bilen), Beyan Yayınları, İstanbul, 2007, s.587-602.

Publishers, Peter Lang; *Kürtlerde Aşiret ve Akrabalık İlişkileri, (Tribe and Kinship among the Kurds)*, (Çev. Gülhan Erkaya), İletişim Yayınları, İstanbul, 2012.

Sarıkcıoğlu, Melike; “İran Arşivlerine Göre Şeyh Ubeydullah İsyanı”, *Kilis 7 Aralık Üniversitesi SBE Dergisi*, C.3, Sayı: 5, 2013. s.1-35.

Sasuni, Garo; *Kürt Uhusal Hareketleri ve 15. Yüzyıldan Günümüze Ermeni-Kürt İlişkileri*, (Çev. Bedros Zartaryan-Memo Yetkin), Med Yayınları, İstanbul, 1992.

Sino, Abdurrauf; *Osmanlı'nın Sancılı Yıllarında Araplar, Kürtler, Arnavutlar(1877-1881)*, (Çev. Ahsen Batur), Selenge Yayınları, İstanbul, 2011.

Speer, Robert E.; “The Hakim Sahib” *The Foreign Doctor: A Biography of Joseph Plumb Cochran, M. D. of Persia*, Fleming H. Revell Company, New York, 1911.

Strohmeier, Martin; Yalçın, Lale; Heckman; *Kürtler; Tarih, Siyaset*, (Çev. Atilla Dirim), Kültür Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2013.

Şapolyo, Enver Behnan; *Mezhepler ve Tarikatlar Tarihi*, Milenyum Yayınları, İstanbul, 2013.

Şemseddin Sami; *Kamus-i Türki*, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1317.

Şeref Han; *Şerefname Kürd Tarihi*, (Çev. M. Emin Bozarslan), Deng Yayınları, İstanbul, 2006.

Şimşek, Halil İbrahim; “Anadolu Müceddidilerine İlişkin Bazı Tarihi Bilgilerin Kullanışı Üzerine Bir Değerlendirme”, *Gazi Üniversitesi Çorum İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C.1, Sayı: 2, 2002. s.213-227.

Tan, Altan; *Kürt Sorunu*, Timaş Yayınları, İstanbul, 2010,

Tan, Zeki; “Toplumun Yapılanmasında Âlimin Fonksiyonu; Seyyid Taha-i Hakkâri Örneği”, *Uluslararası Seyyid Taha Hakkâri Sempozyumu Bildirileri, (24-25-26 Mayıs 2013 Hakkâri)*, (Ed. Halit Yalçın vd.), Hakkâri Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2014, s.475-500.

Tan, Zeki; “Mevlânâ Hâlid-i Bağdadi’nin Talebelerinden Seyyid Taha el-Hakkâri”, *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı: 3, Nisan, 2013. s.97-126.

Tekin, Ferhat; “Bir Hafıza Mekânı olarak Nehri: Unutturma ve Hatırlatma Biçimleri”, *Uluslararası Seyyid Taha Hakkâri Sempozyumu Bildirileri, (24-25-26 Mayıs 2013 Hakkâri)*, (Ed. Halit Yalçın vd.), Hakkâri Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2014. s.131-141.

Tavakkoli, Muhammed Rauf; *Kürdistan Tasavvuf Tarihi*, (Çev. Mehmet Polat), Hivda Yayıncılık, İstanbul, 2010.

Tenik, Ali; “Kürtlerde Tasavvuf ve Tarikatlar”, *Kürtler Toplum, Din*, (Ed. Adnan Demircan vd.), Nida Yayınları, İstanbul, 2015.

Tenik, Ali; *Tarihsel süreçte Kürt Coğrafyasında Tasavvuf ve Tarikatlar*, Nubihar Yayınları, İstanbul, 2015.

Top, Mehmet; *Hakkâri*, Anıt Matbaası, Hakkâri 2010.

Tosun, Necdet; “Nakşibendiyye”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, C.32, Ankara 2006. s.342-343.

Tunaya, Tarık Zafer; *Türkiye’de Siyasal Partiler, Mütareke Dönemi (1918–1922)*, Hürriyet Vakfı Yayınları, C.2. İstanbul, 1986.

Tuncel, Metin; “Hakkâri”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, C.15, İstanbul, 1997, s.205-207.

Ulucan, Mahmut, *Nureddin Birîfkani’nin Hayatı, Eserleri ve Tasavvufî Görüşleri*, Dicle Üniversitesi SBE, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Diyarbakır 2012.

Uludağ, Süleyman; “Halidiyye (Anadolu’da Halidilik)”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, C.15, Ankara, 1997. s. 296-299.

Uludağ, Süleyman; “Süluk”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, C.38, İstanbul, 2010, s.127-128.

Ünal, Mehmet; “Tasavvuf Tarihi İçinde Celvetilik”, *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı: 26, Ağustos 2012. s.91-104.

Yakışık, Nizamettin; “Mukaddime”, *Uluslararası Seyyid Taha Hakkâri Sempozyumu Bildirileri, (24-25-26 Mayıs 2013 Hakkâri)*, (Ed. Halit Yalçın vd.), Hakkâri Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2014. s.409-429.

Yıldız, Kemal; “Zahir-Batın Dayanışması: Mutasavvıf Mevlana Halid İle Fakih İbn Abidin Örneği”, *Tasavvuf: İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, Yıl: 6, Sayı: 5, 2005. s.123-136.

Yücer, Hür Mahmut; *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf (19. Yüzyıl)*, İnsan Yayınları, İstanbul, 2004.

Zınar, Zeynelabidin; “Seyyid Taha Nehri”, *Uluslararası Seyyid Taha Hakkâri Sempozyumu Bildirileri, (24-25-26 Mayıs 2013 Hakkâri)*, (Ed. Halit Yalçın vd.), Hakkâri Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2014. s.167-173.

Wilson, Rev. S. G.; Persian Life and Customs With Scenes and Incidents of Residence and Travel in The Land of The Lion and The Sun, Student Missionary Campaign Library-Fleming H. Revell Company, Chicago, 1895.

İnternet Bağlantıları

Bruinessen, Martin Van; The Sâdatê Nehrî or Gîlânîzâde of Central Kurdistan, <http://www.hum.uu.nl/medewerkers/m.vanbruinessen/publications/> (Erişim Tarihi: 12.11.2015).

Yurtgezen, Ali; “İzleri Tazeleyen Kılavuz: Mevlâna Halid-i Bağdadî (k.s)”, <http://www.semerkanddergisi.com/izleri-tazeleyen-kilavuz-mevlana-halid-i-bagdadi-ks/> (Erişim Tarihi: 07.10.2105).

Yurtgezen, Ali; “İrşad Kutbu: Seyyid Taha-yı Hakkarî k.s.”, <http://www.semerkanddergisi.com/irsad-kutbu-seyyid-taha-yi-hakkari-k-s/> (Erişim Tarihi: 07.10.2105).

Yurtgezen, Ali; “Yolda Bir Kutlu Köprü: Seyyid Abdullah-ı Şemdinî k.s.”, <http://www.semerkanddergisi.com/yolda-bir-kutlu-kopru-seyyid-abdullah-i-semdini-ks/> (Erişim Tarihi: 07.10.2105).

<http://www.evliyalar.net/pir-muhammed-kufrevi-k-s/> (Erişim Tarihi: 07.01.2017)

ΕΚΛΕΡ

Resim 1: Hakkâri Haritası (Top, s.6.)

Resim 2: Şemdinli Bağlar (Nehri) Kayme Sarayı (Top, s.250)

Resim 3: Şemdinli Bağlar (Nehri) Kelat Sarayı (Top, s.251)

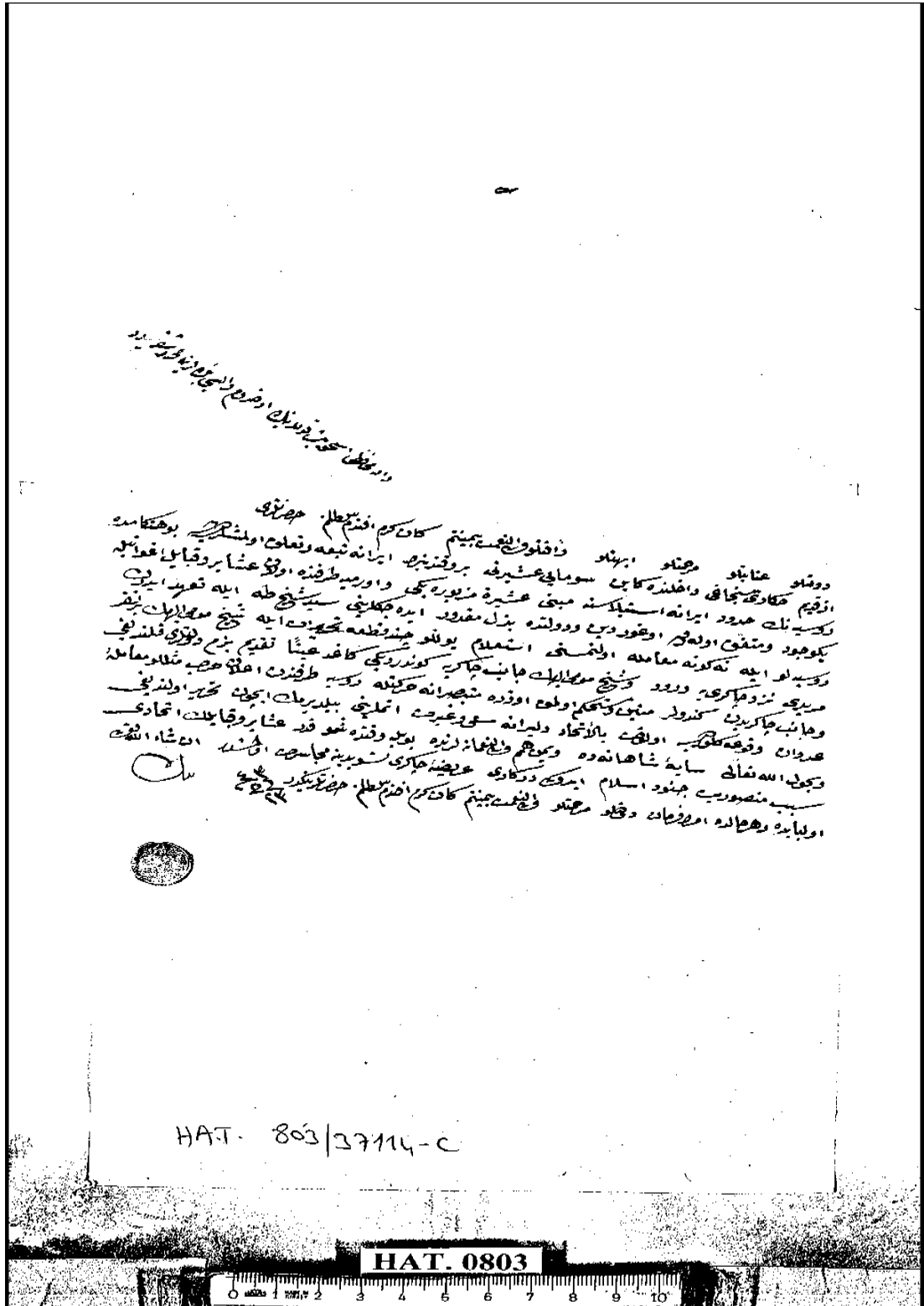
Resim 4: Seyyid Abdullah'ın Türbesi (Top, s.191)

Resim 5: Seyyid Taha Nehri ve Kardeşi Seyyid Salih'in Mezarı (Üç mezar taşı olan, Top, s.191)

Resim 6: Şeyh Ubeydullah'ın Oğlu Seyyid Abdulkadir (Kılıç, *a.g.t.*, s.101.)

Resim 7: Van Muhafızı İshak Paşa'nın Erzurum Valisine gönderdiği 23 Cemaziyelahir 1243 (11 Ocak 1828) tarihli belge (BOA, Fon Kodu: Hat Dosya No: 803 Gömlek No:37114/C.)

عقودند افتم عقود
مرصه مضای ششماهه برای ارشاد اوست رجاء الله طافه واعينهم افعده ووله سینه ایمان جاننده برود بها و عفا اهله و اهل
فریضه رواندند اودنیه کینه عنی مودله بنایه ارشاد و کینه طلاله اسبابه اختصاره ایثار اولیون مالی بیکه جزلنا و اولیون بها و لغات فیم
فتوح فیم شیخ سرور الیه طایفه امیه برود عفا ایدیه بل بشیرت عضمه فیم برود شکله که طریقه مقصود کورنیه ایرک وری و ایدیه
فرانله محض و رض اگران نیک قدیضی نظر اولنه و ویرایه استعمل کفته الم اصغ عیون من مذکور کله خط ایثار قرینه وود و سینه
تحصیه احوال الیه معهود بدم برنمی آیدنه خضر اولیون مذکور و عفا برود استماله اسبابه برودنیه و شیخ سرور الیه حق عفا و عفا
و طایفه خطار به جانب فکرمه مخط و عفا ارشاد شایک انالاس اسبابه برودنیه اروارده عفا سینه اسبابه برودنیه
منا و لغات فیم شیخ سرور فیم افتمه اناده حاله ایثار کنیز را بدیده اروارده عفا سینه اسبابه برودنیه

i. HR 92/4493

I.HR.00092

Resim 10: Musul Mutasarrıfından Dersaadete yazılan 27 Zilhicce 1268 (12 Ekim 1852) tarihli mektup, (BOA, Fon Kodu: İ.HR Dosya No:92 Gömlek No:4493.)

انقدم سلطان شيخ طاهر قدس سره
 بهم بنوشتنه و روانه طرف رجب بیک و عبدالحق کنون بودند چو یک دانشمند و منوم باشند نوشته بودند که یکسبک لایق این قدر فقر و فاقه نوشتیم
 و به نوشته بودند این خبر بسیار آید بخیر رد انقدم بهم بنوشتنه اند عین صواب است اما ندانم لقا از ایشان چه فایده دیرینه بسبب این محکمت بدست او افتاد
 حال و حال خصل عجیب است چو خبر دیری و اگر لقا فقر و فاقه امیکو فی غیران این قدر از دست محمد بن افندرخا خبر شده اند که خود در ظاهر منور و سرور شده اند
 و به عذر انما میدانی روزگار از قلع و سیر و بدست افندرخا آمدیم از کین خود آمدیم و خواستیم ایشان را از بلبل خود چو یک شفیق عسکر حافظ بن شکست
 و خط حجت مکتب خود و وقت است که از این پس من مبروم خدمت افندرخا بدان نیست آمدیم بودیم که چنانترین خود فدا می خدمت ایشان کنیم و دیدیم که
 از من میگویند و من را زین میکنند این بود که را قبول کردم چو راهی در غدا دشمن و از کینه خود خود را ندانم که دیدیم که بهر گونه از من این میگویند
 و در این از قضاوت امین خدمت و عهد و لایق بهر بیان از عشا بر او از رعیت از ان ظلمت آتش که بر این میگردند جواب من روانه کردند که با بهر بیان
 برسم من بهم بنی اطری فقر و فاقه کنون و الله والله خدای تعالی در میان روز قلع و عا دبه و قلع فقی و شخ و حکمت بدست مالا و دوا و فتح کردیم
 عجله بهر بیان حیرت کن روسخند و بر ضرر دار باشند سخن خود بجا آوردند و دان خود و علایق که در دشت الله روزی روزی و زنا موسو غیرت ایشان زیاده شود
 و بعد از آنکه الله خدای تعالی که ان سبب شایسته میسرند و از مصیبت پش طوفان و وجه فاندست اندیم خود اسع نظام بکنیم اگر بعد از الله خلاص و بر بهر میگردیم
 اما ان شاء الله تا دو سه روز دیگر برادر خود پاشای من روانه از قلع بدری آوریم آخه بدانند یک عسکر بر سر من روانه بنام و خودم و جفا و لایق
 موصله توج کردیم و من هم بنده طعم بکوش افندرخا هم کلیم از ناچار بی و بی اعتباری و از ترس و با خود کردیم که من دست خود از دما افندرخا برگیریم
 و من در خدمت او استیلا میبندم چو نه خدمت میکنم و چو نه غلام هم آفرینند از خدا قبول نمیکند بن الله بر کس در محکمت خود بنشیند و ما بی محکمت
 پاشی است که بدعا بی خبر بدست را فراموش نکنند و در کشته بدست نباشند که لقا غیرت این دفعه بهر بیان که گفته چو بی بینیم که بن الله و از دست
 زیاد میکنند و از قضاوت رشتنا بدست خود سبب الله و الله قلع عا دبه با فخر و شجاعت علی بیک بدست من افتادند و بعد فقر و فاقه و لایق از بر من و
 میکنند بن الله بی بی و من احد میکنی دنیا چو نه میشود و سلام و تحیات

İ.MVL.00039

Resim 11: İsmail Paşa' tarafından Şeyh Taha'ya gönderilen 29 Safer, 1258 (11 Nisan 1842) tarihli yazı, (BOA, Fon Kodu: İ.MVL, Dosya No:39 Gömlek No:729).

ÖZGEÇMİŞ

1989 yılında Adana’da doğdu. İlk, Orta ve Lise öğrenimini Mardin’e bağlı Mazıdağı ilçesinde tamamladı. 2014 yılında Mardin Artuklu Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümünü tamamladı. 2014-2015 yılında aynı üniversitede Pedagojik Formasyon eğitimi aldı.

T.C.
MARDİN ARTUKLU ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İNTİHAL RAPORU

Tez Başlığı: Seyyid Taha Nehri (Hakkâri)'nin Hayatı ve Faaliyetleri.

Yukarıda başlığı gösterilen tez çalışmamın kapak sayfası, giriş, ana bölümler ve sonuç kısımlarında oluşan toplam 118 sayfalık kısmına ilişkin 01/06/2017 tarihinde tez danışmanım tarafından "Turnitin" adlı intihal tespit programından aşağıda belirtilen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan orjinallik raporuna göre, tezimin benzerlik oranı alıntılar dahil % 13'dir.

Uygulanan Filtrelemeler:

Kaynakça dahil :

Alıntılar dahil

Açıklamalar:

Dicle Üniversitesi "Turnitin" adlı intihal tespit programı sonucunda; azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Adı Soyadı: Mehmet Kadafi KAYA

Öğrenci No:14751001

Programı: Tarih

Statüsü: Tezli Yüksek Lisans

Tarih ve İmza

05.06.2012

Danışman Onayı

Yrd. Doç. Dr. Ahmet KÜTÜK

A.B.D. Başkan V.

Yrd. Doç. Dr. Ziya POLAT